

**Міністерство освіти і науки України
Херсонський державний університет
Факультет біології, географії і екології
Кафедра соціально-економічної географії**

**ЗБІРНИК НАВЧАЛЬНИХ
ПРОГРАМ
ДЛЯ СПЕЦІАЛЬНОСТІ
106 ГЕОГРАФІЯ
СТУПЕНЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ «МАГІСТР»**

ХЕРСОН – 2019

УДК 91(073)
3-41

*Обговорено на засіданні кафедри соціально-економічної географії
(протокол № 10 від 07 травня 2018 року.)*

*Розглянуто на засіданні науково-методичної ради факультету біології, географії і
екології (протокол № 4а від 21 травня 2018 року)*

*Схвалено науково-методичною радою Херсонського державного університету
(протокол № 5 від 20 червня 2018 року)*

*Рекомендовано до друку Вченою радою Херсонського державного університету
(протокол № 13 від 27 червня 2018 року)*

Колектив укладачів:

доктор географічних наук, доцент І.О. Пилипенко
доктор географічних наук, доцент Д.С. Мальчикова
кандидат географічних наук, доцент Л.М. Богадьорова
кандидат географічних наук, доцент О.В. Машкова
кандидат географічних наук, доцент І.В. Охременко
кандидат соціологічних наук, доцент В.К. Коробов
кандидат біологічних наук, доцент О.П. Кундельчук
кандидат географічних наук, доцент кафедри соціально-економічної географії
А.Ю. Саркісов
кандидат географічних наук, старший викладач Р.С. Молікевич

Рецензенти:

Мойсієнко І.І. доктор біологічних наук, професор, завідувач кафедри ботаніки
Херсонського державного університету

Кіріяк С.Г. кандидат географічних наук, директор Херсонського
гідрометеорологічного технікуму Одеського державного екологічного
університету

3-41 **Збірник навчальних програм** для спеціальності 106 Географія ступеня вищої
освіти «Магістр». – Херсон: ФОП Вишемирський В. С., 2019. – 96 с.

ISBN 978-617-7573-74-5

Збірник навчальних програм для студентів, що навчаються за спеціальністю
106 Географія, включає програми, призначені для підготовки фахівців – географів. У
збірнику представлені програми дисциплін, що викладаються на відповідних
кафедрах факультету біології, географії і екології Херсонського державного
університету: соціально-економічної географії, екології і географії.

ISBN 978-617-7573-74-5

УДК 91(073)

© Херсонський державний університет, 2019

© ФОП Вишемирський В. С., 2019

Зміст

Планування територій.....	4
Суспільно-географічне прогнозування	13
Регіоналістика.....	17
Методика викладання фахових географічних дисциплін у закладах вищої освіти.....	24
Науково-дослідницький практикум з географії	32
Науково-дослідницький практикум з суспільної географії	39
Методологія геоекологічних досліджень.....	46
Науково-дослідницький практикум з природничої географії	52
Географічна експертиза та аудит	57
Географічне моделювання.....	61
Географія Херсонської області	65
Географія Українського Причорномор'я.....	71
Просторовий аналіз методами геоінформаційних технологій	77
Геоінформаційні технології в регіональному аналізі	80
Управління регіональними туристсько-рекреаційними комплексами	85
Географія торгівлі і сфери послуг	90

Навчальна програма дисципліни «Планування територій»

Укладач: доцент, доктор географічних наук Д.С.Мальчикова

Пояснювальна записка

Навчальна дисципліна «Планування територій» є складовою нормативної частини циклу професійної науково-предметної та практичної (професійно-орієнтованої) підготовки фахівців ступеня вищої освіти «магістр».

Програмою дисципліни передбачено вивчення сучасних моделей та шляхів планування розвитку територій в Україні і Європі, стратегій розробки державних, регіональних, відомчих, галузевих, міжгалузевих програм у різних сферах державного будівництва, регіональної політики та місцевого самоврядування.

Вивчення дисципліни передбачає набуття студентами знань про планування територій як сферу науково-практичної і проектної діяльності людини, нормативно-правову базу планування, про взаємодію органів державної влади, управління, місцевого самоврядування різних рівнів у виробленні та реалізації політики регіонального розвитку в сфері планування територій, формування уявлень про сукупність проектно-планувальних робіт і місце в ній географічної науки. Під час вивчення дисципліни розкриваються можливості планування територій в сучасних соціально-економічних умовах України, теоретичні, методичні і прикладні аспекти дисципліни, практичні аспекти планування території регіону.

Мета курсу – надання студентам комплексного уявлення про планування територій як сферу науково-практичної і проектної діяльності людини, а також ознайомлення з нормативно-правовою базою планування, взаємодією органів державної влади, управління, місцевого самоврядування різних рівнів у виробленні та реалізації політики регіонального розвитку і планування територій.

Завдання курсу:

Теоретичні: дати студентам загальне уявлення про сукупність проектно-планувальних робіт з планування територій і місце в ній географічної науки; дати студентам уявлення про можливості планування територій в сучасних соціально-економічних умовах України, розкрити теоретичні, методичні і прикладні аспекти планування територій.

Практичні: навчити студентів початковим основам планування територій.

Фахові предметні компетентності:

- Здатність використовувати сучасні методологічні підходи до формування сучасного планування у складі державної регіональної політики та політики органів місцевого самоврядування.

- Здатність застосовувати технологію, форми і методи оперативного та стратегічного планування розвитку територій, як адміністративні, так і економічні важелі планування розвитку територій.

- Здатність визначати оптимальні шляхи планування розвитку територій та його місце в загальній системі державного та регіонального управління та місцевого самоврядування.

- Здатність визначати показники розвитку регіону на найближчу й найвіддалену перспективу на основі існуючого стану справ за умов наявних ресурсів у межах чинного правового поля шляхом зіставлення ресурсів та потреб.

- Здатність визначати основні напрями вдосконалення організаційно-економічних механізмів планування розвитку територій щодо забезпечення охорони навколишнього середовища регіону.

- Здатність формувати пріоритетні напрямки розвитку регіону, застосовуючи комплексний підхід до аналізу державної політики та за результатами вивчення показників суспільного життя, використовуючи методи кореляційно-регресивного аналізу.

- Здатність розробляти плани, пропозиції державних, регіональних і галузевих програм регіонального соціально-економічного та гуманітарного розвитку за результатами аналізу регіональної політики та стану регіону, на основі методології конструювання моделей, виходячи із ресурсного забезпечення та механізмів упровадження державно-управлінських рішень і керувати процесом планування та проектами.

Очікувані результати навчання:

- Знати теоретичні, організаційні, інституційно-правові основи планування територій, його форми і методи для аналізу та вирішення регіональних проблем;

- Знати основні напрями планування територій, його становлення в системі політики регіонального розвитку;

- Знати практику планування територій, архітектурно-містобудівної діяльності, земельної, екологічної політики;

- Уміти визначати категорії планування територій, сучасні методологічні підходи до планування територій у складі державної регіональної політики та політики органів місцевого самоврядування;

- Уміти аналізувати законодавчі акти, форми і методи планування територій, регулювання земельних відносин, охорони довкілля для аналізу та вирішення регіональних проблем;

- Уміти застосовувати знання з різноманітних галузей географії для потреб містобудівного аналізу території

- Уміти аналізувати проблеми, ресурсний потенціал і напрями планування територій регіону.

Міждисциплінарні зв'язки. Засвоєння навчального матеріалу курсу базується на знаннях і вміннях студентів із таких навчальних дисциплін, як «Суспільно-географічне прогнозування», «Геостатистика», «Регіоналістика», «Ландшафтознавство», «Фізична географія України», «Економічна та соціальна географія України» тощо.

Зміст дисципліни

Вступ. Поняття про планування територій як про науку і практику просторово-функціональної організації простору. Підходи до визначення планування територій. Особливості планування територій. Основні цілі і завдання планування територій. Загальна послідовність виконання проектних робіт. Структура і види проектно-планувальних робіт. Місце і роль планування територій в структурі проектно-планувальних робіт. Поняття про схеми і проекти планування територій.

Об'єкт і предмет планування територій. Поняття про об'єкт планування територій як частину території країни (економічного району, області), що має подібні проблеми планувальної організації і спільні

господарські зв'язки. Залежність розмірів території від деталізації дослідження. Поняття про територіальні планувальні системи як предмет планування територій. Склад і особливості планувальних систем, їх відмінність від соціально-економічних та виробничо-територіальних систем. Структура планувальних систем, їх основні підсистеми: промислові, сільськогосподарські, розселення населення, інженерних споруд та комунікацій, обслуговування населення, рекреаційні, резервні та ін.

Взаємозв'язки планування територій з іншими науками. Зв'язки з науками географічного циклу: галузевими дисциплінами суспільної та природничої географії, картографією. Зв'язки з науками містобудівного циклу: архітектурою, містобудуванням, інженерно-технічними науками. Зв'язки з науками економічного циклу: розміщенням продуктивних сил, регіональною економікою, галузевими економічними дисциплінами, демографією. Зв'язки з науками медичного циклу: санітарно-гігієнічні дисципліни. Зв'язки з загальнотеоретичними та методологічними науками: наукознавство, загальна теорія систем, статистика, кібернетика, прогностика. Формування власної теоретичної бази науки, трансформація підходів і методів суміжних наук в специфічні методи і прийоми планування територій.

Історія виникнення і розвитку планування територій. Передумови виникнення науки. Перші схеми і проекти планування територій найбільших західноєвропейських міст. Розвиток планування територій у Великій Британії, Німеччині, Франції, США та інших розвинених країнах. Виникнення планування територій в Радянському Союзі: план ГОЕЛРО, наступні плани соціально-економічного розвитку країни. Українська школа планування територій – одна з провідних шкіл колишнього СРСР. Етапи розвитку українського планування територій. Сучасний стан дисципліни в Україні та провідних державах світу.

Методологічні засади планування територій. Основні властивості планувальних систем. Властивості складності, стохастичності, інерційності, полієрархічності, динамізму, конфліктності ситуацій, географічної конкретності тощо.

Основні підходи до дослідження і конструювання систем. Системний підхід як напрямок пошуку найбільш загальних закономірностей, що дозволяють розробити стратегію досягнення поставленої мети. Кібернетичний підхід як напрямок автоматизації конструювання систем. Інформаційний підхід як напрямок, спрямований на збереження і накопичення інформації задля можливості оперативної корекції проектів.

Принципи конструювання планувальних систем. Поняття про принципи конструювання планувальних систем, їх зв'язок з властивостями систем. Основні принципи конструювання: загальної ефективності планування, субоптимізації, віддаленої перспективи, оптимізації ієрархічної структури, зональної організації, архітектурно-планувального оптимуму, резервної реакції, реалістичності у виборі критеріїв і оцінок, врахування географічної специфіки території та ін.

Аналіз території у плануванні території. Основні етапи аналізу території: аналіз природних умов і ресурсів; комплексна оцінка території; визначення демографічної місткості території і виділення ділянок під перспективне господарське освоєння.

Аналіз природних умов і ресурсів. Основні завдання даного етапу робіт. Особливості оцінки природних умов і ресурсів на територіях з різним функціональним використанням. Пофакторна оцінка природних умов і ресурсів: геологічні, геоморфологічні, гідрогеологічні, мінерально-сировинні, інженерно-геологічні, кліматичні, гідрографічні, ґрунтові, рослинні, ландшафтні тощо.

Комплексна оцінка території. Мета і завдання комплексної оцінки території. Оцінка часткова і повна. Антропогенні фактори, що враховуються при комплексній оцінці території. Категорії ділянок території за ступенем сприятливості умов: сприятливі, відносно сприятливі, несприятливі; підходи до виділення ділянок різних категорій. Способи оцінки сприятливості території: ранжування факторів, бальна оцінка, вартісна оцінка, комплексна оцінка.

Демографічна місткість території. Поняття демографічної місткості території як максимальної кількості жителів, що можуть бути розміщені в її межах за умов забезпечення найважливіших повсякденних потреб населення за рахунок власних ресурсів та за умови збереження екологічної рівноваги. Часткові та інтегральні показники демографічної місткості території.

Показники, що характеризують територію, рекомендовану до перспективного використання: прив'язка до місцевості, розмір, відомості про землекористувачів, інформація про природні умови і ресурси, наявність мінерально-сировинних, водних, трудових тощо ресурсів, відомості про транспортні та інженерні комунікації та ін.

Аналіз населення і трудових ресурсів.

Визначення основних демографічних показників території: загальна чисельність населення, розподіл на міське і сільське, відомості про природний і механічний рух, дані про статево-вікову структуру тощо.

Прогнозування чисельності населення за демографічними показниками. Методи прогнозування: графічний, екстраполяції, регресійного аналізу, перестановки віків та ін.

Аналіз відношення населення до праці: баланс трудових ресурсів, відомості про освіту, кваліфікацію, зайнятість, трудову активність жінок тощо. Фактори, що впливають на зайнятість населення.

Поділ населення території на зайняте в містоутворюючих, містозабезпечуючих і містообслуговуючих галузях. Прогноз чисельності населення методом трудового балансу.

Перспективи розвитку господарства території. Галузева структуризація господарської діяльності. Галузі матеріального виробництва: промисловість, сільське господарство, лісове господарство, транспорт, зв'язок, будівництво, торгівля, матеріально-технічне постачання та ін. Галузі невиробничої сфери: житлово-комунальне господарство, побутове обслуговування, охорона здоров'я, соціальне забезпечення, освіта, наука, культура, мистецтво, кредитування і страхування, управління тощо.

Містобудівельна структуризація господарства. Поняття про містоутворюючі галузі як такі, що виконують зовнішню функцію поселення. Поняття про містозабезпечуючі галузі як такі, що забезпечують життєдіяльність поселення. Поняття про містообслуговуючі галузі як такі, що забезпечують потреби мешканців поселення.

Класифікація галузей за характером опосередкованості від природної підсистеми. Первинний сектор: (сільське господарство і гірничо-видобувна промисловість); вторинний сектор (обробна промисловість); третинний сектор (сфера обслуговування); четвертинний сектор (наука і управління).

Прогноз розвитку господарства території. Виявлення найбільш ефективних галузей спеціалізації. Визначення ступеню перспективності спеціалізації. Визначення шляхів і напрямків розвитку подальшої спеціалізації виходячи з наявних місцевих ресурсів і можливостей їх використання.

Аналіз промисловості. Поняття про промисловість як галузь господарства, що має найвищий районоутворюючий та містоутворюючий потенціал, значною мірою визначає масштаби і ступінь розвитку поселень, виробничої і невиробничої інфраструктури.

Принципи розміщення промисловості: раціонального і комплексного розміщення, збалансованості і пропорційності, обмеженого централізму тощо. Передумови і фактори раціонального розміщення промисловості: природні, економічні, соціальні.

Етапи аналізу промисловості. Визначення профільності і збалансованості промислового виробництва, можливостей і напрямків вдосконалення спеціалізації, кооперації і комплексності підприємств території. Розробка пропозицій по розвитку і розміщенню нових підприємств, реконструкції і модернізації існуючих. Обов'язкове врахування ефективності групового розміщення підприємств на основі комбінування, різних видів кооперації, формування спільних систем розселення та інфраструктурного обслуговування.

Містобудівельні умови, що висуваються при розміщенні нових промислових комплексів: демографічна місткість території, баланс трудових ресурсів, обсяги водопостачання і водовідведення, наявність необхідних будівельних майданчиків, розміри санітарно-захисних зон тощо.

Аналіз сільського господарства. Мета і завдання розробки розділу. Розмір території для схем і проектів розвитку сільського господарства. Аналіз сучасного стану розвитку сільськогосподарського виробництва: місце сільського господарства в економіці району; визначення спеціалізації сільськогосподарського виробництва; визначення ступеню використання земельного фонду; визначення обсягів валової і товарної продукції; чисельність працівників, зайнятих по окремих галузях сільського господарства; визначення рівня забезпечення населення сільськогосподарськими продуктами; обсяги вивозу продукції за межі території; види і обсяги місцевої сировини, що використовуються у харчовій і легкій промисловості; площі сільськогосподарських підприємств; обсяги капітального будівництва та ін.

Сільське господарство як структурний елемент агропромислового комплексу, що включає також галузі по обслуговуванню сільського господарства, галузі по зберіганню і переробці сільськогосподарської продукції, галузі соціальної інфраструктури АПК. Умови і фактори, що забезпечують створення АПК: високий рівень інтенсифікації, концентрації та спеціалізації сільськогосподарського виробництва, наявність високоінтенсивних сільськогосподарських культур та якісної племінної худоби, розвиток міжгосподарської кооперації тощо.

Принципи розміщення підприємств і закладів АПК: рослинницьких і тваринницьких комплексів на промисловій основі; підприємств по переробці і зберіганню сільськогосподарської продукції; підприємств і закладів обслуговування сільського господарства; міжрайонних будівельних і ремонтно-механічних баз.

Врахування потреб населення у сільськогосподарській продукції. Поняття про науково обґрунтовані норми споживання продуктів харчування.

Аналіз лісового господарства. Визначення сучасного стану лісового фонду і лісового господарства, виявлення наявних недоліків і диспропорцій в умовах зростання лісів. Розподіл лісів за територіями. Поділ лісів на категорії в залежності від можливостей експлуатації. Напрямки ведення лісового господарства. Виявлення потреб господарства території в лісових ресурсах (для розвитку лісової та деревообробної промисловості, рекреаційні ресурси, санітарно-захисні зони, пожезахисні смуги тощо). Розробка пропозицій по перспективним напрямкам розвитку і розміщення лісового господарства.

Аналіз науки і наукового обслуговування. Характеристика розвитку і розміщення існуючих закладів науки і обслуговування. Місце науки і наукового обслуговування в господарському комплексі території. Чисельності зайнятих в науці і науковому обслуговуванні, кількість слухачів і викладачів у Вузах і середніх спеціальних закладах. Кількість наукових закладів, їх типи, територіальне розміщення і значення в системі наукових закладів. Асигнування, що виділяються на проведення наукових досліджень і розробок. Профіль наукових досліджень і розробок закладів на території та їх відповідність основній спеціалізації регіону. Перспективи розвитку закладів науки і наукового обслуговування на території регіону.

Господарська класифікація закладів науки і наукового обслуговування: заклади, що проводять науково-дослідну роботу (НДІ), самостійні конструкторські і проектні організації, дослідні заводи, заклади по обслуговуванню наукових організацій.

Відомча класифікація закладів науки і наукового обслуговування: академічний, галузевий, Вузівський сектори.

Класифікація закладів науки і наукового обслуговування за місцем у територіальному поділі праці: фундаментальні і прикладні дослідження, конструкторські і проектні розробки, дослідні виробництва, система впровадження у масове виробництво.

Типізація населених пунктів – наукових центрів за ступенем концентрації і диверсифікації закладів науки і наукового обслуговування: комплексні наукові центри (вузли), поліфункціональні наукові центри, спеціалізовані наукові центри, вузькоспеціалізовані наукові центри.

Аналіз невиробничої сфери. Класифікація невиробничої сфери за видами послуг: заклади і підприємства, що задовольняють матеріальні потреби населення (торгівля, громадське харчування, охорона здоров'я); заклади і підприємства, що задовольняють духовні потреби населення (учбово-виховні і культурно-просвітницькі заклади); заклади і підприємства, що задовольняють господарсько-побутові потреби населення (побутові і комунальні служби).

Класифікація невиробничої сфери за частотою попиту: заклади повсякденного періодичного епізодичного та спорадичного попиту.

Послідовність аналізу невиробничої сфери: аналіз попереднього розвитку; співставлення нормативних потреб у об'єктах і послугах з їх фактичною наявністю і обсягом; обґрунтування цільового прогнозу і орієнтири розвитку галузей сфери обслуговування; визначення необхідного обсягу відповідних капіталовкладень і будівельно-монтажних робіт.

Детальна характеристика кожної галузі невиробничої сфери за показниками: вартість основних фондів; чисельність персоналу; обсяг капіталовкладень і будівельно-монтажних робіт; потужність об'єктів; результати діяльності; ефективність діяльності.

Планувальна структура території. Поняття планувальної структури території. Мета розробки планувальної структури. Послідовність робіт при розробці планувальної структури: аналіз сталого стану; виявлення головних тенденцій перетворення і господарського освоєння планувальної території; корегування і координація всіх перспективних планувальних пропозицій; побудова схеми перспективної планувальної структури.

Типи основних елементів планувальної структури: точкові (планувальні центри), лінійні (планувальні вісі), зональні (планувальні райони). Види елементів планувальної структури в залежності від генетичного походження. Види елементів планувальної структури в залежності від їх впливу на умови господарського освоєння прилеглої території. Визначення зон впливу елементів планувальної структури. Етапи розробки схем перспективної планувальної структури.

Функціональне зонування території. Поняття функціональної зони та функціонального зонування. Мета та завдання функціонального зонування території: забезпечення державних нормативів; впровадження до практики наукових рекомендацій; створення передумов для стійкої екологічної рівноваги; вибір і шляхи формування інженерно-транспортної інфраструктури тощо.

Типи функціональних зон за інтенсивністю господарського використання: інтенсивного освоєння і максимально припустимого штучного перетворення середовища; екстенсивного освоєння і незначного перетворення середовища; обмеженого освоєння і максимального збереження середовища. Режими використання територій з різним рівнем господарського використання.

Типи функціональних зон за основним видом господарської діяльності: промислові, сільськогосподарські, рекреаційні, спеціальні зони. Режими використання та особливості планування різних типів функціональних зон.

Організація проектування і склад проектних матеріалів. Стадії проектних робіт: передпроектна; проектна; післяпроектна. Зміст передпроектного етапу (контракт з замовником, авторський колектив, зміст завдання, кошторис). Зміст проектного етапу (збір та аналіз інформації, прийняття рішень, докладний виклад всіх рішень по всіх питаннях). Зміст післяпроектного етапу (прийняття, затвердження, узгодження і т.п. проектних рішень).

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Білоконь Ю.М. Регіональне планування: теорія і практика. – К.: Логос, 2003.
2. Генеральна схема планування території України. –К.: «Дніпромiсто», 2000.

3. Долішній М.І., Стадницький Ю.І., Загородній А.Г., Товкан О.Е. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка. – Львів: Інтеллект-Захід, 2003.
4. Комплексная районная планировка. / Под ред. Белоусова В.Н. – М.: Стройиздат, 1980.
5. Комплексное региональное планирование и прогнозирование. / Под ред. Федоренко Н. – М.: Наука, 89.
6. Кузнецов Г.А. Проектирование сельских районов. – Алма-Ата, 1989.
7. Лаппо Г.М. География городов. – М.: ВЛАДОС, 1997.
8. Перцик Е.Н. География городов (геоурбанистика). – М.: 1992.
9. Перцик Е.Н. Районная планировка. – М.: Мысль, 1973.
10. Позаченюк Е.А. Территориальное планирование. – Симферополь: Доля, 2003.
11. Руденко В.П. Географія природно-ресурсного потенціалу України. – К: ВД КМА. – Чернівці: Зелена Буковина, 1999.
12. Справочник проектировщика. Градостроительство. – М.: Стройиздат, 1978.
13. Справочник проектировщика. Районная планировка. – М.: Стройиздат, 1986.
14. Тимчук, Пивоваров, Павлышин, Нудельман. Развитие районной планировки на Украине. – К.: Будівельник, 1982.
15. Топчієв О.Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики. – Одеса: Астропринт, 2005.

Додаткова література

1. Богорад Д.И. Конструктивная география района (Основы районной планировки). – М.: Мысль, 65.
2. Брайсон Д. М. Стратегічне планування для державних і неприбуткових організацій / Пер. з англ. А. Кам'янець. – Л.: Літопис, 2004. – 352 с.
3. Вакуленко В. М. Концептуальні напрями стратегічного планування економічного розвитку // Управління сучасним містом. – 2001. – №1-3 (1).
4. Вакуленко В. М., Мамонова В. В., Шаров Ю. П. Стратегічне планування на місцевому та регіональному рівнях: Навч. посіб. – Ужгород: Патент, 2004.
5. Дехтяренко Ю. Стратегія розвитку міста: територіально-планувальний аспект // Управління сучасним містом. – 2001. – №1-3. – С. 86-99.
6. Дробенко Г., Брусак Р., Свірський Ю. Стратегічне планування розвитку територіальних громад. – Л.: Сполом, 2001. – 118 с.
7. Завгородній Є.В. Стимулювання розвитку регіонів // Бюлетень Дніпропетровського обласного управління юстиції. – 2006. – № 1. – С. 27-32.
8. Закон України "Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України" від 23.03.2000 № 1602-14. – 8 с.
9. Запровадження стратегічного планування в Україні: Зб. документів і матеріалів / Уклад. В. Тертичка. – К.: НАДУ при Президентіві України.
10. Иодо И.А. Основы градостроительства. (учеб. пособ.). – Минск: ВШ, 1973.
11. Кузнецов Г.А. Сельскохозяйственная районная планировка. – М.: Колос, 1974.
12. Мамонова В. В. Концептуальні засади створення нової національної системи планування розвитку територій // Управління сучасним містом. – 2002. – 1-3(5). – С. 43-49.

13. Омельчук В. В. Навчальна програма дисципліни “Планування розвитку територій” (для бакалаврів, спеціалістів). – К.: МАУП, 2007. – 26 с.
14. Основы конструктивной географии. / Под ред. Герасимова, Преображенского, Исакова. – М.: Просвещение, 1986.
15. Островский В. Современное градостроительство. – М.: Стройиздат, 1979.
16. Павлов В. І. Політика регіонального розвитку в умовах ринкової трансформації (Теоретико-методологічні аспекти та механізми реалізації). – Луцьк: Надстир'я, 2000. – 580 с.
17. Перцик Е.Н. Основы районной планировки. – М.: МГУ, 1971.
18. Планировка и застройка новых городов. Сб. науч. труд. – К., 1974.
19. Развитие сельских поселений. / Под ред. Мучника И.Б. – М., 1977.
20. Регіональне управління: Навч. посіб. / Л. М. Зайцева, С. М. Серьогін, Н. Й. Коніщева та ін.; За наук. ред. Л. М. Зайцевої. – Д.: ДФ УАДУ, 2000. – 240 с.
21. Стеченко Д. М. Розміщення продуктивних сил і регіоналістика: Навч. посіб. – К.: Вікар, 2002. – 374 с.
22. Стеченко Д. М. Управління регіональним розвитком: Навч. посіб. – К.: Вища шк., 2000. – 223с.
23. Указ Президента України "Про впровадження системи стратегічного планування і прогнозування" від 30 квітня 1999 р. № 460/99.
24. Успенский С.В. Планирование экономического и социального развития систем расселения и поселений. – Л., 1981.
25. Функционально-планировочный анализ городов и систем расселения. Сб. науч. труд. – К., 1979.
26. Цветков В. В. Державне управління: основні фактори ефективності (політико-правовий аспект). – Харків: Право, 1996. – 164 с.

INTERNEN-ресурси

1. <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3059-14>
2. http://www.slg-coe.org.ua/content/docs/Book_Reg_Rozv_ProstPlanuvan_final.pdf
3. <http://plancoast.sea.gov.ua/files/NationalReportUkr.pdf>
4. <http://www.csi.org.ua/www/?p=786>
5. http://ccc-tck.org.ua/text/service/left_menu/Civil_soc/CS8.html
6. Збірник «Регіональний розвиток та просторове планування територій: досвід України та інших держав-членів Ради Європи» / В.С. Куйбіда, В.А.Негода // <http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/heritage/cemat/compendium/UkraineDocs.pdf>
7. Нормативна база з планування територій та проекти нормативно-правових актів з планування територій. Офіційний сайт Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України // http://www.minregion.gov.ua/index.php?option=com_k2&view=itemlist&task=category&id=192%3A%D0%BF%D0%BB%D0%B0%D0%BD%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F-%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B8%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%B9&Itemid=5&lang=uk
8. Програма Ради Європи «Посилення місцевої демократії та підтримка реформ місцевого самоврядування в Україні»// <http://www.slg-coe.org.ua/ua/library/1>

Навчальна програма дисципліни «Суспільно-географічне прогнозування»

*Укладач: доцент, доктор географічних наук **І.О. Пилипенко**
старший викладач, кандидат географічних наук
Р.С. Молікевич*

Пояснювальна записка

Навчальна дисципліна «Суспільно-географічне прогнозування» є складовою обов'язкової частини циклу професійної та практичної підготовки фахівців ступеня вищої освіти «магістр». Основний акцент програми – опанування основних методів моделювання в фізичній географії і економіко-географічних дослідженнях, типами і класифікацією моделей.

Мета курсу – формування у майбутніх фахівців з управління регіональним розвитком та розміщення продуктивних сил знань і навичок, необхідних для наукового передбачення суспільно-географічних аспектів соціально-економічного розвитку регіонів.

Завдання курсу:

Теоретичні: розкрити поняттєво-термінологічний апарат суспільно-географічної прогностики; розкрити методологічні основи суспільно-географічного прогнозування регіонального розвитку; розкрити зміст наукової категорії „суспільно-просторові процеси” як об'єкту регіонального прогнозування;

Практичні: розкрити методику суспільно-географічного прогнозування регіонального розвитку; розкрити наукові та організаційні механізми суспільно-географічного прогнозування регіонального розвитку;

Фахові предметні компетентності:

- Володіти базовим поняттєво-термінологічним апаратом географічного прогнозування;
- Визначати об'єкти географічного прогнозування;
- Розкриває методичні основи географічного прогнозування;
- Володіє методикою різних видів географічного прогнозування.

Очікувані результати навчання:

- Знати сутність, значення та об'єкти суспільно-географічного прогнозування регіонального розвитку;
- Знати специфіку регіонального рівня суспільно-географічного прогнозування;
- Знати історію становлення та розвитку суспільно-географічної прогностики;
- Знати методологічні підходи та принципи суспільно-географічного прогнозування регіонального розвитку;
- Знати сутність, класифікацію, чинники, закономірності розвитку суспільно-просторових процесів;
- Знати види, методи та способи регіонального суспільно-географічного прогнозування;
- Знати етапи та організаційні аспекти розробки суспільно-географічних прогнозів регіонального розвитку; сутність та можливості застосування динамічного моделювання для цілей регіонального прогнозування соціально-економічного розвитку;

- Знати методика експертного, статистичного, оптимізаційного та нелінійного прогнозування;
- Знати методика прогнозування ресурсів регіонального розвитку, демопросторових процесів у регіонів, розвитку господарства регіонів;
- Вміти визначати типи розвитку суспільно-просторових процесів;
- Вміти здійснювати статистичний аналіз динамічних рядів;
- Вміти розробляти декомпозиційні, трендові, кореляційно-регресійні, економетричні моделі, застосовувати факторний, кластерний та дискримінантний аналіз для цілей прогнозування розвитку регіонів;
- Вміти розробляти моделі лінійного та нелінійного програмування, гравітаційні, балансові, математико-картографічні моделі регіонального розвитку;
- Вміти оцінювати рівень узгодженості думок експертів, визначати кількісні параметри експертних прогнозів регіонального розвитку;
- Вміти розробляти прогнози розвитку процесів формування та використання природних, трудових, фінансових, технологічних ресурсів, демо-, промислово-, аграрно- та соціально-просторових процесів у регіонах.

Міждисциплінарні в'язки. Засвоєння навчального матеріалу курсу базується на знаннях і вміннях студентів із таких навчальних дисциплін, як вступ до фаху, методи і методика суспільно-географічних досліджень, геоінформаційні системи і технології, геостатистика та ін.

Зміст дисципліни

Суспільно-географічне прогнозування як напрям наукових досліджень.

Становлення і розвиток суспільно-географічної прогностики. Співвідношення понять суспільно-географічний прогноз, прогнозування та прогностика. Основні етапи розвитку суспільно-географічної прогностики.

Характеристика основних етапів суспільно-географічної прогностики. Етап становлення. Етап формування теоретичних основ. Сучасний етап.

Поняттєво-термінологічний апарат суспільно-географічної прогностики. Зв'язки суспільно-географічної прогностики з іншими науковими дисциплінами. Види та засоби передбачення. Структура процесу прогнозування. Класифікація видів суспільно-географічного прогнозування.

Об'єкти суспільно-географічного прогнозування. Основні підходи до визначення об'єктів суспільної географії. Геосферний підхід. Геокомплексний та геосистемний підходи.

Еволюція об'єктів суспільно-географічного прогнозування. Період класичної науки. Неокласична наука. Період постнеокласичної науки.

Сучасні напрями суспільно-географічних досліджень. Англо-американські дослідження. Теоретичні дослідження російських вчених.

Методологічна база суспільно-географічного прогнозування.

Методологія суспільно-географічного прогнозування. Філософська методологія. Загально-наукова методологія. Суспільно-географічна методологія.

Філософська методологія прогнозування. Філософська методологія прогнозування. Філософські концепції постіндустріального суспільства.

Загальнонаукова методологія прогнозування регіонального розвитку. Системно-структурний підхід. Біхевіористичний підхід. Синергетичний підхід.

Суспільно-географічна методологія прогнозування регіонального розвитку. Концепція комплексного регіонального розвитку. Концепція збалансованого регіонального розвитку. Концепція сталого регіонального розвитку. Концепція поляризованого регіонального розвитку.

Принципи суспільно-географічного прогнозування. Світоглядно-філософські принципи прогнозування. Загально-наукові принципи прогнозування. Суспільно-географічні принципи.

Принципи, функції та методи прогнозування.

Загальні наукові методи дослідження. Метод економічного і соціального прогнозування як наукової дисципліни. Специфічні підходи і методи економічного прогнозу.

Моделювання та прогнозування соціально-екологічних процесів. Становлення і розвиток прогнозування. Наукові основи прогнозування і типологія прогнозів. Поняття прогнозування і його основні напрямки.

Система і принципи прогнозування. Прогнози природних ресурсів. Науково-технічні прогнози. Прогнози соціального розвитку та демографічні. завдання галузевого прогнозу і принципи його розробки. Географічне прогнозування і його прогностичні принципи.

Функції і моделі суспільного прогнозування. Соціальне передбачення: види, типи, методи. Функції прогнозування. Моделі соціально-економічного прогнозування.

Методи прогнозування та їх організація. Класифікація методів прогнозування. Методи колективної експертної оцінки. Методи прогнозування екстраполяції. Поняття про методи регулювання і моделі прогнозування.

Методи суспільно-географічного прогнозування. Специфічні підходи і методи економічного прогнозу. Прогностичні функції законів всесвіту, загальних і специфічних.

Теоретико-методологічні підходи до вивчення питання суспільно-географічного прогнозування.

Теоретико-методологічні підходи до вивчення питання географічного прогнозування. Загальні особливості прогнозного аналізу природничого осередку. Геоінформаційний прогноз як метод сучасної оцінки природних умов.

Економічне прогнозування і планування в системі управління виробництвом. Класифікація прогнозів і планів та їх коротка характеристика. Функції управління. Процес прийняття рішень. Прогнозування в системі планування виробництвом. Прогнозування і економічний аналіз.

Використання результатів прогнозування. Поняття верифікації та поняття якості прогнозу. Планування в системі державного регулювання.

Економічне прогнозування: перспективи світової економіки. Прогнозування криз. Методи, підходи й закони соціально-економічного прогнозування:

- А) приклади сучасних катастроф, криз
- Б) моделі світової системи.
- В) криза міжнародної системи.
- Г) Модель стійкості системи.

Теорії передбачення прогнозування. Глобальні проблеми сучасності. Оновні мегатенденції світового розвитку. Теорії індустріального суспільства.

Система суспільного прогнозування в контексті глобалізації. Система суспільного прогнозування. Економічне прогнозування. Значення і використання суспільно-географічних прогнозів в господарській діяльності людини.

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Богобоящий В.В., Чурбанов К.Р., Палій П.Б., Шмандій В.М. Принципи моделювання та прогнозування в екології: підручник. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 216 с.
2. Воронкова В.Г. Соціально-економічне прогнозування: Навч. посіб. – К.: ВД „Професіонал”, 2004. – 288 с
3. Кілінська К.Й. Основи географічного прогнозування. Навч.-метод. посібник. – Чернівці: „Рута”, 2003.
4. Мезенцев К.В. „Суспільно-географічне прогнозування регіонального розвитку: Монографія. – К.: Видавничо-поліграфічний центр „Київський університет”, 2005. – 253 с.
5. Кулявець В.О. Прогнозування соціально-економічних процесів. – К.: Кондор, 2009. – 194 с.

Додаткова література

1. Глівенко С.В., Соколов М.О., Теліженко О.М. Економічне прогнозування: навч. посіб. для студентів вузів. – Суми: ВПП „Мрія-1” ЛТД, 2000. – 120 с.
2. Глівенко С.В., Соколов М.О., Теліженко О.М. Економічне прогнозування: навч. посіб. – 3-тє вид., допов. – Суми: ВТД „Університетська книга”, 2004. – 207 с.
3. Грабовецький Б.Є. Економічне прогнозування та планування: навч. посібник. – К.: ЦНЛ, 2003. – 188с.
4. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку / За ред. Акад. НАН України В. М. Гейця. – К.: Ін-т екон. прогноз., Харків: Форт, 2003. – 1008 с.
5. Звонкова Т.В. Географическое прогнозирование. – М.: Высшая школа, 1987.
6. Кілінська К. Й. Дефініції прогнозування природно-господарських комплексів та деякі концептуальні положення // Науковий вісник Чернівецького університету. – Вип. 158. – Чернівці: „Рута”, 2002.
7. Кілінська К.Й. Деякі особливості прогнозного аналізу ґрунтового покриття (на прикладі території Карпато-Подільського регіону) // Науковий вісник Чернівецького університету. – Вип. 138. – Географія, 2002.
8. Кілінська К.Й. Еколого-географічні проблеми в Карпато – Подільському регіоні // регіональні екологічні проблеми. – К.: 2002.
9. Преображенский В.С. Географическое прогнозирование и прогноз факторов порождающих природоохранные проблемы // Региональный географический прогноз – управлению природопользованием. – М.: Наука, 1989.
10. Прогноз географічний // Географічна енциклопедія України. – К.: Українська енциклопедія, 1993, т.3.

Навчальна програма дисципліни «Регіоналістика»

*Укладач: доцент, кандидат соціологічних наук **В.К. Коробов***

Пояснювальна записка

Мета курсу – формування базових знань теорії територіальної організації суспільства і регіонального розвитку про принципи і фактори розміщення продуктивних сил, актуальні проблеми розвитку регіонів, формування і функціонування регіональних суспільно-територіальних систем, зміст і напрями регіональної політики.

Завдання курсу:

Теоретичні: формування конкретних знань про основні теоретико-методологічні концепції регіоналістики, особливості регіонального розвитку й управління регіональними процесами, закономірності, фактори і принципи розміщення продуктивних сил у регіонах, зміст й основні напрями регіональної політики країн різних типів

Практичні: знати та володіти технологіями статистичного аналізу з метою подальшого їх використання надбані географічної освіти; оволодіти сучасними методами обробки географічної інформації; оволодіти методами формування баз географічних даних з метою подальшого їх аналізу

Фахові предметні компетентності:

- Здатність використовувати сучасні методологічні підходи до формування сучасного планування регіонального розвитку у складі державної регіональної політики та політики органів місцевого самоврядування;

- Здатність застосовувати технологію, форми й методи оперативного та стратегічного регіонального розвитку, як адміністративні, так і економічні важелі планування розвитку територій;

- Здатність визначати оптимальні шляхи планування розвитку територій та його місце в загальній системі державного та регіонального управління і місцевого самоврядування;

- Здатність визначати показники розвитку регіону на найближчу й віддалену перспективу на основі існуючого стану справ за умови наявних ресурсів у межах чинного правового поля шляхом зіставлення ресурсів і потреб;

- Здатність визначати основні напрями вдосконалення організаційно-економічних механізмів планування регіонального розвитку щодо забезпечення охорони навколишнього середовища регіону;

- Здатність формувати пріоритетні напрями розвитку регіону, застосовуючи комплексний підхід до аналізу державної політики та за результатами вивчення показників суспільного життя;

- Здатність розробляти плани, пропозиції (проекти) державних, регіональних і галузевих програм регіонального соціально-економічного та гуманітарного розвитку за результатами аналізу державної політики та стану регіону, на основі методології конструювання моделей, виходячи із ресурсного забезпечення та механізмів упровадження державно-управлінських рішень і керувати процесом планування та проектами;

- Здатність розробляти пропозиції щодо вдосконалення чинних планів регіонального розвитку на підставі визначення юридичних властивостей і на основі виявлених ознак їхньої недосконалості за результатами вивчення й аналізу ефективності діючих документів, існуючої практики регулювання суспільних відносин;

- Здатність розробляти практичні рекомендації для органів державної влади й місцевого самоврядування щодо вибору ефективних інструментів і варіантів розвитку територій на основі методів порівняльного аналізу стану національного і регіональних ринків, ступеня відкритості, фінансової стабільності та ефективності економіки;

- Здатність аналізувати проблеми, ресурсний потенціал і напрями планування розвитку територій, процеси планування розвитку територій та його елементів, шляхи й методи удосконалення структури його інституційного забезпечення, політико-правові проблеми планування, приймати відповідні управлінські рішення;

- Здатність контролювати виконання заходів планування розвитку територій, відповідної нормативно-правової бази для їх коригування в обумовлені терміни засобами адміністрування.

Очікувані результати навчання:

- Знати історію зародження і розвитку регіоналістики як наукової дисципліни, суть основних понять курсу,

- Знати основні теорії розміщення продуктивних сил суспільства і регіонального розвитку,

- Знати основні концепції просторового розвитку регіонів, закономірності, фактори і принципи розміщення продуктивних сил регіонів і регіонального розвитку,

- Знати методи регіонального аналізу та регіональної діагностики, критерії і методи управління регіональним розвитком, зміст і цілі регіональної політики.

- Вміти аналізувати сучасні теорії розміщення виробництва і регіонального розвитку,

- Вміти виявляти фактори регіонального розвитку, застосовувати різноманітні методи регіонального аналізу, оцінювати рівень суспільно-політичного і соціально-економічного розвитку регіонів,

- Вміти вибирати пріоритети і оцінювати ефективність регіональної політики в країнах різних типів.

Міждисциплінарні зв'язки: засвоєння навчального матеріалу курсу базується на знаннях і вміннях студентів з таких навчальних дисциплін, як вступ до фаху, картографія, геоінформаційні системи і технології.

Зміст дисципліни

Регіоналістика: предмет і метод. Територіальна організація суспільства (ТОС) як наскрізний принцип життєдіяльності населення. Структура і напрямки ТОС. Регіоналізація – головна складова територіальної організації населення і господарства. Територіальна структура регіону. Предмет регіоналістики. Базові поняття: регіон, регіоналізація, регіональна економіка, регіональна політики. Типи і різновиди регіонів. Regional Studies в світовій науці. Regional Studies Association – міжнародна асоціація регіональних досліджень. Методи

досліджень в регіоналістиці: загальнонаукові і специфічні методи. Міждисциплінарність регіоналістики.

Регіоналізація України і регіональна політика. Регіони України: особливості і напрями розвитку. Досвід регіоналізації України. Історико-географічні регіони України. Соціально-економічне районування України. Суспільно-географічні складові регіоналізації країни. Регіони – природно-господарські комплекси другого рангу. Становлення регіональної політики в Україні. Завдання і принципи регіональної політики.

Адміністративно-територіальний устрій і регіоналізація України. Поняття адміністративно-територіального устрою (АТУ). Рівні АТУ. Проблеми АТУ. АТУ України: історико-географічний огляд. Напрямки вдосконалення АТУ України. Суспільно-географічні концепції та підходи у дослідженні АТУ.

Природно-ресурсний потенціал. Територія. Географічне положення. Природно-ресурсний потенціал (ПРП) регіону. Біосферний потенціал регіону. Земельні ресурси регіонів. Територія як універсальний географічний ресурс. Ресурсний потенціал території регіону. Демографічна ємність регіону. Потенціал географічного положення регіонів. Єврорегиони України.

Проблеми становлення регіональної демографічної політики в Україні. Підходи до управління демографічним розвитком регіонів. Формування геодемографії як нової міждисциплінарної предметної області. Методи досліджень геодемографічних процесів. Регіональна демографічна політика: принципи і засади.

Структура регіонів. Структура господарства регіонів: зміст і функції поняття, основні економічні пропорції. Галузева структура господарства регіонів. Функціональна структура господарства регіонів. Спеціалізація господарства. Сутність і значення інфраструктури регіону. Класифікація інфраструктури за різними ознаками (соціальна і виробнича, регіональна і локальна, інноваційна, транспортна, інформаційна тощо). Чинники і особливості розвитку інфраструктури регіону. Розглядається поняття «Технологічний уклад», підходи до обчислення індексу інфраструктури регіону з урахуванням технологічних укладів, що склалися в регіоні. Визначення масиву показників за різними складовими інфраструктури регіону (транспортна, зв'язок, природоохоронна, рекреаційна, освітня, медична, культурна та ін.). Алгоритм визначення інтегрального індексу розвитку інфраструктури регіону. Поняття «інтелектуальна інфраструктура», його складові. Культурно-цивілізаційні і природно-екологічні центри і регіони України. Райони інформаційно-технологічного розвитку. Наукові і освітні центри. Географічний каркас інтелектуальної інфраструктури. Моноструктурні і поліструктурні інтелектуальні центри.

Регіональні відміни. Регіональні відміни і порівняльний аналіз регіонів за структурою і спеціалізацією господарських комплексів. Регіональні відміни рівнів соціально-економічного розвитку регіонів: рівень та якість життя, рівні бідності.

Планування територій регіонів і регіонального розвитку. Геопланування – конструктивний напрям сучасної географії. Геопланування регіонів. Методологія планування регіонального розвитку в Україні. Сутність планування регіонального розвитку. Розробка стратегічної платформи,

соціально-економічний аналіз області і його складові. SWOT-аналіз регіонального розвитку. Стратегічне фокусування: бачення розвитку, стратегічні цілі. Компонентні плани. Реалізація плану регіонального розвитку. Моніторинг реалізації. Участь громадськості в плануванні регіонального розвитку. Стратегічний план розвитку Херсонщини до 2020 року.

Динаміка реформ в регіонах у контексті європейської інтеграції. Вимірювання і експертне оцінювання. Напрямки та блоки реформ. Методологія дослідження динаміки соціально-економічних реформ у регіонах України в умовах європейської інтеграції. Інструменти дослідження. Розрахунок індексу Євроінтеграційного поступу регіону. Інтерпретація індексу реформ.

Соціальне відтворення регіону. Концептуальні основи соціально-економічного відтворення регіону. Тезаурус понять, які описують регіональне відтворення: Регіональний простір, територіальна спільність, територіальні інтереси, регіональна ідентичність, територіальна поведінка тощо. Відтворення регіональних підсистем. Міждисциплінарний аналіз відтворення регіону (географічні, економічні і соціологічні аспекти).

Регіоналізм як культурно-географічний феномен. Предмет і структура культурної географії і її місце в системі наук. Культура як географічна реальність. Особливості формування і історичні тенденції розвитку світової культурної географії. Культурний регіоналізм: поняття і смисли. «Культурний ландшафт» як базове поняття культурно-географічної регіоналістики. Система індикаторів які описують культурний регіоналізм. Геокультурна диференціація, соціокультурна поляризація простору. Структура регіонального культурного простору. Культурно-інформаційне середовище регіону.

Сучасні технології позиціонування регіону. Теоретико-методологічні основи позиціонування регіону в географічному, економічному, політичному, інформаційному просторі. Геополітичне позиціонування регіону. Імідж регіону і його складові. Іміджеві стратегії. Принципи і технології позиціонування регіону. Регіональний брендинг. Проблема ребрендингу регіону.

Огляд реформи місцевого самоврядування і регіонального устрою України. Напрямки реформи місцевого самоврядування і розвиток регіонів. Напрямки децентралізації. Об'єднання територіальних громад

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Топчієв О.Г., Мальчикова Д.С., Яворська В.В. Регіоналістика. Географічні основи регіонального розвитку і регіональної політики. – Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2015.
2. Топчиев А. Г. Пространственная организация географических комплексов и систем / А. Г. Топчиев. – К.: Вища школа, 1988. – 187 с.

Додаткова література

1. Білобоцький М. Сучасний стан ринку праці та перспективи його розвитку / М. Білобоцький // Україна аспекти праці. – 1997. – № 1. – С. 4.
2. Верменич Я. В. Історична регіоналістика в Україні / Я. В. Верменич // Укр. істор. журнал. – 2001. – № 6. – С. 3–21.

3. Герасимчук З. В. Регіональна політика сталого розвитку: методологія формування, механізми реалізації / З. В. Герасимчук. – Луцьк: Надстир'я, 2001. – 528 с.
4. Гнатишин І. М. Регіон як територіальна система в світогосподарських зв'язках країни: автореф. ... канд. екон. наук. – Львів, 1995. – 21 с.
5. Гнатишин І. М. Зовнішньоекономічні відносини: регіональний аспект / І. М. Гнатишин, П. С. Потовець. – Чернівці: Прут, 1992. – 54 с.
6. Голиков А. П. Размещение производительных сил и регионалистика: учеб. пособие / А. П. Голиков, А. Г. Дейнека, Н. А. Казакова. – Харьков: Олант, 2002. – 320 с.
7. Горленко И. А. Проблемы комплексного развития территории / И. А. Горленко, Л. Г. Руденко, С. Н. Малюк. – К.: Наук. думка, 1994. – 292 с.
8. Дергачев В. А. Регионоведение. 2-е изд., перераб. и доп. / В. А. Дергачев, Л. Б. Вардомский. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2011. – 422 с. 47.
9. Долішній М. Актуальні проблеми формування регіональної політики в Україні / М. Долішній // Регіональна економіка. – 1999. – № 3. – С. 7–18.
10. Долішній М. І. Регіональна політика на рубежі ХХ-ХХІ століть: нові пріоритети / М. І. долішній. – К.: Наук. думка, 2006. – 510 с. 51.
11. Долішній М. І. Фінансова політика і стабілізація економіки України / М. І. Долішній // Регіональна економіка. – 2000. – № 1. – С. 7–11. 52.
12. Дорогунцов С. І. Розміщення продуктивних сил: навч. посіб. для ВНЗ / за ред. С. І. Дорогунцова / С. І. Дорогунцов, Я. Б. Олійник, А. В. Степаненко. – К.: Кондор, 2000. – 364с.
13. Дорогунцов С. І. Теорії розміщення продуктивних сил і регіональної економіки / С. І. Дорогунцов, Я. б. Олійник, А. В. Степаненко. – К.: СТАФЕД-2, 2001. – 143 с.
14. Доценко А. І. Регіональне розселення: проблема та перспективи / А. І. Доценко. – К.: Наук. думка, 1994. – 195 с.
15. Економічний потенціал регіону: пріоритети використання: монографія / І. М. Школа, Т. М. Дреховська, І. Д. Козменко та ін.; за ред. І. М. Школи. – Чернівці: Книги ХХІ; Рута, 2003. – 464 с.
16. Євдокимова Д. М. Методичне забезпечення обґрунтування державної політики розвитку регіонів: Стратегія економічного розвитку України: наук. збірник. Вип. 7. – К.: КНЕУ, 2001. – 632 с.
17. Заставный Ф. Д. Территориальные предплановые прогнозы / Ф. Д. Заставный. – К.: Наук. думка, 1988. – 184 с.
18. Изард У. Методы регионального анализа: введение в науку о регионах / пер. с англ. В. М. Хомана, Ю. Г. Липеца, С. Н. Тагера / У. Изард. – М.: Прогресс, 1966. – 660 с.
19. Іщук С. І. Розміщення продуктивних сил (теоретично-методологічні основи) / С. І. Іщук. – К.: Генеза, 1997. – 304 с.
20. Іщук С. І. Розміщення продуктивних сил (теорія, методи, практика). Вид. 4-е, доп. / С. І. Іщук. – К.: Європ. ун-т фінансів, інформ. систем, менеджм. і бізнесу, 2000. – 216 с.
21. Кіш Є. Регіональна політика Європейського Союзу: стратегічні імперативи для України / Є. Кіш // Громадсько-політичний часопис “І”. – 2001. – № 23.

76. Клиновий Д. В. Розміщення продуктивних сил та регіональна економіка України: навч. посіб. / Д. В. Клиновий, Т. В. Пепа; за наук. ред. Л. Г. Чернюк. – К.: ЦНЛ, 2006. – 728 с.
22. Ковалевський В. В. Розміщення продуктивних сил: підручник / за ред. В. В. Ковалевського, О. Л. Михайлюк / В. В. Ковалевський, О. Л. Михайлюк, В. Ф. Семенов та ін. – К.: Знання, 2005. – 350 с.
23. Коломийчук В. С. Соціально-економічний механізм управління адміністративним районом в системі регіонального розвитку: автореф. ... д-ра екон. наук / В. С. Коломийчук. – Л., 2000. – 48 с.
24. Концепція державної регіональної економічної політики (проект) // Регіональна економіка. – 1998. – № 2. – С. 5–19.
25. Концепція і стратегія розвитку та розміщення продуктивних сил України / С. І. Дорогунцов, Б. М. Данилишин (наук. кер. розробки). – К.: РВПСУ НАНУ, 2003. – 284 с.
26. Кузьменко В. П. Инвестиционная политика в регионе / В. П. Кузьменко; АН Украины. СОПС. – К.: Наук. думка, 1992. – 250 с.
27. Луцишин П. В. Єврорегіон «Буг». Обласний суспільно-географічний комплекс: теорія, методика, практика / П. В. Луцишин. – К.: ІСД МО, 1996. – 206 с.
28. Мазур А. Цілі регіонального управління в перехідний період / А. Мазур // Регіональна економіка. – 2000. – № 1. – С. 168-176. 105. Мазур А. Г. Регіональна економіка: проблеми відтворення і управління / А. Г. Мазур. – Вінниця: ВАТ “Вінницяоблдрукарня”, 2000. – 263с.
29. Маниліч М. І. Відтворювальний потенціал регіону як об'єкт територіального управління / М. І. Маниліч // Дослідження соціально-економічних проблем перехідного періоду: наук. вісник. – Чернівці: ЧТЕІ КНТЕУ, 2001. – Вип. III. – С.11–16.
30. Масловська Л. Ц. Сталий розвиток продуктивних сил регіонів: теорія, методологія, практика / Л. Ц. Масловська. – К.: Вид-во КНТЕУ, 2003. – 365 с.
31. Мельник С. А. Управління регіональною економікою: навч. посібник / С. А. Мельник. – К.: КНЕУ, 2000. – 124 с.
32. Методологічні засади комплексного розвитку і розміщення продуктивних сил регіонів / відп. ред. Данилишин Б. М. – К.: РВПС України НАН України, 1998. – 161 с.
33. Методичні рекомендації з розробки програм соціально-економічного розвитку регіону. – К.: Знання, 1997. – С. 3–16.
34. Павлов В. І. Методологія формування та механізми реалізації політики соціально-економічного розвитку регіону / В. І. Павлов // Регіональна економіка. – 2001. – № 11 – С. 18–28.
35. Паламарчук А.М. Общественно-территориальные системы (Логико-математическое моделирование) / А. М. паламарчук. – К.: Наук. думка, 1992. – 270 с.
36. Пила В. І. Спеціальні (вільні) економічні зони: теорія та практика: навч. посіб. / В. І. Пила, О. С. Чмир. – К.: КНЕУ, 1998. – 328 с. 138.
37. Питюрєнко Е. И. Система расселения и территориальная организация народного хозяйства / Е. И. Питюрєнко. – К.: Наук, думка, 1983. – 139 с.

38. Пістун М. Д. Основи теорії суспільної географії / М. Д. Пістун. – К.: Вища шк., 1996. – 231 с.
39. Пістун М. Д. Регіональна політика в Україні: суспільно-географічний аспект: монографія / М. Д. Пістун, К. В. Мезенцев, В. О. Тьорло. – К.: Вид.-поліграф. центр „Київ. ун-т”, 2004. – 130 с.
40. Поповкін В. А. Регіонально-цілісний підхід в економіці/ В. А. Поповкін. – К.: Наук. думка, 1993. – 218 с.
41. Регион: структурно-инвестиционные аспекты перехода к рынку / под ред. А. И. Ковалева. – К.: Наук. думка, 1994. – 264 с. 151. Регионализация в развитии России: географические процессы и проблемы / Трейвиш А. И., Артоболевский С. С. (ред.). – М., 2001. – 296 с.
42. Регіональна політика: методологія, методи, практика / М. І. Долішній, П. Ю. Беленький, В. Я. Бідак та ін. – Львів: ІРД НАНУ, 2000. – 719 с.
43. Регіональна Україна. – К.: Геопринт, 2003.
44. Регіони України-2014. – К.: АРАЦ, 2015.
45. Регіони України-2015. – К.: АРАЦ, 2016.
46. Розміщення продуктивних сил України: підручник / за ред. П.В. Качана. – К.: Вища шк., 1998. – 375 с.
47. Симоненко В. К. Регионы Украины: проблемы развития / В. К. Симоненко. – К.: Наук. думка, 1997. – 264 с.
48. Симоненко В. К. Регіональна соціально-економічна політика: сутність, структура основні напрями реалізації / В. К. Симоненко // Економіка України. – 1995. – № 6. – С. 23–29.
49. Стеченко Д. М. Інноваційні форми регіонального розвитку / Д. М. Стеченко. – К.: Вища школа, 2002. – 254 с.
50. Стеченко Д. Н. Комплексное территориальное планирование народного хозяйства (экономико-географические аспекты) / Д. Н. Стеченко. – К.: Вища шк. Головное изд-во, 1988. – 200 с.
51. Стеченко Д. М. Управління регіональним розвитком / Д. М. Стеченко. – К.: Вища школа, 2000. – 223 с.
52. Стеченко Д. М. Розміщення продуктивних сил і регіоналістика / Д. М. Стеченко. – К.: Вікар, 2002. – 374 с.
53. Студенніков Ігор. Регіоналістика і регіонознавство: проблеми методології та категоріального апарату / Ігор Студенніков // Регіональна історія України: зб. наук. статей. – К.: Ін-т історії України НАНУ, 2007. – Вип. 1. – С. 67–78.
54. Управление экономическим и социальным развитием области: В 2 т. – К.: Наук. думка, 1987. – Т. 1. – 303 с.
55. Холод Н. Индекс людського розвитку в Україні: регіональні особливості / Н. Холод // Соціально-економічні дослідження в перехідний період Основи формування соціально-економічної політики. – Львів, 1998. – Вип. VIII. – С. 307–316.
56. Чумаченко М. Проблеми регіонального управління в Україні / М. Чумаченко // Регіональна економіка. – 1996. – № 1–2. – С. 39–49.

INTERNET-ресурси

1. <http://www.regionalstudies.org/>-сайт Regional Studies Association
2. <http://dergachev.ru/book-7/01.html> – Дергачев В.А. Регионалистика.

Навчальна програма дисципліни «Методика викладання фахових географічних дисциплін у закладах вищої освіти»

Укладач: доцент, доктор географічних наук Д.С. Мальчикова

Пояснювальна записка

Процес підготовки і університеті магістрів з географії передбачає окрім опанування професійними знаннями та навичками, ще й формування знань та навичок викладача, методиста, психолога, які б сприяли формуванню фахівців із синтезованими знаннями та вміннями, що адекватні кваліфікаційним вимогам, які висуваються до них.

Мета курсу – формування професійних компетенцій студентів – майбутніх викладачів вищої школи на основі набутих методологічних, методичних і географічних знань.

Завдання курсу:

Теоретичні: оволодіти системою знань з основних розділів методики вищої школи: цільовий і змістовий компоненти навчання фахових географічних дисциплін, діяльнісний компонент (методи, форми організації), результативність навчання; засвоїти розвиваючий і виховний потенціал змісту навчання географічних дисциплін у ЗВО.

Практичні: сформувані вміння застосовувати новітні педагогічні технології навчання у ЗВО; оволодіння вміннями визначати компоненти особистісно-орієнтованої технології навчання; вміти досягати визначеної мети навчального процесу за допомогою різних методів і методичних прийомів; вміння формувати у студентів науковий світогляд та геоцентричне бачення світу.

Фахові предметні компетентності:

- Здатність діагностувати і оцінювати рівень розвитку, досягнень та освітніх потреб особистості.
- Здатність до саморозвитку на основі рефлексії результатів своєї професійної діяльності.
- Здатність проектувати і здійснювати освітній процес з урахуванням сучасної соціокультурної ситуації та рівня розвитку особистості.
- Здатність до організації спільної діяльності та міжособистісної взаємодії суб'єктів освітнього процесу.
- Здатність створювати і підтримувати психологічно безпесне освітнє середовище.
- Здатність створювати умови для позитивного ставлення суб'єктів освітнього процесу до соціального оточення і самого себе.
- Здатність використовувати основи теорії та методології освіти в професійній діяльності.
- Здатність користуватися інформаційно-комунікативними технологіями.

Очікувані результати навчання:

- Знати закономірності та принципи процесу навчання у закладах вищої освіти.
- Знати систему організації навчального процесу у вищій школі.

- Знати структуру навчального процесу у ЗВО.
- Знати форми навчання та форми організації навчання у вищій школі.
- Знати форми практичної підготовки студентів.
- Знати сутність педагогічної технології навчання, її складові, новітні технології навчання.
- Знати основні групи методів навчання, взаємозв'язок методів навчання зі змістом.
- Знати сутність самостійної роботи як складової кредитно-модульної системи навчання.
- Знати види контролю результатів навчальної діяльності студентів.
- Знати форми організації і методи контролю, шляхи їх удосконалення.
- Знати модульно-рейтингову систему оцінювання.
- Знати основні форми організації НДРС.
- Уміти планувати навчальну й виховну роботу.
- Уміти відбирати, аналізувати й систематизувати навчальний програмний матеріал, здійснювати дидактичну переробку складного матеріалу.
- Уміти творчо і обґрунтовано будувати організаційнопедагогічну і логіко-педагогічну структуру заняття (лекції, семінару, практичного заняття, тощо).
- Уміти планувати систему перспективних ліній у розвитку окремої особистості та колективу.
- Здійснювати індивідуальну програму навчання та виховання студента.
- Уміти організовувати різні види колективної та індивідуальної діяльності студентів, розвивати їхню активність.
- Уміти здійснювати контроль та допомогу в розумовому розвитку студентів.
- Уміти здійснювати контроль і допомогу у виконанні науково-дослідницької роботи студентів.
- Уміти доцільно організовувати самостійну роботу студентів.
- Уміти встановлювати педагогічно доцільні відносини зі студентами і колегами.
- Уміти регулювати внутрішньо колективні та між колективні відносини.
- Уміти знаходити потрібні форми спілкування зі студентами.
- Уміти передбачати результат педагогічної дії на відносини зі студентами.
- Уміти критично оцінювати свій досвід, результати своєї діяльності.
- Уміти усвідомлено вдосконалювати педагогічну майстерність, самоосвіту та самовиховання.
- Уміння прогнозувати використовувані засоби і методи роботи.
- Уміти організовувати сумісну дослідницьку роботу зі студентами.

Міждисциплінарні зв'язки. Вивчення даного курсу базується на знанні майже двох десятків географічних дисциплін, а також дидактики, психології.

Зміст дисципліни

Поняття про методику вищої школи. Закономірності та принципи процесу навчання у вищому навчальному закладі.

Методика викладання вищої школи як педагогічна наука. Закономірності та принципи процесу навчання у вищому навчальному закладі. Моделі вищої освіти. Кваліфікаційна характеристика випускника ЗВО.

Педагогічні закономірності навчального процесу у вищій школі. Зміст географічної компоненти фахової підготовки у ЗВО. Завдання вищої географічної освіти. Зміст і принципи побудови системи географічних наук у виші. Основні нормативні документи, що визначають зміст університетських географічних дисциплін. Навчальний план і навчальні програми – вихідні державні документи планування та організації навчального процесу в університеті. Структура робочих навчальних планів географічних спеціальностей. Методика підготовки навчальної та робочої програм географічної дисципліни. Обов'язки та обсяг навчальної роботи викладача вищого навчального закладу. Методична, наукова та організаційна робота викладача ЗВО.

Форми і методи організації навчального процесу у ВНЗ. Види навчальних занять у ВНЗ. Лекція як основна форма організації навчання. Методика і техніка читання лекцій. Методи активізації пізнавальної діяльності студентів на лекції. Педагогічна майстерність лектора. Вимоги до вузівської лекції. Сучасні проблеми лекційного викладання. Рівні проблемності вузівської лекції. Нетрадиційні форми лекцій. Методика аналізу структури лекції та педагогічного досвіду викладача-лектора.

Роль практичних та семінарських занять у викладанні географічних дисциплін. Вимоги до планування та проведення практичних і семінарських занять. Види семінарів. Методика організації лабораторних робіт. Методи проведення: фронтальний, бригадний, метод практикуму. Оцінка роботи студента на лабораторному занятті.

Активні методи навчання студентів-географів. Сучасні технології навчання. Інтенсифікація процесу навчання у ВНЗ. Ознаки активних методів навчання. Види занять, проведених на основі активних методів навчання: проблемні лекції, лекції-діалоги, групові семінари, семінари-диспути, дидактичні ігри, практичні та лабораторні заняття з творчими, пошуковими завданнями тощо.

Перспективи впровадження сучасних освітніх технологій у навчальний процес (технології проблемного, модульно-розвиваючого, індивідуалізованого, диференційованого та програмованого навчання). Реалізація модульного навчання як один з основних шляхів вдосконалення навчального процесу. Суть проблемного навчання. Методика організації проблемного навчання при викладанні географічних дисциплін. Основні принципи організації диференційованого навчання. Індивідуалізовані форми навчання на молодших і старших курсах. Науково-дослідний характер індивідуальних форм навчання студентів-старшокурсників. Перспективи впровадження комп'ютерних технологій навчання географічних дисциплін. Роль консультацій у активізації пізнавальної діяльності студентів. Методика організації наукових семінарів, гуртків, дискусійних клубів тощо.

Самостійна робота студентів. Види самостійних робіт студентів. Планування та організація СРС з вивчення географічних дисциплін. Методи активізації СРС. Інформаційно-методичне забезпечення організації СРС

(навчально-методичний комплекс). Контроль за результатами СРС. Методика організації СРС з географічних дисциплін на молодших та старших курсах

Моніторинг якості навчальних досягнень студентів. Функції та види контролю знань студентів університету. Попередній, поточний, тематичний, підсумковий, заключний види контролю. Державна атестація студентів. Принципи контролю знань студентів. Методи контролю: усний, письмовий, практичний, тестовий, програмований. Форми контролю знань студентів: індивідуальний, фронтальний, самоконтроль, рейтинговий.

Вимоги до знань та умінь студентів. Критерії і норми оцінки знань. Роль заліків та екзаменів у системі контролю знань студентів вузу. Дидактичні можливості традиційних і нетрадиційних методів контролю.

Методика організації виробничих та навчальних практик. Практична підготовка студентів як важливий засіб закріплення знань і набуття практичних навичок та вмінь. Види практик на географічних спеціальностях університету, їх цілі та завдання. Методика організації навчальної, виробничої та педагогічної практик. Навчально-методичне забезпечення практики. Структура і методика підготовки робочої програми практики.

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Алексюк А.М. Педагогіка вищої освіти України: Історія. Теорія. – К.: Либідь, 1998. – 558с.
2. Алексюк А.М., Аюрзагнай А.А., Підкасистий П.І. та ін. Організація самостійної роботи студентів в умовах інтенсифікації навчання: Навч. посібник. – К., 1993.
3. Туркот Т.І. Педагогіка вищої школи: Навч. посіб. для студентів ВНЗ. – К.: Кондор, 2011. – 628 с.
4. Бондар В.І. Дидактика: ефективні технології навчання студентів. – К.: Вересень, 1996. – 129 с.
5. Вергасов В.М. Активизация познавательной деятельности студентов в высшей школе. – К.: Высшая школа, 1985.
6. Вітвицька С.С. Основи педагогіки вищої школи: Методичний посібник для студентів магістратури. – Київ: Центр навчальної літератури, 2003. – 316с.
7. Волков И.П. Цель одна – дорог много. Проектирование процесса обучения. – М.: Просвещение, 1990.
8. Гончаренко С. У. Педагогічні дослідження: Методичні поради молодим науковцям. – К., 1995.
9. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології: Навч. посібник для студентів вищих навч. закладів. – К.: Академвидав. – 2004. – 334с.
10. Дьяченко М.И., Кадыбович Л.А. Психология высшей школы – 2-е издание. – Минск: БГУ, 1981. – 383 с.
11. Дьяченко В.К. Новая дидактика. – М., 2001. – 496 с.
12. Закон про вищу освіту України (нова редакція)
13. Карташова І.І., Прохоренков В.М. Тестування у системі моніторингу якості знань студентів. – Херсон: ХДУ, 2014. – 98с.

14. Мищенко А.И., Мищенко Л.И., Шияпов Е.Н. Теоретико-методологические основы формирования содержания педагогического образования. – М.: Высш. шк., 1991. – 147 с.
15. Навчальний процес у вищій педагогічній школі: Навчальний посібник / За ред. академіка АПН України О.Г. Мороза. – К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2001 – 337 с.
16. Педагогічна майстерність: Підручник / І.А. Зязюн, Л. В. Карамущенко, І.Ф. Кривонос та ін.; За ред. І.А. Зязюна. – К.: Вища шк., 1997. – 349 с.
17. Педагогические технологии: Учебное пособие для студентов педагогических специальностей / Под общей ред. В.С. Кукушина. – М.: ИКЦ «МарТ»; Ростов н/Д: ИКЦ «МарТ», 2008.
18. Положення про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах: Наказ Міністерства України від 2.06.1993 р.
19. Реформа и развитие высшего образования: Программный документ. – ЮНЕСКО, 1995.
20. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии / Г.К. Селевко. – М., 2007.
21. Слєпкань З.І. Наукові засади педагогічного процесу у вищій школі. – К.: НПУ, 2000 – 210 с.
22. Небел Б. Наука об окурующей среде. – М.: Мир, 1993. – Т.1.
23. Одум Ю. Экология. – М.: Мир, 1986.

Додаткова література

1. Азаров Ю. Студент: возможности личностного роста. – Высшее образование в России. – 2002. – №1. – С.51-57.
2. Алисов Е.А. Сенсорно-экологический подход к проектированию содержания образования // Наука и Школа. – 2006. – № 5. – С.2-4.
3. Ахметова Д., Гурье Л. Преподаватель вуза и инновационные технологии. – Высшее образование в России. – 2001. – №4. – С.138-144.
4. Барбина Е.С. Формирование педагогического мастерства в системе непрерывного педагогического образования: Монография. – К.: Вища шк., 1997. – 153 с.
5. Белокопытов Ю., Панасенко Г. Активные методы обучения // Высшее образование в России. – 2004. – №4. – С.167-169.
6. Беляева А. Управление самостоятельной работой студентов // Высшее образование в России. – 2003. – № 6. – С.105-109.
7. Бондар О.І., Саєнко Т.В. Світові тенденції в екологічній освіті // Екологічний вісник. – 2006. – № 4. – С. 18-23.
8. Вихрущ В.О. Дидактична думка в Україні (друга половина ХІХ – поч. ХХ ст.): проблеми розвитку теорії. – Тернопіль, 2000. – 433 с.
9. Галицких Е. Организация самостоятельной работы студентов // Высшее образование в России – 2004. – № 6. – С.160-163.
10. Голобородько Є. П. Загальні питання інтерактивного навчання: Досвід впровадження / За ред. В. Д. Шарко. – Херсон: „Олді-Плюс”, 2000. – С.3-7.
11. Голуб Б.А. Основы общей дидактики. – М.: Владос, 1999.
12. Дмитренко Т.А. Обучение как процесс управления (Дидактические основы: конспект лекций. – Х., 1993.

13. Домарацкая С. И. Интерактивные формы работы, как факторы повышения познавательной активности учащихся. // (Интерактивне навчання: Досвід впровадження) За ред. В.Д. Шарко.-Херсон: „Олді-Плюс”, 2000. – С.7-11.
14. Дзундза А., Лосева Н. Вища школа: до проблеми тестування // Освіта і управління. – 2003. – Т.6. – №3. – С. 114-118.
15. Зверева Н.М. Практическая дидактика для учителя: Учебн. пособие. – М., 2001. –252 с
16. Каган В.И., Сычевников И.А. Основы оптимизации и методов обучения в высшей школе (Единая методическая система института: теория и практика): Учеб. метод. пособие. – М.: Высш. шк., 1987. – 143 с.
17. Коваленко О.Е. Методичні основи технології навчання. – Х.: Основа, 1996. – 96 с.
18. Ковалевский И. Организация самостоятельной работы студентов // Высшее образование в России. – 2000. – № 1. – С.114-115.
19. Ковтарадзе Д.Н. Интерактивные методы: обучение пониманию // Биология в школе. – 1998. – №3. – С.30-34.
20. Козаков В.А. Самостоятельная работа студентов и ее информационно-методическое обеспечение. – К.: Вища школа, 1990.
21. Козаков В. Психолого-педагогічна підготовка в непедагогічних університетах // Вища освіта України. – 2002. – №3. – С.37-41.
22. Кларин М.В. Интерактивное обучение – инструмент освоения нового опыта // Педагогика. – 2000. –№ 7. – С. 12-18.
23. Колтаков К.Г., Москвичев И.И. Педагогика, психология, предметные методики в подготовке учителя. – Бийск: НИЦ БПГУ, 2001. – 280 с.
24. Корсак К. Інтеграція європейської вищої освіти: стан і перспективи // Директор школи. Україна. – 2004. – №3. – С.12-23.
25. Кремень В. Підвищення ефективності вищої освіти і науки як дієвого чинника суспільного розвитку та інтеграції в європейське співтовариство // Вища школа. – 2003. – №6. – С.3-23.
26. Кутова Н. Шляхи удосконалення географічних знань, умінь і навичок // Рідна школа. – 2001. – червень. – С.60-61.
27. Лузан П.Г. Активізація навчально-пізнавальної діяльності студентів. – К., 1996.
28. Лузан П.Г. Активізація навчання студентів. – К., 2000.
29. Лузан П.Г., Дьомін А.І., Рябець В.І. Формування активності студентів у навчанні. – К.: Вища школа, 1998.
30. Лазарєв М.О. Основы педагогической творчости: Навчальний посібник. – Суми: Мрія – 1, ЛТД, 1995. – 212 с.
31. Лутай В.С. Філософія сучасної освіти. – К., 1996.
32. Малихін А. Тестовий контроль і підвищення якості освіти у вищій педагогічній школі // Рідна школа. – 2006. – №6. – С.9-11.
33. Наумов Б.Н. Теоретические основы целостной педагогической деятельности. – К.: Основа, 1994. – 196 с.
34. Никитчина Г.В., Романеско В.Н. Формирование творческих умений в процессе профессионального обучения. – СПб.: Изд-во Спб. ун-та, 1992. – 168 с.

35. Олійник М.М., Романенко Ю.А. Тест як інструмент кількісної діагностики рівня знань в сучасних технологіях навчання: Навч. посібник. – Донецьк, 2001. – 83 с.
36. Основы педагогики и психологии высшей школы / Под ред. А.В. Петровского. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1986. – 304 с.
37. Падалка О.С., Нісімчук А.С., Смолюк І.О., Шпак Т.О. Педагогічні технології. – К., 1995.
38. Паничев С.А. Дедуктивный принцип обучения в высшем естественнонаучном образовании. – Педагогика. – 2004. – №8. – С.18-27.
39. Пидкасистый П.И. Самостоятельная познавательная деятельность учащихся. – М.: Педагогика, 1998. – 138с.
40. Плотникова О., Суханова В. Самостоятельна работа студентов: деятельностный аспект // Высшее образование в России. – 2005. – № 1. – С.178-179.
41. Сердюк О. Принципи формування та реалізації навчальних програм в умовах вищої школи. – Вища освіта України. – 2002. – №3. – С.84-89.
42. Сердюк В. Екологічна освіта і виховання в школі // Біологія і хімія в школі. – 2003. – № 6. – С. 44-47.
43. Сікорський П. Дидактичні поняття кредиту і модуля в контексті Болонського процесу // Шлях освіти. – 2004. – №2. – С.15-18.
44. Сбруєва А. Болонський процес: пошуки шляхів підвищення конкурентоспроможності європейської вищої освіти // Шлях освіти. – 2002. – №1. –С.18-21.
45. Снар О. Модернізація форм і методів навчання студентів у контексті кредитно-модульної системи // Вища школа. – 2006. – №3. – С.33-45.
46. Сметанський М. Контроль за навчально-пізнавальною діяльністю студентів: проблеми, шляхи розв'язання // Вища школа. – 2004. – №4. – С.63-68.
47. Суворова Н. Интерактивное обучение: новые подходы. – М.: Учитель, 2000. – 68с.
48. Торокин А. Высшее образование: системный подход. – Высшее образование в России. – 1999. – №4. – С.42-48.
49. Уман А.И. О понятиях классификации и организации учебных заданий //Новые исследования в педагогических науках. – 1986. – № 1.–С. 51-53.
50. Харькин В.Н. Педагогическая импровизация: теория и методика – М.: Магистр, 1992. – 160с.
51. Чернов Е.Д. Совершенствование самостоятельной работы студентов //Высшее образование в России. – 1994. – №4. – 76-79.
52. Чистохвалов В. Кредитные единицы входят в российскую высшую школу // Высшее образование в России. – 2004. – №4. – С.26-37.
53. Цокур О.Я. Педагогіка вищої школи: Навчально-методичний посіб-ник. Випуск 1. Основи наукового педагогічного дослідження / За ред. Панькова А.І. – Одеса, 2002. – С. 424.
54. Шарапов О.Д. Проблеми впровадження комп'ютерних технологій контролю та оцінювання самостійної роботи студентів // Система організації самостійної роботи студентів: досвід, проблеми: Матеріали наук.-метод. конф., від 2 лютого 2000 р. – С. 3 – 4.

55. Шевчук О.Л. Культурологічна освіта майбутнього вчителя: теорія і практика. – К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2004. – 232с.
56. Янушкевич Ф. Технология обучения в системе высшего образования / Пер.с польск.О.В. Долженко. – М.: Высш. шк., 1986., 1986. – 253 с.

INTERNET-ресурси

1. Всеукраїнська екологічна ліга – <http://www.ecoleague.net>
2. Екоклуб «Зелена хвиля» – <http://ecoclub.kiev.ua>
3. Екологічні новини – <http://greenhome.com.ua>
4. Еколого-гуманітране об'єднання «Зелений світ» – <http://www.greenworld.org.ua>
5. Український екологічний портал – <http://www.ecoport.org.ua>
6. Экологический портал – <http://portaleco.ru>
7. Міжнародний, суспільно-політичний тижневик «Дзеркало тижня» – <http://dt.ua>

Навчальна програма дисципліни «Науково-дослідницький практикум з географії»

*Укладач: старший викладач, кандидат географічних наук
Р.С. Молікевич*

Пояснювальна записка

Навчальна дисципліна «Науково-дослідницький практикум з географії» є складовою варіативної частини циклу професійної та практичної підготовки фахівців ступеня вищої освіти «магістр». Основний акцент програми – формування у студентів практичних знань здійснення наукових фізико-географічних досліджень, оволодіння загальною схемою наукового дослідження, особливостями теоретичних і емпіричних досліджень, принципами та правилами оформлення наукових робіт, методичними прийомами роботи з науковою інформацією та спеціальною літературою.

Мета курсу – навчити наукової творчості, а також сприяти практичній діяльності студентів, які ставлять перед собою завдання розробки та захисту наукового проекту через ознайомлення з принципами побудови проекту, принципами і методами встановлення новизни, достовірності та практичної значущості наукових результатів та практичного втілення наукового дослідження від творчого задуму до кінцевого оформлення наукової праці кожним студентом індивідуально.

Завдання курсу:

Теоретичні: освоїти основні положення та загальні уявлення про практичну реалізацію методології наукової творчості; закріпити сукупність прийомів чи операцій практичного освоєння дійсності, підпорядкованих розв'язанню конкретної задачі; оволодіти методами планування і організації наукових досліджень; ознайомити студентів з підходами до накопичення інформації та фізико-географічного аналізу; навчитися виділяти емпіричний рівень досліджень, на якому відбувається процес накопичення фактів та теоретичний – досягнення синтезу знань у формі практичної апробації наукової теорії;

Практичні: оволодіти практичними навичками наукової діяльності з фізико-географічних дисциплін; освоїти практичні методи географічного і регіонального аналізу для написання наукових запитів з проблем розвитку регіонів; засвоїти практичні навички підготовки наукових проектів та роботи з джерелами наукової інформації, включаючи інтернет-ресурси

Фахові предметні компетентності:

- Вибір та обґрунтування пріоритетного тематичного напрямку в конкретній галузі досліджень;
- Обґрунтування проблематики досліджень: проблема, на вирішення якої спрямовано проект; виділення об'єкту дослідження; предмет дослідження;
- Вміти самостійно аналізувати наукову літературу, картографічний та статистичний матеріал та використовувати їх у своїй роботі;
- Зібрати та обробити інформацію за темою роботи;
- Дослідити обрану тему, узагальнити та логічно викласти матеріал;
- Запропонувати свої варіанти рішення означеної проблеми;

- На основі проведених досліджень обґрунтувати проблематику обраного проекту;
- Описати завдання, на вирішення яких спрямовано проект;
- Обґрунтувати актуальність та/або доцільність виконання завдань, виходячи із стану досліджень проблематики за тематикою проекту.
- Вміти вдумливо та критично працювати з науковими джерелами.

Очікувані результати навчання:

- Знати нові напрямки в сучасній географії, її проблеми та перспективи розвитку;
- Називати основних вчених представників географії та їх вклад в науку;
- Пояснювати алгоритм географічного дослідження;
- Знати методи наукового пізнання;
- Знати елементи наукового дослідження;
- Визначати проблемні ситуації в географії та протиріччя в ній;
- Висувати наукові гіпотези, обґрунтувати її на основі виділення певної проблемної ситуації;
- Вірно обирати тему дослідження;
- Розробляти план дослідження;
- Працювати з літературними джерелами.

Міждисциплінарні в'язки. Засвоєння навчального матеріалу курсу базується на знаннях і вміннях студентів із таких навчальних дисциплін, як вступ до фаху, методи і методика суспільно-географічних досліджень, геоінформаційні системи і технології та ін.

Зміст дисципліни

Проблеми та напрямки географічних досліджень.

Організація науково-дослідної роботи студентів у вищій школі. Значення науково-дослідної роботи як складової частини навчального процесу та її вплив на виховання і розвиток творчих здібностей у студентської молоді. Науково-дослідна робота студентів як складова частина навчального процесу. Науково-дослідна робота у позанавчальний час. Творчість як форма мислення. Природа здібностей як психологічна проблема розвитку творчості. Наукове дослідження творчих здібностей. Виховання творчих здібностей у студентів: його послідовність і умови.

Інформаційне забезпечення наукових досліджень. Значення інформаційного забезпечення у процесі проведення наукового дослідження; характеристика існуючих класифікацій бібліографічних джерел та визначення переліку найважливіших періодичних видань, що широко використовуються в географічних дослідженнях; зразки складання бібліографії наукових літературних джерел. Класифікація інформаційних наукових досліджень. Бібліографічні джерела економіко-географічної та економічної інформації. Інформаційно-пошукові мови бібліотечних фондів. Складання бібліографії з проблеми та напрямку наукового дослідження.

Актуальність та класифікація географічних досліджень. Сучасна наукова проблема Географія на теренах СРСР. Нові напрямки географічних досліджень з кінця ХХ – на початку ХХІ ст. Нові змістовні етапи географічних досліджень в Україні. Персоналії географії та їх вклад в розвиток науки. Теоретичні (пояснення, передбачення). Наукова гіпотеза. Вимоги до висунення

і формулювання гіпотез. Науковий закон. Емпіричні та прикладні дослідження. Методи емпіричного дослідження (спостереження порівняння, вимірювання, експеримент). Фундаментальні та прикладні дослідження. Визначення наукової проблеми. Наукові проблеми: теоретичні та емпіричні, загальні і часткові, фундаментальні і прикладні. Визначення проблем. Проблемна ситуація.

Планування і організація географічних досліджень.

Методи планування і організації досліджень географічного спрямування. Вибір пріоритетного напрямку наукових досліджень. Критерії актуальності наукової проблеми. Формування теми дослідження. Вивчення ступеню дослідженості обраної проблеми: визначення кола питань, що потребують розробки. Техніко-економічне обґрунтування теми пошукового дослідження. Розробка програми науково-дослідної роботи. Основні розділи програми: визначення об'єкту, предмету, мети та завдань дослідження; стан проблеми, що досліджується; зміст дослідження; методи дослідження; результати дослідження, що очікуються та порядок їх використання; очікувана ефективність використання результатів дослідження; календарний план виконання робіт; кошторис витрат на виконання науково-дослідної роботи. Формування групи виконавців науково-дослідної роботи. Розробка індивідуальних планів-завдань учасникам досліджень та організація контролю за їх виконанням. Особливості планування і організації науково-дослідної роботи студентів (НДРС), порядок його розробки та організації контролю за виконанням.

Основні елементи наукового дослідження. Особливості визначення об'єкта дослідження. Предмет дослідження як неодмінна, важлива складова наукової роботи. Мета дослідження та її роль. План наукового дослідження. Послідовність основних етапів наукового дослідження. Обробка результатів дослідження.

Методи проведення наукового дослідження. Прийоми розробки методики проведення наукового дослідження з проблем управління регіональним соціально-економічним розвитком. Розробка вихідної теоретичної концепції дослідження та його побічних гіпотез. Визначення об'єкта та предмета дослідження. Методи роботи з літературними джерелами. Формування інформаційної бази по темі дослідження. Забезпечення її повноти, надійності та достовірності. Методи визначення репрезентативності інформації. Методичні принципи, прийоми та технічні можливості обробки інформації. Використання ЕОМ для обробки економіко-статистичної інформації. Визначення вимог до результатів дослідження, що очікується отримати. Методи обчислення очікуваного економічного ефекту від використання результатів наукового дослідження. Методичні прийоми апробації отриманих результатів.

Робота над літературними джерелами та джерела інформації. Вивчення літературних джерел. Обробка за принципом: «від простого до складного». Порядок і алгоритм обробки літературних джерел. Служби по випуску інформаційних видань. Бібліографічний опис. Власне переосмислення географічної інформації, що несуть оброблювані джерела. Інтернет технології в дослідженнях.

Узагальнення результатів наукового дослідження. Методи узагальнення результатів досліджень соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць. Систематизація результатів наукових досліджень. Форми подання результатів науково-дослідної роботи. Загальні вимоги щодо оформлення результатів наукових досліджень. Структура наукового документу, основні елементи, композиція. Рубрикація. Таблиці, графічні та картографічні матеріали. Лексика наукового документу. Оформлення результатів наукових досліджень у вигляді звіту, наукової доповіді, статті, курсової або дипломної роботи тощо. Основні вимоги до написання статті за результатами наукових досліджень. Звіт про наукову роботу. Вимоги щодо його структури, змісту та оформлення. Анотація наукового документу. Рецензія наукового документу і вимоги щодо її змісту та оформлення. Студентські наукові роботи. Основні вимоги щодо їх структури, змісту та оформлення. Основні вимоги щодо завершеної науково-дослідної роботи. Планування та організація використання результатів завершеної науково-дослідної роботи. Розробка плану впровадження результатів науково-дослідних робіт та організація контролю за його виконанням. Методика і форми впровадження результатів науково-дослідних робіт у практику. Класифікація результатів науково-дослідних робіт за основними ознаками, що характеризують ефективність її використання. Літературне оформлення наукового твору.

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Алаев Э.Б. Социально-экономическая география: Понятийно-терминологический словарь. – М., 1983. – 350 с.
2. Баранский Н.Н. Научные принципы географии: Избр. тр. – М.: Мысль. 1980. – 239 с.
3. Баранский Н.Н. Становление советской экономической географии: Избр. тр. – М.: Мысль, 1980. – 288 с.
4. География в Московском университете. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1988. – 214с.
5. Голіков А.П. Словник-довідник суспільно-географічних термінів / А.П. Голіков, П.О. Черномаз, Н.А. Казакова. Х.: ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2000. – 48 с.
6. Економічна та соціальна географія: Навчально-методичний посібник з основ наукових досліджень, виконання курсових і кваліфікаційних робіт для студентів спеціальності // Басманов Є.Ю., Куценко М.В., Немець Л.М., Панасенко Л.Г., Редін В.І., Редіна В.А., Юрченко С.О.; за заг. ред. Нємця К.А. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2004. – 190 с.
7. Лямин В. С. География и общество. Философские и социологические проблемы географии. – М.: Мысль, 1978.
8. Мезенцев К. В. Регіональне прогнозування соціально-економічного розвитку / Костянтин Володимирович Мезенцев. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2004. – 82 с.
9. Мезенцев К.В. Суспільно-географічне прогнозування регіонального розвитку / Костянтин Володимирович Мезенцев. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2005. – 253 с.

10. Научные работы: Методика подготовки и оформления. / Авт.-сост. И.Н. Кузнецов. – 2-е изд., перераб. и доп. – Мн.: Амалфея, 2000. – 544 с.
11. Немец К.А. Информационное взаимодействие природных и социальных систем / Константин Аркадьевич Немец. – Х.: Восточно-региональный центр гуманитарно-образовательных инициатив, 2005. – 428 с.
12. Немец Л.Н. Устойчивое развитие: социально-географические аспекты (на примере Украины): Монография. – Х., 2003. – 383 с.
13. Немець Л.М. Методичні вказівки з виконання та оформлення дипломних робіт зі спеціальності «Економічна і соціальна географія». – Харків, 2010. – 44 с.
14. Пилипенко І.О. Методика суспільно-географічних досліджень (на прикладі Херсонської області) / І.О. Пилипенко, Д.С. Мальчикова – Херсон: ПП Вишемирський В.С., 2007. – 112 с.
15. Рузавин Г.И. Методология научного исследования: Учеб. пособие для вузов. – М., 1999. – 317 с.
16. Саушкин Ю.Г. История и методология географической науки: Курс лекций. – М.: Изд-во Москов. ун-та, 1976. – 421 с.
17. Топчієв О.Г. Основи суспільної географії: Навч. посіб. – Одеса: Астропринт, 2001. – 560 с.
18. Топчієв О.Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики: Навч. посіб. – Одеса: Астропринт, 2005. – 632 с.
19. Харвей Д. Научное объяснение в географии. – М.: Прогресс, 1974
20. Чорненький Я.Я. Основи наукових досліджень. Організація самостійної та наукової роботи студента. Навчальний посібник / Я.Я. Чорненький, Н.В. Чорненька, С.Б. Рибак – К.: ВД «Професіонал», 2006. – 208 с.
21. Шаблій О.І. Суспільна географія: теорія, історія, українознавчі студії. – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка. 2001. – 744 с.

Додаткова література

1. Алаев Э.Б. Географическое мышление и геопространственная парадигма // Изв. ВГО, 1981. – т. 113., вып. 5.
2. Ассонов Г.Ф. Информация в современном мире / Г. Ф.Ассонов, Т. А.Желток – К.: УКРНИИТИ, 1991. – 40 с.
3. Белуха Н.Т. Основы научных исследований в экономике. Учебное пособие. – К.: Гол. изд.-во изд.-го объединения «Вища школа», 1985. – 215 с.
4. Быков В.В. Методы науки. – М.: Мысль, 1974.
5. Географічна енциклопедія України. Т. 1-3. – К.: Укр. енцикл., 1989-1993.
6. Голіков А.П. Вступ до економічної і соціальної географії: підручник А.П. Голіков, Я.Б. Олійник, А.В. Степаненко. – К.: Либідь, 1996. – 320 с.
7. Державний стандарт України. Документація. Звіти у сфері науки і техніки. (ДСТУ 3008-95). Затверджено і введено в дію наказом Держстандарту України № 58 від 23.02.1995 р.
8. Жекулин В.С. Введение в географию: Уч. пособие. – Л.: ЛГУ, 1989.
9. Жекулин В.С. География в системе наук / В.С. Жекулин, С.Б. Лавров. – Л.: Наука, 1987.
10. Захаров А. Как написать и защитить диссертацию / А. Захаров, Т. Захарова – СПб.: Питер, 2003. – 157 с.

11. Иванов М.М. и др. СИЛА: / управление наукой и нововведениями. – М.: Наука, 1990. – 191с.
12. Исаченко А.Г. Ландшафтоведение и физико-географическое районирование. – М.: Высш. шк., 1991.
13. Канке В. А. Философия науки: краткий энциклопедический словарь / Виктор Андреевич Канке. – М.: Омега – Л, 2008. – 328 с.
14. Катаев А.В. Письменная научная работа студента: Методические рекомендации по выполнению для студентов экономических специальностей / А.В. Катаев, С.В. Оберемок – Х.: ХНУ имени В.Н. Каразина, 2007. – 86 с.
15. Ковальчук В.В. Основи наукових досліджень / В.В. Ковальчук, Л.М. Моїєєв: Навч. посібник. – К.: ВД «Професіонал», 2004.
16. Лихачев М.Т. Организация делопроизводства в научных учреждениях. М.; Экономика, 1986.
17. Лямин В.С. География и общество. Философские и социологические проблемы географии. – М.: Мысль, 1978.
18. Мересте У.И. Современная география: вопросы теории / У.И. Мересте, С.Я. Ныммик. – М.: Мысль, 1984.
19. Мильков Ф.Н. Общее землеведение. – М.: Высш. шк., 1990.
20. Мороз С.А. та ін. Методологія географічної науки: Навч. посіб. – К.: Заповіт, 1997.
21. Наука в экономической структуре народного хозяйства. – М.: Наука, 1990. – 191 с.
22. Научные работы: Методика подготовки и оформления / Авт.-сост. И.Н. Кузнецов. – 2-е изд., перераб. и доп. – М., 2000. – 544 с.
23. Основи наукових досліджень. Організація самостійної та наукової роботи студента: Навч. посіб. // Чорненький Я.Я., Чорненька Н.В., Рибак С.Б. – К.: «Професіонал», 2006. – 208 с.
24. Основы научных исследований. География / Под ред Н.Д. Пистуна, Г.И. Швевса. – К.: Выща шк., 1988.
25. Отчет о научно-исследовательской работе. Общие требования и правила оформления ГОСТ 7.32.-81. – М.: Госстандарт, 1981. – 30 с.
26. Подготовка студентов к профессионально-педагогическому творчеству / П.И. Шевченко, Б.Д. Красовский, И.С. Дмитрик. – К., 1992. – 149 с.
27. Положення про організацію навчального процесу в Харківському національному університеті імені В.Н. Каразіна. – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2009. – 51 с.
28. Порядок проведения научно-исследовательских работ. ГОСТ. 15.10180. – М.: Госстандарт, 1981. – 28 с.
29. Про основи державної політики у сфері науки і науково-технічної діяльності: Закон України, прийнятий Верховною Радою України 13 грудня 1991 р.// Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 12.
30. Пузьгая К.Ф. и др. Организация и планирование научных исследований и опытно-конструкторских разработок. / Учебн. пособие для студентов. – М.: Высш. шк. 1989. – 223 с.
31. Солнцев В.Н. Системная организация ландшафтов. – М.: Мысль, 1981.
32. Справочник научного работника. / А.Р. Мацюк, З.К. Симорот, Я.Н. Шевченко и др. – К.: Наук. думка, 1989. – 328 с.

33. Суслов М.М. Методология экономического исследования. – М.: Мысль, 1974. – 334 с.
34. Топчиев А.Г. Пространственная организация географических комплексов и систем. – Одесса: Вища шк., 1988.
35. Файбусович И.Я. Первые шаги в научных исследованиях по экономической географии. – Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1974. – 31с.
36. Философский энциклопедический словарь. – М.: Сов. энцикл., 1988.
37. Черванев И.Г. Современные парадигмы древнейшей из наук // Природа. 1995. – № 2.
38. Штофф В. А. Проблемы методологии научного познания. – М.: Высш. шк., 1978. – 271 с.
39. Як правильно оформляли дисертацію та документи атестаційної справи: Зб. нормат. док. з питань атестації наук. кадрів вищої кваліфікації / Упоряд. Ю.І. Цеков. – К.: Ред. «Бюл. Вищої атестац. коміс. України»: Вид-во «Толока», 2006. – 80 с.

INTERNET-ресурси

1. Офіційний сайт Державної науково-технічної бібліотеки України. – Режим доступу: <http://gntb.gov.ua>
2. Офіційний сайт Державної служби статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
3. Офіційний сайт Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua>

**Навчальна програма дисципліни
«Науково-дослідницький практикум з суспільної
географії»**

*Укладач: старший викладач, кандидат географічних наук
Р.С. Молікевич*

Пояснювальна записка

Навчальна дисципліна «Науково-дослідницький практикум з суспільної географії» є складовою варіативної частини циклу професійної та практичної підготовки фахівців ступеня вищої освіти «магістр». Основний акцент програми – формування у студентів практичних знань здійснення наукових досліджень з суспільної географії, оволодіння загальною схемою наукового дослідження, особливостями теоретичних і емпіричних досліджень, принципами та правилами оформлення наукових робіт, методичними прийомами роботи з науковою інформацією та спеціальною літературою.

Мета курсу – навчити науковій творчості, а також сприяти практичній діяльності студентів, які ставлять перед собою завдання розробки та захисту наукового проекту через ознайомлення з принципами побудови проекту, принципами і методами встановлення новизни, достовірності та практичної значущості наукових результатів та практичного втілення наукового дослідження від творчого задуму до кінцевого оформлення наукової праці кожним студентом індивідуально.

Завдання курсу:

Теоретичні: освоїти основні положення та загальні уявлення про практичну реалізацію методології наукової творчості; закріпити сукупність прийомів чи операцій практичного освоєння дійсності, підпорядкованих розв’язанню конкретної задачі; оволодіти методами планування і організації наукових досліджень; ознайомити студентів з підходами до накопичення інформації та економіко-географічного аналізу; навчитися виділяти емпіричний рівень досліджень, на якому відбувається процес накопичення фактів та теоретичний – досягнення синтезу знань у формі практичної апробації наукової теорії;

Практичні: оволодіти практичними навичками наукової діяльності з економічної та соціальної географії; освоїти практичні методи географічного і регіонального аналізу для написання наукових запитів з проблем розвитку регіонів; засвоїти практичні навички підготовки наукових проектів та роботи з джерелами наукової інформації, включаючи інтернет-ресурси

Фахові предметні компетентності:

- Вибір та обґрунтування пріоритетного тематичного напрямку в конкретній галузі досліджень
- Обґрунтування проблематики досліджень: проблема, на вирішення якої спрямовано проект; виділення об’єкту дослідження; предмет дослідження;
- Вміти самостійно аналізувати наукову літературу, картографічний та статистичний матеріал та використовувати їх у своїй роботі;
- Зібрати та обробити інформацію за темою роботи;
- Дослідити обрану тему, узагальнити та логічно викласти матеріал;

- Запропонувати свої варіанти рішення означеної проблеми;
- На основі проведених досліджень обґрунтувати проблематику обраного проекту;
- Описати завдання, на вирішення яких спрямовано проект;
- Обґрунтувати актуальність та/або доцільність виконання завдань, виходячи із стану досліджень проблематики за тематикою проекту.
- Вміти вдумливо та критично працювати з науковими джерелами.

Очікувані результати:

- Знати нові напрямки в сучасній суспільній географії, її проблеми та перспективи розвитку;
- Називати основних вчених представників суспільної географії та їх вклад в науку;
- Пояснювати алгоритм соціально-географічного дослідження;
- Знати методи наукового пізнання;
- Знати елементи наукового дослідження;
- Визначати проблемні ситуації в географії та протиріччя в ній;
- Висувати наукові гіпотези, обґрунтувати її на основі виділення певної проблемної ситуації;
- Вірно обирати тему дослідження;
- Розробляти план дослідження;
- Працювати з літературними джерелами.

Міждисциплінарні в'язки. Засвоєння навчального матеріалу курсу базується на знаннях і вміннях студентів із таких навчальних дисциплін, як вступ до фаху, методи і методика суспільно-географічних досліджень, геоінформаційні системи і технології, суспільна географія та ін.

Зміст дисципліни

Проблеми та напрямки суспільно-географічних досліджень.

Організація науково-дослідної роботи студентів у вищій школі.

Значення науково-дослідної роботи як складової частини навчального процесу та її вплив на виховання і розвиток творчих здібностей у студентської молоді. Науково-дослідна робота студентів як складова частина навчального процесу. Науково-дослідна робота у позанавчальний час. Творчість як форма мислення. Природа здібностей як психологічна проблема розвитку творчості. Наукове дослідження творчих здібностей. Виховання творчих здібностей у студентів: його послідовність і умови.

Інформаційне забезпечення наукових досліджень. Значення інформаційного забезпечення у процесі проведення наукового дослідження; характеристика існуючих класифікацій бібліографічних джерел та визначення переліку найважливіших періодичних видань, що широко використовуються в економіко-географічних дослідженнях; зразки складання бібліографії наукових літературних джерел. Класифікація інформаційних наукових досліджень. Бібліографічні джерела економіко-географічної та економічної інформації. Інформаційно-пошукові мови бібліотечних фондів. Складання бібліографії з проблеми та напрямку наукового дослідження.

Актуальність та класифікація суспільно-географічних досліджень.

Сучасна наукова проблема Соціально-економічна географія на теренах СРСР. Нові напрямки СЕГ досліджень з кінця ХХ – на початку ХХІ ст. Нові змістовні

етапи суспільно-географічних досліджень в Україні. Персоналії СЕГ та їх вклад в розвиток науки. Теоретичні (пояснення, передбачення). Наукова гіпотеза. Вимоги до висунення і формулювання гіпотез. Науковий закон. Емпіричні та прикладні дослідження. Методи емпіричного дослідження (спостереження порівняння, вимірювання, експеримент). Фундаментальні та прикладні дослідження. Визначення наукової проблеми. Наукові проблеми: теоретичні та емпіричні, загальні і часткові, фундаментальні і прикладні. Визначення проблем. Проблемна ситуація в суспільній географії.

Планування і організація суспільно-географічних досліджень. Методи планування і організації досліджень суспільно-географічного спрямування. Вибір пріоритетного напрямку наукових досліджень. Критерії актуальності наукової проблеми. Формування теми дослідження. Вивчення ступеню дослідженості обраної проблеми: визначення кола питань, що потребують розробки. Техніко-економічне обґрунтування теми пошукового дослідження. Розробка програми науково-дослідної роботи. Основні розділи програми: визначення об'єкту, предмету, мети та завдань дослідження; стан проблеми, що досліджується; зміст дослідження; методи дослідження; результати дослідження, що очікуються та порядок їх використання; очікувана ефективність використання результатів дослідження; календарний план виконання робіт; кошторис витрат на виконання науково-дослідної роботи. Формування групи виконавців науково-дослідної роботи. Розробка індивідуальних планів-завдань учасникам досліджень та організація контролю за їх виконанням. Особливості планування і організації науково-дослідної роботи студентів (НДРС), порядок його розробки та організації контролю за виконанням.

Основні елементи наукового дослідження. Особливості визначення об'єкта дослідження. Предмет дослідження як неодмінна, важлива складова наукової роботи. Мета дослідження та її роль. План наукового дослідження. Послідовність основних етапів наукового дослідження. Обробка результатів дослідження.

Методи проведення наукового дослідження. Прийоми розробки методики проведення наукового дослідження з проблем управління регіональним соціально-економічним розвитком. Розробка вихідної теоретичної концепції дослідження та його побічних гіпотез. Визначення об'єкта та предмета дослідження. Методи роботи з літературними джерелами. Формування інформаційної бази по темі дослідження. Забезпечення її повноти, надійності та достовірності. Методи визначення репрезентативності інформації. Методичні принципи, прийоми та технічні можливості обробки інформації. Використання ЕОМ для обробки економіко-статистичної інформації. Визначення вимог до результатів дослідження, що очікується отримати. Методи обчислення очікуваного економічного ефекту від використання результатів наукового дослідження. Методичні прийоми апробації отриманих результатів.

Робота над літературними джерелами та джерела інформації. Вивчення літературних джерел. Обробка за принципом: «від простого до складного». Порядок і алгоритм обробки літературних джерел. Служби по випуску інформаційних видань. Бібліографічний опис. Власне переосмислення

географічної інформації, що несуть оброблювані джерела. Інтернет технології в дослідженнях.

Узагальнення результатів наукового дослідження. Методи узагальнення результатів досліджень соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць. Систематизація результатів наукових досліджень. Форми подання результатів науково-дослідної роботи. Загальні вимоги щодо оформлення результатів наукових досліджень. Структура наукового документу, основні елементи, композиція. Рубрикація. Таблиці, графічні та картографічні матеріали. Лексика наукового документу. Оформлення результатів наукових досліджень у вигляді звіту, наукової доповіді, статті, курсової або дипломної роботи тощо. Основні вимоги до написання статті за результатами наукових досліджень. Звіт про наукову роботу. Вимоги щодо його структури, змісту та оформлення. Анотація наукового документу. Рецензія наукового документу і вимоги щодо її змісту та оформлення. Студентські наукові роботи. Основні вимоги щодо їх структури, змісту та оформлення. Основні вимоги щодо завершеної науково-дослідної роботи. Планування та організація використання результатів завершеної науково-дослідної роботи. Розробка плану впровадження результатів науково-дослідних робіт та організація контролю за його виконанням. Методика і форми впровадження результатів науково-дослідних робіт у практику. Класифікація результатів науково-дослідних робіт за основними ознаками, що характеризують ефективність її використання. Літературне оформлення наукового твору.

Список рекомендованої літератури **Основна література**

1. Алаев Э.Б. Социально-экономическая география: Понятийно-терминологический словарь. – М., 1983. – 350 с.
2. Баранский Н.Н. Научные принципы географии: Избр. тр. – М.: Мысль. 1980. – 239 с.
3. Баранский Н.Н. Становление советской экономической географии: Избр. тр. – М.: Мысль, 1980. – 288 с.
4. География в Московском университете. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1988. – 214с.
5. Голіков А.П. Словник-довідник суспільно-географічних термінів / А.П. Голіков, П.О. Черномаз, Н.А. Казакова. – Х.: ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2000. – 48 с.
6. Економічна та соціальна географія: Навчально-методичний посібник з основ наукових досліджень, виконання курсових і кваліфікаційних робіт для студентів спеціальності // Басманов Є.Ю., Куценко М.В., Немець Л.М., Панасенко Л.Г., Редін В.І., Редіна В.А., Юрченко С.О.; за заг. ред. Немця К.А. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2004. – 190 с.
7. Лямин В. С. География и общество. Философские и социологические проблемы географии. – М.: Мысль, 1978.
8. Мезенцев К. В. Регіональне прогнозування соціально-економічного розвитку / Костянтин Володимирович Мезенцев. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2004. – 82 с.

9. Мезенцев К.В. Суспільно-географічне прогнозування регіонального розвитку / Костянтин Володимирович Мезенцев. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2005. – 253 с.
10. Научные работы: Методика подготовки и оформления. / Авт.-сост. И.Н. Кузнецов. – 2-е изд., перераб. и доп. – Мн.: Амалфея, 2000. – 544 с.
11. Немец К.А. Информационное взаимодействие природных и социальных систем / Константин Аркадьевич Немец. – Х.: Восточно-региональный центр гуманитарно-образовательных инициатив, 2005. – 428 с.
12. Немец Л.Н. Устойчивое развитие: социально-географические аспекты (на примере Украины): Монография. – Х., 2003. – 383 с.
13. Немец Л.М. Методичні вказівки з виконання та оформлення дипломних робіт зі спеціальності «Економічна і соціальна географія». – Харків, 2010. – 44 с.
14. Пилипенко І.О. Методика суспільно-географічних досліджень (на прикладі Херсонської області) / І.О. Пилипенко, Д.С. Мальчикова – Херсон: ПП Вишемирський В.С., 2007. – 112с.
15. Рузавин Г.И. Методология научного исследования: Учеб. пособие для вузов. – М., 1999. – 317 с.
16. Саушкин Ю.Г. История и методология географической науки: Курс лекций. – М.: Изд-во Москов. ун-та, 1976. – 421 с.
17. Топчієв О.Г. Основи суспільної географії: Навч. посіб. – Одеса: Астропринт, 2001. – 560 с.
18. Топчієв О.Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики: Навч. посіб. – Одеса: Астропринт, 2005. – 632 с.
19. Харвей Д. Научное объяснение в географии. – М.: Прогресс, 1974
20. Чорненький Я.Я. Основи наукових досліджень. Організація самостійної та наукової роботи студента. Навчальний посібник / Я.Я. Чорненький, Н.В. Чорненька, С.Б. Рибак – К.: ВД «Професіонал», 2006. – 208 с.
21. Шаблій О.І. Суспільна географія: теорія, історія, українознавчі студії. – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка. 2001. – 744 с.

Додаткова література

1. Алаев Э.Б. Географическое мышление и геопространственная парадигма // Изв. ВГО, 1981. – т. 113., вып. 5.
2. Асонов Г.Ф. Информация в современном мире / Г. Ф.Асонов, Т. А.Желток – К.: УКРНИИТИ, 1991. – 40 с.
3. Белуха Н.Т. Основы научных исследований в экономике. Учебное пособие. – К.: Гол. изд.-во изд.-го объединения «Вища школа», 1985. – 215 с.
4. Быков В.В. Методы науки. – М.: Мысль, 1974.
5. Географічна енциклопедія України. Т. 1-3. – К.: Укр. енцикл., 1989-1993.
6. Голіков А.П. Вступ до економічної і соціальної географії: підручник А.П. Голіков, Я.Б. Олійник, А.В. Степаненко. – К.: Либідь, 1996. – 320 с.
7. Державний стандарт України. Документація. Звіти у сфері науки і техніки. (ДСТУ 3008-95). Затверджено і введено в дію наказом Держстандарту України № 58 від 23.02.1995 р.
8. Жекулин В.С. Введение в географию: Уч. пособие. – Л.: ЛГУ, 1989.

9. Жекулин В.С. География в системе наук / В.С. Жекулин, С.Б. Лавров. – Л.: Наука, 1987.
10. Захаров А. Как написать и защитить диссертацию / А. Захаров, Т. Захарова. – СПб.: Питер, 2003. – 157 с.
11. Иванов М.М. и др. СИЛА: / управление наукой и нововведениями. – М.: Наука, 1990. – 191с.
12. Исаченко А.Г. Ландшафтоведение и физико-географическое районирование. – М.: Высш. шк., 1991.
13. Канке В. А. Философия науки: краткий энциклопедический словарь / Виктор Андреевич Канке. – М.: Омега – Л, 2008. – 328 с.
14. Катаев А.В. Письменная научная работа студента: Методические рекомендации по выполнению для студентов экономических специальностей / А.В. Катаев, С.В. Оберемок. – Х.: ХНУ имени В.Н. Каразина, 2007. – 86 с.
15. Ковальчук В.В. Основи наукових досліджень / В.В. Ковальчук, Л.М. Моїєєв: Навч. посібник. – К.: ВД «Професіонал», 2004.
16. Лихачев М.Т. Организация делопроизводства в научных учреждениях. – М.: Экономика, 1986.
17. Лямин В.С. География и общество. Философские и социологические проблемы географии. – М.: Мысль, 1978.
18. Мересте У.И. Современная география: вопросы теории / У.И. Мересте, С.Я. Ныммик. – М.: Мысль, 1984.
19. Мильков Ф.Н. Общее землеведение. – М.: Высш. шк., 1990.
20. Мороз С.А. та ін. Методологія географічної науки: Навч. посіб. – К.: Заповіт, 1997.
21. Наука в экономической структуре народного хозяйства. – М.: Наука, 1990. – 191 с.
22. Научные работы: Методика подготовки и оформления / Авт.-сост. И.Н. Кузнецов. – 2-е изд., перераб. и доп. – М., 2000. – 544 с.
23. Основи наукових досліджень. Організація самостійної та наукової роботи студента: Навч. посіб. // Чорненький Я.Я., Чорненька Н.В., Рибак С.Б. – К.: «Професіонал», 2006. – 208 с.
24. Основы научных исследований. География / Под ред Н.Д. Пистуна, Г.И. Швевса. – К.: Выща шк., 1988.
25. Отчет о научно-исследовательской работе. Общие требования и правила оформления ГОСТ 7.32.-81. – М.: Госстандарт, 1981. – 30 с.
26. Подготовка студентов к профессионально-педагогическому творчеству / П.И. Шевченко, Б.Д. Красовский, И.С. Дмитрик. – К., 1992. – 149 с.
27. Положення про організацію навчального процесу в Харківському національному університеті імені В.Н. Каразіна. – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2009. – 51 с.
28. Порядок проведения научно-исследовательских работ. ГОСТ. 15.10180. – М.: Госстандарт, 1981. – 28 с.
29. Про основи державної політики у сфері науки і науково-технічної діяльності: Закон України, прийнятий Верховною Радою України 13 грудня 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 12.

30. Пузыгая К.Ф. и др. Организация и планирование научных исследований и опытно-конструкторских разработок. / Учебн. пособие для студентов. – М.: Высш. шк. 1989. – 223 с.
31. Солнцев В.Н. Системная организация ландшафтов. – М.: Мысль, 1981.
32. Справочник научного работника. / А.Р. Мацюк, З.К. Симорот, Я.Н. Шевченко и др. – К.: Наук. думка, 1989. – 328 с.
33. Суслов М.М. Методология экономического исследования. – М.: Мысль, 1974. – 334 с.
34. Топчиев А.Г. Пространственная организация географических комплексов и систем. – Одесса: Вища шк., 1988.
35. Файбусович И.Я. Первые шаги в научных исследованиях по экономической географии. – Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1974. – 31с.
36. Философский энциклопедический словарь. – М.: Сов. энцикл., 1988.
37. Черванев И.Г. Современные парадигмы древнейшей из наук // Природа. 1995. – № 2.
38. Штофф В. А. Проблемы методологии научного познания. – М.: Высш. шк., 1978. – 271 с.
39. Як правильно оформляли дисертацію та документи атестаційної справи: Зб. нормат. док. з питань атестації наук. кадрів вищої кваліфікації / Упоряд. Ю.І. Цеков. – К.: Ред. «Бюл. Вищої атестац. коміс. України»: Вид-во «Толока», 2006. – 80 с.

INTERNET-ресурси

1. Офіційний сайт Державної науково-технічної бібліотеки України. – Режим доступу: <http://gntb.gov.ua>
2. Офіційний сайт Державної служби статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
3. Офіційний сайт Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua>.

Навчальна програма дисципліни «Методологія геоекологічних досліджень»

*Укладач: доцент, кандидат біологічних наук **О.П.Кундельчук***

Пояснювальна записка

Методологія геоекологічних досліджень представляє собою нормативну дисципліну, циклу професійної та практичної підготовки, яка входить до навчального плану підготовки студентів спеціальностей 106 Географія за ступенем вищої освіти «магістр».

Мета курсу – дисципліна “Методологія геоекологічних досліджень” знайомить студентів з методологічною основою геоекологічних досліджень та з сучасними методами проведення геоекологічних досліджень.

Завдання курсу:

Теоретичні: сформувані діалектичний науковий світогляд фахівців-географів; дати уявлення про загальні методологічні та методичні закономірності проведення геоекологічних досліджень.

Практичні: сформувані навички використання різних методологічних та методичних підходів в практичних геоекологічних дослідженнях.

Фахові предметні компетентності:

- Аналізувати сучасні методологічні підходи до вирішення проблемних питань геоекології; застосовувати отриману інформацію для оптимального вибору методик дослідження геоекологічних процесів, які відбуваються в сучасних геосистемах Землі;

- Використовувати вітчизняні та іноземні друковані і електронні джерела для отримання інформації про сучасні методологічні підходи до вирішення теоретичних і практичних проблемних питань геоекології;

- Володіти вмінням використовувати знання, отримані під час спілкування з фахівцями інших професійних груп (з біологами, геологами, кліматологами, океанографами, палеонтологами, і т.н.) для добору оптимальної системи методів і методик під час дослідження геоекологічних феноменів в природних і лабораторних умовах;

- Знати основні методичні та методологічні підходи для визначення впливу кожного з екологічних факторів на функціонування живих організмів і на динамічні та еволюційні зміни в геосистемах в цілому;

- Використовувати отримані знання з методології геоекологічних досліджень для об'єктивної інтерпретації як результатів власних геоекологічних досліджень, так і робіт інших науковців-географів;

- Грамотно екстраполювати знання про особливості вирішення геоекологічних проблем в одних регіонах для розробки рекомендацій для інших регіонів дослідження;

- Характеризувати основні геоекологічні феномени з правильних методологічних позицій; пояснювати причинно-наслідкові зв'язки між особливостями умов навколишнього середовища і характером зміни окремих груп організмів і геосистем в цілому;

- Застосовувати набуті знання з методології геоекологічних досліджень для максимально об'єктивного аналізу стану локальних і регіональних

геосистем з метою запобігання розвитку негативних тенденцій антропо-техногенного генезису.

Очікувані результати навчання:

- Знання основних методологічних підходів в геоєкологічних дослідженнях;
- Знання основних принципів синергетичного підходу до дослідження геосистем;
- Знання методів оцінки впливу абіотичних і біотичних факторів на живі організми і на геосистеми в цілому;
- Знання методологічних правил інтерпретації отриманих результатів дослідження геоєкологічних феноменів та умов екстраполяції отриманих висновків на аналогічні природні та антропогенно-змінені об'єкти дослідження;
- Вміння методологічно грамотно спланувати постановку геоєкологічного експерименту як в природних, так і в лабораторних умовах;
- Вміння визначати на підставі результатів досліджень провідні абіогенні і біогенні фактори розвитку окремих груп організмів і геосистем в цілому;
- Вміння методологічно грамотно пояснювати зміни, які відбуваються з окремими групами організмів і з сучасними геосистемами Землі в цілому;
- Вміння використовувати знання основних принципів синергетики для прогнозування можливих напрямків геосистемних змін за умов посилення антропогенного навантаження на навколишнє середовище;
- Вміння користуватися учбовою, науковою та довідковою літературою для вирішення спірних питань методологічного характеру.

Міжпредметні зв'язки: вивчення курсу «Методологія геоєкологічних досліджень» базується на знаннях студентами наступних дисциплін: «Геологія», «Географія», «Ландшафтознавство», «Метеорологія», «Гідрологія», «Грунтознавство з основами географії ґрунтів», «Екологія», «Основи наукових досліджень», тощо.

Зміст навчальної програми

Методологічні основи наукових досліджень в геоєкології

Методологічний аналіз науки. Роль методології в науковому пізнанні. Наукова картина світу. Пізнавальні завдання в науковому дослідженні. Основні характеристики і рівні наукових досліджень. Емпіричний і теоретичний рівні пізнання. Фундаментальні та прикладні дослідження. Метод наукового пізнання.

Основні парадигми методології геоєкологічного дослідження. Холістичний (редукціоністський) та мерологічний (інтеграційний) методологічні підходи в науці. Принцип емерджентності. Синергетичний підхід до геоєкологічних об'єктів і геоєкологічних досліджень. Концепція міждисциплінарної методології геоєкологічних досліджень. Взаємодія природничих і технічних наук. Можливості і перспективи міждисциплінарної методології.

Предмет і об'єкт геоєкологічних досліджень. Геоєкологічне середовище. Розвиток уявлень про об'єкт та предмет геоєкології. Сучасні уявлення про простір і час. Просторово-часові аспекти геоєкології. Суб'єкт геоєкологічних досліджень. Логіко-пізнавальний апарат геоєкологічного дослідження. Наукові факти в геоєкологічному дослідженні. Фіксація наукових

фактів. Геооекологічна мова. Класифікації і типологія в геооекологічних дослідженнях. Геооекологічні моделі, теорії, гіпотези. Математизація геооекологічних знань.

Методологія геооекологічних досліджень розвитку геооекологічних процесів і явищ.

Методологія оцінки ризиків розвитку напружень стискання в гірських породах. Джерела і типи напружень в гірських породах. Методи детекції напружень в гірських породах. Причини виникнення землетрусів і гірських ударів. Принцип роботи сейсмографа. Визначення магнітуди землетрусу. Оцінка інтенсивності землетрусу. Фактори, які впливають на ступінь ушкодження будівель під час землетрусу. Методи прогнозування землетрусів. Шляхи зменшення руйнівної дії землетрусів.

Методологія оцінки ризиків розвитку напружень розтягнення в гірських породах. Причини нестійкості схилів. Зсуви. Причини виникнення зсувів. Класифікація зсувів. Повільні і катастрофічні зсуви. Попередження зсувів. Відслоювання гірських порід. Соліфлюкція. Осипи. Типи руху осипів. Обвали. Попередження руйнівної дії осипів і обвалів. Нестійкість горизонтальних поверхонь землі, пов'язана з утворенням природних або техногенних пустот під землею. Карст. Суффозія. Причини посилення карстових та суффозійних процесів в сучасних умовах.

Методологія оцінки небезпеки розвитку процесів вивітрювання будівельних матеріалів. Фізичне, хімічне і біологічне вивітрювання гірських порід. Причини прискореного вивітрювання природних та штучних будівельних матеріалів. Екологічні наслідки вивітрювання будівельних матеріалів. Методологія оцінки рівня розвитку деструкційних процесів в несучих конструкціях. Екологічно-безпечне будівництво в зонах з прискореним вивітрюванням будівельних матеріалів.

Методологія оцінки небезпеки розвитку резонансних явищ в підстелюючих гірських породах. Поняття «резонанс». Визначення резонансно небезпечних ділянок земної поверхні. Екологічні ризики, пов'язані з розташуванням техногенних об'єктів в резонансно-небезпечних зонах. Екологічно-безпечне будівництво на територіях, небезпечних за розвитком резонансних явищ.

Методологія оцінки рівня фізичного забруднення геосистем.

Методологія оцінки рівня шумового і вібраційного забруднення навколишнього середовища. Основні характеристики і закономірності розповсюдження звукових коливань. Дія шуму на людину і навколишнє середовище. Методи оцінки і виміру шумового забруднення. Джерела шуму і їх шумові характеристики. Загальні методи зниження впливу шуму на навколишнє середовище. Нормування шуму. Проведення акустичного розрахунку. Вплив вібрацій на людину і навколишнє середовище. Причини і джерела вібрації.

Методологія оцінки рівня радіохвильового електромагнітного забруднення навколишнього середовища. Типи електромагнітних хвиль. Джерела радіохвильового забруднення навколишнього середовища. Електромагнітні поля промислової частоти. Електромагнітні поля ВЧ- і СВЧ-діапазонів. Мікрохвильові пічі: побутові і промислові. Оцінка впливу на живі

організми і на якість харчової продукції. Радіохвильове випромінення від мобільних телефонів і інших побутових приладів. Методологія оцінки рівня впливу на живі організми. Засоби захисту людини.

Методологія оцінки рівня забруднення навколишнього середовища іонізуючим випромінюванням. Типи іонізуючого опромінення. Природні і штучні джерела іонізуючих випромінювань. Гамма-промені, рентгенівські промені, α - і β -іонізуюче випромінювання. Радіоактивність. Період напіврозпаду радіонукліду. Активність радіонукліду. Дозиметричні показники. Фонове опромінення людини. Радіаційні ефекти опромінення людини. Нормування радіаційного опромінення. Захист населення від іонізуючого опромінення.

Методологія оцінки впливу теплового і пірогенного забруднення навколишнього середовища на живі організми. Парникових ефект. Природні та техногенні складові парникового ефекту в сучасних умовах та в геологічному минулому Землі. Пірогенні екологічні катастрофи. Екологічна шкідливість лісових пожеж і технологічних виробництв, пов'язаних з горінням. Антропогенні фактори пожеж і вибухів. Пожеже-небезпечні властивості речовин і матеріалів. Встановлення категорій виробництв за пожежною і вибуховою небезпечністю. Класи вибухонебезпечних зон у відповідності до «Правил улаштування електроустановок». Встановлення категорій пожеже-небезпечних приміщень. Засоби вогнегасіння. Особливості прогнозування пожежної обстановки в населених пунктах.

Методологія оцінки рівня хімічного забруднення природних компонентів геосистем.

Методологія оцінки рівня хімічного забруднення атмосферного повітря. Класифікація забруднювачів атмосфери. Джерела забруднення атмосфери. Наслідки забруднення атмосфери. Озоновий екран. Природні та техногенні причини утворення озонових дир в стратосфері. Екологічні наслідки руйнування озонового шару. Розсіювання токсичних викидів в атмосфері. Санітарно-захисні зони. Санітарно-гігієнічні показники забруднення атмосфери. Комплексний показник забруднення атмосферного повітря. Роздільне нормування забруднюючих речовин у повітрі.

Методологія оцінки рівня хімічного забруднення води. Основні джерела хімічного забруднення гідросфери. Евтрофікація води. Методологія оцінки розповсюдження забруднюючих речовин з підземними та поверхневими водами. Методи детекції забруднюючих речовин у воді. Самоочищення в гідросфері. Оцінка якості водного середовища. Санітарно-гігієнічні показники забруднення атмосфери. Погіршення якості води. Зміни гідрологічного режиму басейну. Радіоактивне забруднення водосховищ.

Методологія оцінки рівня хімічного забруднення ґрунтового покриву. Антропогенні впливи на ґрунти. Деградація ґрунтів. Хімічне забруднення ґрунтів. Радіоактивне забруднення ґрунтів. Нормування забруднюючих речовин в ґрунтах. Основні джерела забруднення. Трансформація забруднюючих речовин в ґрунтах. Значення ґрунтової мікрофлори в деструкції забруднюючих речовин. Фітомеліорація забруднених ґрунтів.

Методологія оцінки накопичення забруднюючих речовин в харчовій та промисловій продукції. Використання атомно-адсорбційного аналізу для визначення рівня накопичення хімічних елементів в організмах, в ґрунтах, у воді і повітрі. Накопичення важких металів та заліза в трофічних ланцюгах. Особливості накопичення органо-металічних похідних в тканинах живих організмів. Використання методів хроматографії для виявлення забруднення харчової та промислової продукції органічними речовинами.

Список рекомендованої літератури:

Основна література

1. Философия науки / под ред С.А.Лебедева. – М., 2005.
2. Курашов В.И. Начала философии науки. – Казань, 2004.
3. Лешкевич Т.Г. Философия науки. – М., 2005.
4. Философия и методология науки / Под ред. В.И. Купцова, 1998.
5. Берков В.Ф. Философия и методология науки. – Мн., 2004.
6. Кун Т. Структура научных революций. – М., 2001.
7. Лакатос И. Фальсификация и методология научно-исследовательских программ. – М., 1995.
8. Никифоров А.Л. Философия науки: история и методология. – М., 1998.
9. Степин В.С. Философия науки. Общие проблемы. – М., 2004.
10. Фейерабенд П. Избранные труды по методологии науки. – М., 1986.
11. Философия и методология науки. УМК для студентов магистратуры. (Под ред. А.И.Зеленкова). – Мн., БГУ, 2004.
12. Карпенков С.Х. Концепции современного естествознания. – М., 2001.
13. Синергетическая парадигма. Многообразие поисков и подходов. – М., 2000.
14. Білявський Г.О., Бутенко Л.І., Навроцький В.М. Основи екології: теорія та практикум. Навч. посібник. – К.: Лібра, 2002. – 352 с.
15. Джигирей В.С. Екологія та охорона навколишнього природного середовища: Навч. Посіб. – 2-ге вид., стер. – К.: КОО, 2002. – 203 с.
16. Злобін Ю.А., Кочубей Н.В. Загальна екологія: Навчальний посібник. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2003. – 416 с.
17. Корсак К.В., Плахотнік О.В. Основи екології. Навч.посібник. – 2-ге вид., стереотип. – К.: МАУП, 2000. – 168 с.
18. Кучерявий В.П. Екологія. – Львів: Світ, 2000. – 500 с.
19. Новиков Ю.В. Экология, окружающая среда и человек: учеб. пособ. для вузов. – М.: Высш. шк., 2002. – 560 с.
20. Розанов С.И. Общая экология. – СПб.: Лань, 2001. – 288 с.
21. Степановских А.С. Экология. – М.: ЮНИТИ, 2001. – 703 с.

Додаткова література

1. Гайденко П.П. Эволюция понятия науки. – М., 1987.
2. Кезин А.В. Наука в зеркале философии. – М., 1990.
3. Лекторский В.А. Эпистемология классическая и неклассическая. – М., 2000.
4. Мамчур Е.А. Проблемы социокультурной детерминации научного знания. – М., 1987.
5. Наука в культуре. – М., 1998.

6. Современная философия науки. Хрестоматия /сост.А.А.Печенкин. – М., 1996.
7. Степин В.С., Горохов В.Г., Розов М.А. Философия науки и техники. – М., 1991.
8. Философия и методология науки. УМК для студентов магистратуры. (Под ред. А.И.Зеленкова). – Мн., БГУ, 2004.
9. Дрейер О.К., Лось В.А. Экология и устойчивое развитие. – М., 1997.
10. Карпинская Р.С., Лисеев И.К., Огурцов А.П. Философия природы: коэволюционная стратегия. – М., 1995.
11. Юдин Б.Г. Методология науки. Системность. Деятельность. – М., 1997.
12. Судьбы естествознания: современные дискуссии. – М., 2000.
13. Философия естествознания: ретроспективный взгляд. – М., 2000.
14. Водопьянов П.А., Крисаченко В.С. Великий день гнева: экология и эсхатология. – Мн., 1993.
15. Гайнріх Д., Гергт М. Екологія: dtv-Atlas.Пер. з 4-го нім. Вид. Наук. Ред. В.В. Серебряков. – К.: Знання. – Прес, 2001. – 287 с.
16. Диксон Д., Скура Л., Карпентер Р., Шерман П. Экономический анализ воздействий на окружающую среду. – М.: ВИТА, 2000. – 272 с.
17. Степановских А.С. Прикладная экология: охрана окружающей среды. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – 751с.
18. Федорова А.И., Никольская А.Н. Практикум по экологии и охране окружающей среды. – М.: Гуманит. Узд. Центр. ВЛАДЖОС, 2001. – 2001. – 288 с.
19. Чайка В.Э., Чайка В.В. Екологія. – В.: «Книга-Вега», 2002. – 408 с.

INTERNET-ресурси

1. <http://www.dissercat.com/>
2. <http://www.djerelo.com>
3. <http://www.gaudeamus.omskcity.com/>
4. <http://chitalka.info/>
5. <http://readbookz.com/>
6. <http://orel.rsl.ru>
7. <http://www.ukrntec.com>
8. <http://www.ecoline.ru>
9. <http://www.ecolife.org.ua>
10. <http://www.waste.com.ua/law/index.html>
11. <http://www.ic-chernobyl.kiev.ua>
12. <http://www.ucewp.kiev.ua>
13. <http://www.waste.ru>
14. <http://zelenyshluz.narod.ru/>
15. <http://geografica.net.ua>
16. www.twirpx.com/files/geologic/geolgy/gmf
17. <http://nospe.ucoz.ru/>
18. <http://geo.web.ru>
19. <http://geolog.at.ua>

Навчальна програма дисципліни «Науково-дослідницький практикум з природничої географії»

*Укладач: доцент, кандидат географічних наук **О.В. Давидов***

Пояснювальна записка

Навчальна дисципліна «Науково-дослідницький практикум з природничої географії» є складовою варіативної частини циклу професійної та практичної підготовки фахівців ступеня вищої освіти «магістр». Основний акцент програми – формування у студентів практичних знань здійснення наукових досліджень з природничої географії, оволодіння загальною схемою наукового дослідження, особливостями теоретичних і емпіричних досліджень, принципами та правилами оформлення наукових робіт, методичними прийомами роботи з науковою інформацією та спеціальною літературою.

Мета курсу: ознайомлення студентів з основними методами природно-географічних досліджень ландшафтних комплексів, оволодіння студентами практичних навичок проведення зйомки території (на місцевості та картою), уміння студентами використовувати набуті знання при підготовці до написання дипломних робіт; дати загальні фундаментальні знання про сучасні методи аналізу природничо-географічної інформації.

Окрім того, студенти повинні вміти у польових умовах провести зйомку території, вміти користуватися гірничим компасом, складати робочі карти, читати тектонічні та геологічні карти.

Завдання курсу:

Теоретичні: розкрити предмет і об'єкт, головні цілі та завдання сучасних природничо-географічних досліджень; висвітлити історію зародження й розвитку природничих досліджень; ознайомитись з теоретичними основами науково-дослідницьких вишукувань; розглянути методи дослідження рельєфу і поверхні океанічного та морського дна, основні геофізичні та геологічні методи досліджень; здійснити аналіз особливостей проектування фізико-географічних та ландшафтних карт.

Практичні: комплексно вивчити умови і особливості природного середовища, вплив на нього гідродинамічних, гідрохімічних і екологічних факторів; навчитися досліджувати природні умови конкретних територій; дослідити зміст і значення польових досліджень; виявляти та пояснювати сукупності природних процесів, що відбуваються в навколишньому середовищі; проводити інженерно-геологічні, пошукові і розвідувальні дослідження на різні компоненти середовища.

Фахові предметні компетентності:

- використовувати математичні знання для статистичної обробки даних спостережень за станом довкілля та моделювання явищ і процесів, що відбуваються в ньому;
- використовувати знання й практичні навички з хімії і біогеохімії для дослідження стану природного середовища;
- використовувати знання з геології для дослідження явищ та процесів, що відбуваються в природному середовищі;

- використовувати знання теоретичних основ інформатики й практичного використання комп'ютерних технологій;
- використовувати знання фізики для проведення природничо-географічних досліджень;
- використовувати знання про біорізноманіття на всіх рівнях організації живого для оцінки стійкості геосистем;
- використовувати знання з моделювання процесів в природному середовищі;
- використовувати знання і практичні навички з ландшафтознавства для проведення ландшафтно-геологічних досліджень.

Очікувані результати навчання:

- знати, що являють собою природно-географічні дослідження;
- знати зміст та головні принципи природно-географічних досліджень;
- знати основні фізико-географічні особливості природного середовища;
- знати основні особливості складання, аналізу й оцінки фізико-географічних карт;
- знати методи природно-географічних досліджень;
- знати методикау дослідження окремих компонентів природного середовища;
- вміти виявляти та пояснювати зв'язки між географічними компонентами природного середовища;
- вміти розпізнавати структурно зумовлені форми рельєфу поверхні суходолу за їх зовнішнім виглядом (визначальними морфологічними ознаками), будовою земних надр і співвідношенням структурних і орографічних утворень;
- вміти будувати й аналізувати середньо- та великомасштабні геологічні, тектонічні, морфоструктурні та структурно-геоморфологічні карти;
- вміти здійснювати фаціальний аналіз осадків.

Міждисциплінарні зв'язки. «Науково-дослідницький практикум з природничої географії» має подібний понятійно-термінологічний апарат і методологічні основи з іншими науками природного циклу, такими як «Геологія», «Геоморфологія», «Основи геотектоніки», «Структурна і динамічна геоморфологія», «Загальне землезнавство», «Фізична географія України».

Зміст дисципліни

Вступ до курсу. Об'єкт, предмет і завдання курсу. Основні методи ландшафтних досліджень. Інформаційна база сучасної природно-географічної науки.

Методи дослідження геологічної основи природного середовища. Завдання, періоди і методи вивчення. Завдання і об'єми польових геологічних досліджень. Підготовчий період. Польовий період. Камеральний період. Технічні засоби для вивчення поверхні суходолу і морського дна. Індивідуальні засоби. Геологічні лабораторії і комплекси. Лабораторні дослідження.

Історія розвитку методів природно-географічних досліджень. Етапи розвитку методів природно-географічних досліджень.

Морфологічна основа природного середовища. Методи вивчення рельєфу. Зміст і значення польових морфологічних досліджень, шляхи використання їх результатів. Форми і методи польових геоморфологічних

досліджень **Форми:** 1) стаціонарні; 2) експедиційні методи (візуальні, інструментальні).

Основні етапи (періоди) природно-географічних досліджень.

Мікрокліматичні спостереження в природних комплексах. Зміст і програма мікрокліматичних спостережень. Основні етапи мікрокліматичних спостережень. Обробка матеріалів спостережень. Камеральний період.

ґрунт як дзеркало природного комплексу. Методи опису і картографування ґрунтового покриву. Завдання польових ґрунтових досліджень та основні методичні прийоми досліджень ґрунтів. Підготовка до польових ґрунтових досліджень. Польовий етап ґрунтових досліджень. Методи зйомки ґрунтів по профілю. Метод зйомки ґрунтів на площадках. Робота на профілях. Робота на площадках опису ґрунтів. Заповнення бланку опису.

Методи гідрологічних досліджень річки, озера, болота і ґрунтових вод природного середовища. Вивчення ґрунтових вод, гідрологічне дослідження річки.

Геоботанічні дослідження ландшафту. Опис пробних площадок, екологічне профілювання і картографування рослинного покриву. Ботанічне спорядження, типи і розділи геоботанічних робіт, етапи геоботанічних робіт.

Методологія картографування природного середовища. Картографування природи як метод наукового дослідження. Географічні принципи картографування. Етапи і процеси картографування. Створення первинного оригіналу. Легенди карт. Генералізація на картах природи. Створення серій карт природи.

Засоби і способи ландшафтного картографування. Зображуючі засоби і способи картографування. ГІС як засіб формування, збереження та оновлення географічної інформації у ландшафтному картографуванні.

Основні аспекти вивчення природних комплексів, їх структури, становлення, функціонування і динаміки. Об'єкт, предмет, завдання та методи досліджень ландшафтознавства. Місце ландшафтознавства в системі географічних наук. Ландшафтознавче картографування як метод дослідження.

Принципи і методи складання ландшафтних карт. Основні принципи складання. Методика. Графічні перетворення і картографічний синтез інформації. Типологічний, динамічний і комплексний підходи до вивчення просторової диференціації та розвитку ландшафтів. Основні методи.

Прикладні ландшафтні дослідження: основні напрямки, періоди і методи. Обґрунтування загальних уявлень про ландшафт. Розробка вчення про морфологію ландшафту. Становлення ландшафтного картографування.

Складання фрагментів крупномасштабних карт ландшафтів. Складання фрагментів крупномасштабних карт ландшафтів різних конфігурацій. Виявлення ландшафтних меж та екотонів.

Список рекомендованої література

Основна література

1. Гуцуляк В.М. Основи ландшафтознавства: Навч. посібник / В.М. Гуцуляк. – К.: НМК ВО, 1992. – 60 с.
2. Гродзінський М.Д. Основи ландшафтної екології: Підручник / М.Д. Гродзінський. – К.: Либідь, 1993. – 224 с.

3. Исаченко А.Г. Основы ландшафтоведения и физико-географическое районирование: Учеб. пособие / А.Г. Исаченко. – М.: Высш. шк., 1991. – 423 с.
4. Исаченко А.Г. Оптимизация природной среды: Геогр. аспект / А.Г. Исаченко. – М.: Мысль, 1980. – С. 154-255.
5. Куракова Л.И. Современные ландшафты и хозяйственная деятельность: Кн. для учителей / Л.И. Куракова. – М.: Просвещение, 1983. – 159 с.
6. Макунина А.А. Функционирование и оптимизация ландшафта: Учеб. пособие / А.А. Макунина, П.Н. Рязанов. – М.: Изд. геогр. фак., 1988. – Гл. 1, 3, 4.
7. Марцинкевич Г.И. Основы ландшафтоведения: Учеб. пособие / Г.И. Марцинкевич, Н.К. Клуцунова, А.Н. Мотузко. – Минск: Высш. шк., 1986. – С.7-82, 137-143, 157-165.
8. Миллер Г.П. Ландшафтные исследования горных и предгорных территорий / Г.П. Миллер. – Львов: Вища шк, 1974. – 202 с.
9. Мильков Ф.Н. Физическая география: Учение о ландшафте и геог. зональность / Ф.Н. Мильков. – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1986. – С.7-91.
10. Преображенский В.С. Основы ландшафтного анализа / В.С. Преображенский, Т.Д. Александрова, Т.П. Куприянова. – М.: Наука, 1988. – С. 7-52; 76-103; 141-149.
11. Сочава В.Б. Введение в учение о геосистемах / В.Б. Сочава. – Новосибирск: Наука, 1978. – С. 14-22, 29-34, 106-120.
12. Шищенко П.Г. Прикладная физическая география / П.Г. Шищенко. – К.: Вища школа, 1988. – 192 с.
13. Войлошников В.Д. Полевая практика студентов по геологии: Учеб. пособие для студентов пед. институтов по геогр. спец. / В.Д. Войлошников. – М.: Просвещение, 1984. – 143 с.
14. Никшич И.И. Учебно-полевая практика по истории, геологии, географии почв и географии растений / И.И. Никшич, С.А. Конини, Г.В. Микешин. – М.: Высшая школа, 2009. – 37 с.
15. Садовников И.Ф. Почвенные исследования и составление почвенных карт / И.Ф. Садовников. – Л.: Высшая школа, 2011. – 300 с.

Додаткова література

1. Исаченко А.Г. Оптимизация природной среды: Геогр. Аспект / А.Г. Исаченко. – М.: Мысль, 1980. – С. 154-255.
2. Заруцкая И.П., Красильникова Н.В. Проектирование и составление карт. Карты природы: Учебник / И.П. Заруцкая, Н.В. Красильникова Н.В. – М.: Изд-во МГУ, 1989. – 296 с.
3. Комплексная полевая практика по физической географии: Учеб. пособие / Под ред. К.В. Пашканга. – М.: Высш.шк., 1986. – 208с.
4. Куракова Л.И. Современные ландшафты и хозяйственная деятельность: Кн. для учителей М.: Просвещение,1983. – 159с.
5. Макунина А.А. Функционирование и оптимизация ландшафта: Учеб. пособие / А.А. Макунина, П.Н. Рязанов. – М.: Изд. геогр. фак., 1988. – Гл.1,3,4.

6. Миллер Г.П. Ландшафтные исследование горных и предгорных территорий / Г.П. Миллер. – Львов: Вища шк., 1974. – 202 с.
7. Мильков Ф.Н. Физическая география: Учение о ландшафте и геог. зональность / Ф.Н. Мильков. – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1986. – С. 7-91.
8. Михайлов Н.И. Физико-географическое районирование: Учебник / Н.И. Михайлов. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1985. – С. 59-106.
9. Преображенский В.С. Основы ландшафтного анализа / В.С. Преображенский, Т.Д. Александрова, Т.П. Куприянова. – М.: Наука, 1988. – С.7-52; 76-103; 141-149.
10. Прока В.Е. Морфологическая структура ландшафтов и землеустроительное проектирование / В.Е. Прока. – Кишинев: Штиинца, 1976. – 47с.
11. Чупахин В.М. Основы ландшафтоведения / В.М. Чупахин. – М.: Агропромиздат, 1987. – 168с.

Навчальна програма дисципліни «Географічна експертиза та аудит»

*Укладач: доцент, кандидат географічних наук **І.В. Охременко***

Пояснювальна записка

Курс «Географічна експертиза та аудит» є фундаментальним для фахівця-географа. Знання про географічні експертні форми дослідження є основою для формування наукового світогляду майбутнього вчителя/викладача або науковця.

Географічна експертиза та аудит вивчає географічні експертні форми дослідження. При викладанні курсу особливу увагу приділено результатам найновіших наукових досліджень у галузі географічної експертизи та аудиту.

Мета курсу – формування знань теоретико-методичної бази географічної експертизи та аудиту.

Завдання курсу

Теоретичні: вивчення теоретичних засад географічної експертизи та аудиту; загальних вимог до проведення географічної експертизи та аудиту; методичних аспектів проведення географічної експертизи та аудиту; процедури та методики здійснення географічної експертизи та аудиту; перспектив розвитку та впровадження геоecологічної експертизи та геоecологічного аудиту.

Практичні: оволодіння процедурою та методикою здійснення географічної експертизи та аудиту; набуття умінь та навичок практичної реалізації географічної експертизи та аудиту.

Фахові предметні компетентності:

- Усвідомлення значущості знань з географічної експертизи та аудиту як обов'язкової складової теоретичної підготовки за фахом;
- Здатність до формування когнітивного і практичного компонентів ПК з географічної експертизи та аудиту;
- Усвідомлення необхідності знань з географічної експертизи та аудиту для формування власного здорового способу життя.
- Знання теоретичних засад географічної експертизи та аудиту;
- Знання загальних вимог до проведення географічної експертизи та аудиту;
- Знання методичних аспектів проведення географічної експертизи та аудиту;
- Знання процедури та методики здійснення географічної експертизи та аудиту;
- Знання перспектив розвитку та впровадження геоecологічної експертизи та геоecологічного аудиту.
- Уміння та навички добору методичних прийомів щодо практичної реалізації географічної експертизи та аудиту;
- Уміння влучного добору методів і форм географічної експертної діяльності;
- Уміння проводити географічну експертизу та аудит;
- Уміння складати наукові обґрунтування проєктів і експертні висновки;
- Уміння давати географічне обґрунтування екологічних експертиз;

- Уміння проводити спеціалізовані географічні експертизи.

Очікувані результати навчання:

- Знання теоретичних засад географічної експертизи та аудиту.
- Знання загальних вимог до проведення географічної експертизи та аудиту.
- Знання методичних аспектів реалізації географічної експертизи та аудиту.
- Знання особливостей проведення геоecологічної експертизи та геоecологічного аудиту.
- Вміння практично реалізовувати географічну експертизу та аудит.

Міжпредметні зв'язки. Вивчення даної дисципліни базується на знаннях, набутих у результаті засвоєння курсів галузевих (компонентних) фізико-географічних наук: геоморфології, гідрології, метеорології, кліматології, ґрунтознавства тощо, комплексних: загального землезнавства, ландшафтознавства тощо, економічної і соціальної географії (у т.ч. регіональної); основ хімії, біології.

Зміст навчальної програми

Теоретичні засади географічної експертизи та аудиту.

Методологічні засади географічної експертизи та аудиту. Умови виникнення. Історія становлення. Філософський базис. Об'єкт та предмет. Методи дослідження.

Поняття „експертиза”, „географічна експертиза”. Мета і завдання географічної експертизи. Співвідношення понять «експертиза» і «аудит».

Експертологія та географічна експертиза. Експертний метод дослідження. Класифікації експертиз.

Географія і географічна експертиза. Географічна інформація і географічна експертиза. Природно-господарські територіальні системи (ПГТС) як об'єкт географічної експертизи. Концепція ПГТС. Компоненти ПГТС. Деструктивні процеси ПГТС.

ПГТС і середовище. Типи середовищ. Геоекотонізація. Середовиществорюючі геосистеми. Порційність потоків.

Організаційно-методичні аспекти реалізації експертних форм географічного дослідження.

Організація географічної експертизи. Процедура. Колективна думко-діяльність в системі географічної експертизи.

Загальні питання методики здійснення географічних експертиз.

Функціональні типи експертиз, особливості їх реалізації.

Співвідношення процедур екологічної та географічної експертиз. Експертиза природних компонентів при оцінці впливу на навколишнє середовище (ОВНС).

Процедура та методика здійснення екологічної експертизи та екологічного аудиту. Місце географічного підходу в експертній оцінці.

Процедура екологічної експертизи. Загальна схема методики здійснення екологічної експертизи.

Процедура екологічного аудиту. Загальна схема методики здійснення екологічного аудиту.

Геоекологічна експертиза та геоекологічний аудит як нові науково-практичні види діяльності. Співвідношення понять «екологічна експертиза», «географічна експертиза» та «геоекологічна експертиза». Теоретико-методичні основи геоекологічної експертизи та геоекологічного аудиту. Методичні аспекти реалізації передпроектних, проектних та постпроектних (функціонуючих ПГТС) геоекологічних експертиз.

Список рекомендованих джерел **Основна література**

1. Гохман О.Г. Эксперное оценивание / О.Г. Гохман. – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1991. – 150 с.
2. ДБН А.2.2-1-2003. Склад і зміст матеріалів оцінки впливів на навколишнє середовище (ОВНС) при проектуванні і будівництві підприємств, будинків і споруд. – К.: Держбуд України, 2004. – 17с.
3. Дьяконов К.Н. Экологическое проектирование и экспертиза / К.Н. Дьяконов, Л.В. Дончева. – М.: Аспект-Прогресс, 2005. – 384с.
4. Звонкова Т.В. Географическая экспертиза в целях охраны природы / Т.В. Звонкова // Географическое прогнозирование и охрана природы. – М., 1990. – С.34-42.
5. Звонкова Т.В. Географическое прогнозирование / Т.В. Звонкова. – М.: Высшая школа, 1987. – 192 с.
6. Космачев К.П. Географическая экспертиза. (Методологические аспекты) / К.П. Космачев. – Новосибирск: Наука, 1981. – 107 с.
7. Позаченюк Е.А. Экологическая экспертиза: природно-хозяйственные системы / Екатерина Анатольевна Позаченюк. – Симферополь, 2003. – 473 с.
8. Позаченюк Е.А. Экологический аудит территорий (на примере равнинного Крыма) / Е.А. Позаченюк, И.В. Завальнюк. – 2006. – 16,3 п.л. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://dlc.crimea.edu/imon.gov.ua>
9. Реймерс Н.Ф. Методология научной (эколого-социальной-экономической) экспертизы проектов и хозяйственных начинаний (общие принципы) / Н.Ф. Реймерс. – М.: Экологический союз, 1990. – 86 с.
10. Швевс Г.И. Контурное земледелие / Г.И. Швевс. – Одесса: Маяк, 1985. – 55с.
11. Шищенко П.Г. Концепция природно-хозяйственных территориальных систем и вопросы рационального природопользования / П.Г. Шищенко, Г.И. Швевс // География и природные ресурсы. – 1987. – №4. – С. 30-38.
12. Швевс Г.И. Природопользование: теоретические основы и методы управления / Г.И. Швевс // Физич. география и геоморфология. – К.: Вища школа, 1988. – №35. – С. 3-9.

Додаткова література

1. Боков В.А. Парциальность ландшафтных комплексов / В.А. Боков // Новые подходы к структурно-динамическим исследованиям геосистем. – Казань: Казанск.гос.ун-т, 1989. – С. 50-52.
2. Боков В.А. Пространственно-временная организация геосистем / В.А. Боков. – Симферополь: СГУ, 1983. – 56 с.

3. Географическое обоснование экологических экспертиз / Под ред. Т.В.Звонковой. – М.: Изд-во МГУ, 1985. – 208 с.
4. Залетаев В.С. Экотонные системы как географическое явление и проблемы экотонизации биосферы / В.С. Залетаев // Современные проблемы географии экосистем. – М.: Изд-во МГУ, 1984. – С.53-55.
5. Залетаев В.С. Экологически дестабилизированная среда (экосистемы аридных зон в изменяющемся гидрологическом режиме) / Под ред. А.Г. Бабаева / В.С. Залетаев. – М.: Наука, 1989. – 146 с.
6. Кочуров Б.И. Экологическая экспертиза землепользования / Б.И. Кочуров, Ю.Г. Иванов // География и природные ресурсы. – 1988. – №2. – С. 23-27.
7. Экспертные оценки в научно-техническом прогнозировании. – К.: Наукова думка, 1974. – 160 с.
8. Щедровицкий Г.П. Организационно-деятельная игра как новая организация и метод развития коллективной мыследеятельности / Г.П. Щедровицкий, С.Н. Котельников // Нововведение в организациях. – М.: 1983. – с. 33-54.

Навчальна програма дисципліни «Географічне моделювання»

*Укладач: доцент, доктор географічних наук **І.О. Пилипенко**
старший викладач, кандидат географічних наук
Р.С. Молікевич*

Пояснювальна записка

Навчальна дисципліна «Географічне моделювання» є складовою варіативної частини циклу професійної та практичної підготовки фахівців ступеня вищої освіти «магістр». Основний акцент програми – опанування основних методів моделювання в фізичній географії і економіко-географічних дослідженнях, типами і класифікацією моделей.

Мета курсу – пізнання особливостей застосування моделей різних типів у дослідженнях геосистем різних типів і рівнів, розв’язанні соціально-економічних, екологічних та інших проблем.

Завдання курсу:

Теоретичні: вивчення методів моделювання, що застосовуються в географічних дослідженнях; оволодіння методами розв’язання дослідницьких задач різних типів з використанням адекватних моделей; знайомство з сучасними засобами моделювання;

Практичні: набуття практичних навичок дослідницької роботи з моделями різних типів.

Фахові предметні компетентності:

- Володіння базовим поняттєво-термінологічним апаратом географічного моделювання;

- Визначати об’єкти географічного моделювання;

- Розкритати методичні основи географічного моделювання;

- Володіти методикою різних видів географічного моделювання.

Очікувані результати навчання:

- Знати сутність, значення та об’єкти географічного моделювання;

- Володіти методологічними підходами та принципами географічного моделювання;

- Вміти застосовувати види, методи та способи географічного моделювання;

- Знати етапи розробки географічних моделей;

- Знати методику експертного, математико-статистичного та оптимізаційного моделювання;

- Знати методику застосування новітніх методів моделювання в географії;

- Вміти обраховувати медіану, верхній та нижній квартилі, інтерквартильні розмахи, будувати діаграму “Box&Whisker Plot” для оцінки результатів експертного моделювання;

- Групувати регіони за подібністю показників, що характеризують їх розвиток, з використанням індексного методу, методу рангів, кластерного аналізу;

- Визначати фактори, що зумовлюють розвиток регіонів, з використанням факторного аналізу;

- Знаходити тісноту та форму зв’язку між показниками розвитку регіонів з використанням кореляційно-регресійного аналізу;

- Здійснювати статистичний аналіз динамічних рядів, екстраполювати виявлені тенденції;
- Будувати статистичні поверхні просторового розподілу показників розвитку регіонів.

Міждисциплінарні в'язки. Засвоєння навчального матеріалу курсу базується на знаннях і вміннях студентів із таких навчальних дисциплін, як вступ до фаху, методи і методика суспільно-географічних досліджень, геоінформаційні системи і технології, геостатистика та ін.

Зміст дисципліни

Системний підхід в географічному моделюванні

Поняття системи і структури. Ієрархія систем у доквіллі. Модель і моделювання в географії. Теорія систем. Територіальна структура, ієрархічна структура, функціональна структура Системний аналіз як метод узагальнення і дослідження. Основні етапи системного аналізу. Системи і види систем. моносистеми, полісистеми Структура системи. Основні елементи системи, відношення і зв'язків. Поняття про множинне, ієрархічне та цілісне представлення системи. Функція елемента. Функціональне та процесуальне представлення системи.

Моделювання як засіб пізнання в географії. Модель. Різні підходи до визначення властивостей і функцій моделей. Моделі об'єктів і процесів доквілля. Типи моделей (матеріальні і уявні). Групи моделей. Особливості моделей різних типів і груп. Історичні передумови моделювання. Визначення моделі та моделювання. Класифікацій моделей в географії. Формування концепції моделі і її побудова, якості моделей. Етапи моделювання. Параметризація моделі (попередня оцінка, оптимізація параметрів і аналіз чутливості параметрів). Шкали вимірювань: номінальна, порядкова, інтервальна і шкала відношень.

Картографічне моделювання. Властивості карти як моделі. Класифікація картографічних моделей. Картографічне моделювання. Його принципи і види: теоретико-картографічне, експериментально-картографічне, математико-картографічне моделювання, передкартографічне, імітаційне, картографічне ЕОМ-моделювання. Геоінформаційне картографування в системі географічних дисциплін. Сутність, специфіка і види геоінформації. Особливості науково-довідкових карт як моделей природи, населення, господарства. Наукове атласне картографування. Національний атлас України. Поняття "проблемне картографування", об'єкт та принципи

Математичне моделювання

Статистичні моделі. Особливості математичного моделювання. Системний підхід в математичному моделюванні. Кібернетичні методи дослідження геосистем. Стохастичне моделювання. Випадкові величини і типи їх розподілу. Нормальний розподіл. Його характеристики і важливість перевірки вибірки стосовно відповідності нормальному розподілу в процесі обробки географічної інформації. Різні типи розподілу. Статистичне зведення, групування. Випадкове явище. Відносна частота явищ. Генеральна сукупність і вибірка. Розрахунок необхідного обсягу вибірки. Варіаційний ряд. Типи кривих розподілу. Асиметрія і ексцес. Статистичні показники і їхні види (показники центральної тенденції. Показники мінливості).

Кореляційний дисперсійний, факторний аналіз. Кореляційний аналіз для двох і більшого числа стохастичних змінних. Коефіцієнт кореляції та його властивості. Непараметрична статистика. Кореляція Спірмена. Дисперсійний аналіз. Головні компоненти і факторний аналіз. Постановка задачі стану довкілля з метою її вирішення методом факторного аналізу. Математичні основи факторного аналізу. Розрахунок початкових оцінок факторних навантажень. Особливості застосування факторного аналізу при вирішенні географічних задач. Географічна інтерпретація результатів факторного аналізу.

Регресійний та інформаційний аналіз. Регресійний аналіз. Регресія. Лінійна регресія. Проста і множинна регресії. Згладжування емпіричних даних. Тренд-аналіз. Види кривих: логарифмічна, експонента, показникова, тригонометричні функції. Використання регресивного аналізу. Інформаційний аналіз. Ентропія випадкової величини.

Моделі класифікаційні, полів, теорії графів.

Моделі полів, гравітаційні моделі. Сутність та класифікація. Поля густоти (щільності). Відношення полів. 5

Методи й моделі теорії графів. Поняття про графи. Види графів й операції з ними. Географічна інтерпретація отриманих результатів.

Районування та класифікація. Типології та її види. Математичні методи районування. Багатовимірний аналіз. Вибір ознак, нормалізація значень ознак Таксономічні методи. “Вроцлавська таксономія”. “Древо поєднань Бері”.

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Галахов В.П. Моделирование в географии: учебное пособие. – Барнаул: Изд-во Алт. ун-та, 2006. – 128 с.
2. Шаблій О. І. Математичні методи в соціально-економічній географії: Навч.видання. – Львів: Світ, 1994. – 304 с.
3. Голиков А.П., Трофимов А.М., Черванев И.Г. Математические методы в географии. – Харьков: Вища школа, 1986.
4. Жуков В.Т., Сербенюк С.Н., Тикунов В.С. Математико-картографическое моделирование в географии. – М., 1980.
5. Моделирование территориально-производственных комплексов: методология, теория, метод / Под ред. А. Т. Ващенко. – Львов, 1981.
6. Голиков А. П., Черванев И. Г. Математическое моделирование пространственных исследований в географии. – Учебн. пособ. – Харьков, 1979. – 93 с.
7. Червяков В.А. Количественные методы в географии: Учебн. пособ. – Барнаул: Изд-во Алтайского ун-та, 1998. – 260 с.
8. Модели в географии / Под ред. Р.Дж. Чорли, П. Хаггета / Пер. с англ. – М.: Прогресс, 1971. – 380 с.
9. Т. І. Козаченко, Г. О. Пархоменко, А. М. Молочко Картографічне моделювання: Навч.посібн. – Вінниця: Антекс-У ЛТД, 1999. – 328 с.
10. Тикунов В.С. Моделирование в картографии. Учебное пособие. – М.: Изд-во МГУ, 1997. – 404 с.
11. Мороз С.А., Онопрієнко В. І., Бортник С. Ю Методологія географічної науки. – К.: Заповіт, 1997. – 334 с.
12. Топчієв О.Г. Основи суспільної географії: Навч. посіб. – Одеса: Астропринт, 2001. – 560 с.

13. Топчієв О.Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методика: Навч. посб. – Одеса: Астропринт, 2005. – 632 с.
14. Шаблій О.І. Основи загальної суспільної географії: Підручник. – Львів: ВЦ ЛНУ ім. І. Франка, 2003. – 444 с.

Додаткова література

1. Голиков А.П. Экономико-математическое моделирование мирохозяйственных процессов: Учебн. пособ. Харьков: ХНУ, 2003. – 104 с.
2. Арманд Д. А. Информационные модели природных комплексов. – М.: Наука, 1975. – 126 с.
3. Єріна А.М. Статистичне моделювання та прогнозування: Навч. посіб. – К.: КНЕУ, 2001. – 170 с.
4. Арманд А.Д. Самоорганизация и саморегулирование географических систем: Монография. – М.: Наука, 1988. – 259 с.
5. Васмут А. С. Моделирование в картографии с применением ЭВМ. – М.: Недра, 1983. – 200 с.
6. Трофимов А.М. Моделирование геосистем (концептуальный аспект). – Казань: Экоцентр, 1997.
7. Лаврик В.І. Методи математичного моделювання в екології. – Київ: Фітоцентр, 1998. – 132 с.
8. Дзеніс З. Е. Методология и методика социально-эконом-географических исследований: Монография. – Рига: Зинатне, 1980. – 263 с.
9. Мезенцев К.В. Про використання факторного аналізу в регіональних дослідженнях // Економічна та соціальна географія. – 2003. – Вип. 53. – С. 13-21.
10. Панасюк М.В. Географические основы управления регионом: Автореф. дисс. ... д-ра геогр. наук: 25.00.24 / Ин-тут географии РАН. – М., 2001. – 39 с.
11. Сербенюк С. Н. Концепция системного моделирования и автоматизации в географической картографии // Вестн. Сер. 5, геогр. – 1988. – № 4. – С. 15-24.
12. Тикунов В. С. Моделирование в социально-экономической картографии. – М.: Изд-во Моск.ун-та, 1985. – 280 с.
13. Природа моделей и модели природы / Под ред. Д.М. Гришиани, И.Б. Новика. – М.: Мысль, 1986. – 270 с.
14. Трофимов А.М., Заботин Я.И., Панасюк М.В., Рубцов В.А. Количественные методы районирования и классификации. – Казань: изд. ун-та, 1985.
15. Колл. авторов. Моделирование окружающей среды. – Л.: ГО СССР, 1986.
16. Сысуев В. В. Моделирование процессов в ландшафтно-геохимических системах. – М.: Наука, 1986. – 302 с.
17. Сысуев В. В. Структурообразующие геосистемные процессы: характерные масштабы и моделирование // Вестн. МГУ, сер. геогр., № 1, 2002. – С. 100-131.
18. Шеннон Р. Имитационное моделирование – искусство и наука. М.: Наука, 1978. – 418 с.
19. Хорафас Д.Н. Системы и моделирование. – М.: Мир, 1967. – 419 с.
20. Зейлер М. Моделирование нашего мира. – ESRI Press, 2001. – 254 с.
21. Трофимов А.М., Рубцов В.А. Районирование. Математика. ЭВМ. – Казань: изд.ун-та: Вып.1, 1992.

Навчальна програма дисципліни «Географія Херсонської області»

*Укладачі: доцент, доктор географічних наук Д.С. Мальчикова,
доцент, кандидат географічних наук О.В. Машкова*

Пояснювальна записка

Мета курсу – формування у студента системи знань, яка розкриває наукові основи становлення, функціонування і розвитку соціально-економічного комплексу Херсонського регіону.

Завдання курсу:

Теоретичні: аналіз історичних особливостей заселення, формування і розвитку Херсонської області, суспільно-географічної оцінки природних умов та природних ресурсів як передумови розвитку господарства області, демографічної ситуації та розселення населення в області, загальні закономірності і територіальні умови відтворення економіки регіону, зокрема в системі єдиного економічного простору держави, зовнішніх економічних зв'язків регіону, екологічної ситуації.

Практичні: – робити глибокий, всебічний аналіз еколого-економічного розвитку регіонів як цілісних мікроекономічних просторових систем, на базі глибокого аналізу і регіональної еколого-економічної діагностики сучасного стану регіону передбачати перспективи економічного, соціального та екологічного розвитку Херсонської області у єдиному економічному просторі держави, розробляти конкретні проекти з охорони навколишнього середовища регіону.

Фахові предметні компетентності:

- Здатність використовувати термінологію, методи, концепції і теорії географії для вивчення соціально-економічного комплексу Херсонської області;
- Здатність розкривати взаємозв'язок основних природничо- та суспільно-географічних вчень у контексті соціально-економічного аналізу області.
- Здатність виконувати теоретичні й прикладні географічні завдання на регіональному рівні.
- Здатність визначати і характеризувати особливості просторової організації географічних об'єктів Херсонщини.

Очікувані результати навчання:

- Знання історичних особливостей заселення,
- Знання про формування і розвиток Херсонської області,
- Знання про суспільно-географічну оцінку природних умов та природних ресурсів як передумову розвитку господарства області, демографічну ситуацію та розселення населення в області,
- Знання про загальні закономірності і територіальні умови відтворення економіки регіону, зокрема в системі єдиного економічного простору держави, зовнішні економічні зв'язки регіону, екологічну ситуацію;
- Використовувати можливості довідково-інформаційної глобальної комп'ютерної мережі Internet для оновлення інформації з даного курсу.
- Планувати, організовувати і за потреби проводити різні види екскурсій, туристичних подорожей в межах Херсонської області;

- Знаходити потрібні форми спілкування із суб'єктами господарювання, жителями області для отримання нової інформації про Херсонщину.

- Робити глибокий, всебічний аналіз еколого-економічного розвитку регіонів як цілісних мікроекономічних просторових систем, на базі глибокого аналізу і регіональної еколого-економічної діагностики сучасного стану регіону передбачати перспективи економічного, соціального та екологічного розвитку Херсонської області у єдиному економічному просторі держави;

- Розробляти конкретні проекти для поліпшення демографічної, економічної ситуації і охорони навколишнього середовища регіону.

Міждисциплінарні в'язки. Засвоєння навчального матеріалу курсу базується на знаннях і вміннях студентів із таких навчальних дисциплін, як вступ до фаху, картографія, загальне землезнавство, географія ґрунтів, фізична географія України, географія транспорту, географія населення, економічна та соціальна географія України.

Зміст дисципліни

Вступ. Об'єкт і предмет дослідження дисципліни. Мета, завдання і функції курсу. Історія формування сучасної території та адміністративно-територіальний поділ Херсонської області.

Природно-екологічні фактори формування Херсонської області. Природне середовище. Оцінка природного середовища якісний, кількісний аспект. Географічне положення території області. Вплив географічного положення та розмірів території країни на формування природних умов і ресурсів. Загальна оцінка фізико-географічного положення та конфігурації території Херсонської області. Природні умови як невід'ємний фактор розвитку та розміщення народного господарства. Класифікація природних ресурсів.

Природні умови та ландшафтні комплекси регіону. Тектонічна будова. Закономірності поширення гірських порід різного віку і корисних копалин різного походження по території області, роль ендегенних та екзогенних процесів у їх формуванні. Історія використання мінеральних ресурсів. Основні групи мінеральних ресурсів. Горючі, рудні, нерудні. Рівні розвідки мінеральних ресурсів. Прояви корисних копалин. Родовища корисних копалин. Оцінка господарського значення мінеральних ресурсів: балансові та позабалансові. Рівні вивченості запасів корисних копалин: промислові та прогностичні.

Характерні риси кліматичних елементів. Температурний режим. Середні місячні, середні річні та екстремальні температури повітря. Вологість повітря. Абсолютна та відносна вологість. Атмосферні опади. Просторова та часова диференціація опадів. Тип річного ходу опадів на території. Загальні закономірності розподілу опадів по сезонам року. Сніговий покрив. Вітровий режим. Неприятливі метеорологічні явища: грози, град, тумани, суховії, хуртовини, промерзання ґрунту, ожеледі, відлиги.

Водозабезпечення. Водогосподарський комплекс. Структура водних ресурсів. Оцінка водозапасів. Забезпеченість регіонів водними ресурсами. Види забруднення водних ресурсів та особливості їх розподілу. Охорона водних ресурсів.

Особливості територіальної диференціації ґрунтів по території. Фактори, що впливають на формування, закономірності розподілу ґрунтів і зміни їх родючості. Рослинні і тваринні природні ресурси області.

Структура природно-рекреаційних ресурсів. Рекреаційне значення кліматичних, біологічних, гідрологічних, ландшафтних ресурсів, джерел мінеральних вод, лікувальних грязей. Регіональні відмінності у використанні природно-рекреаційних ресурсів території.

Ландшафти та фізико-географічне районування області. Географія несприятливих природно-техногенних явищ на території Херсонської області. Явища гідрологічного походження. Геологічні небезпечні явища.

Суть природного-ресурсного потенціалу (ПРП), структура і критерії оцінки. Цілісність ПРП і особливості зв'язків його елементів. Комплексність і ієрархічність ПРП. Природна відтворювальність ПРП. Компонентна, функціональна, територіальна і організаційна структура ПРП. Комплексна оцінка ПРП регіону.

Геодемографічна характеристика Херсонської області.

Демовідтворювальний регіональний комплекс, його функції і територіальна структура. Закономірності демографічних процесів. Єдність і протиріччя демографічного процесу. Демографічна ситуація та її оцінка. Динаміка чисельності, народжуваність, смертність, природний приріст населення, тривалість життя в Херсонській області. Розміщення і густота населення. Структура народонаселення: статеві-вікова, етнічна, шлюбна, релігійна, соціальна, економічна, сімейна, освітня, кваліфікаційна, культурна. Теорії і концепції народонаселення. Територіальна спільність людей. Якість населення: суть, зміст, критерії. Соціально-демографічна політика.

Загальна соціально-економічна характеристика Херсонської області в умовах ринкових відносин. Структура економіки Херсонського регіону і особливості її трансформації. Смысловое поле поняття "структура економіки". Галузева структура господарства регіонів. Функціональна структура господарства. Міжгалузеві комплекси. Соціально-економічний комплекс регіону як система і його структура. Вплив НТР на структуру економіки і розміщення продуктивних сил. Реструктуризація економіки регіону: сутність, задачі і організація. Технологія реструктуризації виробництва. Міжгалузевий перерозподіл ресурсів. Вплив галузевих перетворень на структуру територіальних господарських комплексів. Диверсифікація економіки регіону. Динаміка і ефективність структурної трансформації економіки.

Рівні соціально-економічного розвитку регіонів. Рівні розвитку регіонів як об'єкт управління. Поняття "рівень розвитку регіону". Критерії зближення регіональних рівнів економічною розвитку. Засоби зближення регіональних рівнів економічного і соціального розвитку. Показники рівня економічного та соціального розвитку регіонів. Зарубіжний досвід визначення рівнів економічного розвитку регіонів. Територіальні пропорції і рівні соціально-економічного розвитку регіонів. Рівні економічного розвитку регіонів. Зближення рівнів розвитку регіонів. Зовнішні економічні зв'язки країн регіону.

Інфраструктура в системі економіки регіону. Інфраструктура в розширеному відтворенні. Розвиток послуг інфраструктури. Класифікація галузей інфраструктури. Ринкова інфраструктура. Методичні основи оцінки рівня розвитку елементів ринкової інфраструктури. Оцінка рівня соціально-економічного розвитку районів Херсонської області і господарське районування.

Оцінка рекреаційних ресурсів Херсонської області. Функціонально-компонентна структура територіально-рекреаційного комплексу Херсонської області. Структура територіально-рекреаційного комплексу Херсонської області. Функціональні види (напрями) рекреаційної діяльності: Лікувально-курортна рекреація. Відпочинок та праця на дачних ділянках. Туризм та пізнавальна рекреація.

Сталий розвиток і охорона навколишнього середовища регіону в Херсонській області. Теоретичні основи сталого розвитку регіональних соціально-економічних систем. Концепція сталого розвитку: нова соціально-економічна парадигма. Регіональний рівень концепції сталого розвитку. Економіко-організаційний механізм сталого розвитку. Критерії і показники сталого розвитку.

Суть та принципи охорони природи. Види охорони природи. Класифікація природоохоронних заходів за напрямками природоохоронної діяльності, за видами витрат і за часом вкладення засобів. Екологічна інфраструктура. Охорона атмосфери. Забруднювачі атмосфери: механічні, хімічні, радіоактивні і природні. Антропогенні забруднювачі атмосфери і пов'язані з ними зміни в ній. Структура інгредієнтів забруднення. Вплив забруднення повітряного басейну на стан природних і соціально-економічних систем. Шляхи вирішення проблеми чистої атмосфери.

Охорона водних ресурсів. Основні споживачі води. Види забруднення поверхневих вод. Очистка стічних вод. Охорона мінеральних ресурсів. Охорона природи при розробці мінеральних ресурсів. Охорона земельних ресурсів. Вплив природних і антропогенних факторів на ґрунт. Захист ґрунтів від забруднення промислових підприємств, внесення мінеральних добрив, гербіцидів, видобутку корисних копалин. Охорона лісів. Заходи по охороні, раціональному використанні і відтворенні лісів. Захист від електромагнітних і радіаційних випромінювань. Адміністративні методи управління в галузі природокористування і охорони навколишнього середовища. Економічні методи регулювання в галузі природокористування і охорони навколишнього середовища.

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Бойко М. Ф. Екологія Херсонщини / М. Ф. Бойко, С. Г. Чорний. – Херсон: Terra, 2001. – 210 с.
2. Бойко М. Ф. Растительный мир Херсонской области: Науч. – попул. очерк / М. Ф. Бойко, Н. В. Москов, В. И. Тихонов. – Симферополь: Таврия, 1987. – 144 с.
3. Географія Херсонщини: навч. посібник / І. О. Пилипенко, Д. С. Мальчикова, С. Л. Єрмакова та інші. – Херсон: ПП Вишемирський В. С., 2007. – 221 с.
4. Історія міст і сіл Української ССР. Херсонська область / Касьяненко О.Є. та ін. – Харків: Головна редакція УРЕ АН УРСР., 1972.
5. Коробов В.К. Про стан соціально-політичного та соціально-економічного розвитку Херсонської області / В.К. Коробов, І. О. Пилипенко, Д. В. Білий, М. А. Гоманюк. – Херсон: Графіка, 2004.
6. Коробов В. К. Аналітичний звіт про соціально-політичну ситуацію на Херсонщині під час виборів 2006 р / В. К. Коробов, Д. В. Білий,

- М. А. Гоманюк, І. О. Пилипенко. – Херсон: ОЛДИ-плюс, 2006. – 119 с.
 Пилипенко І. О.
7. Мальчикова Д.С. Географічні основи кадастру сільськогосподарських земель Півдня України (на матеріалах Херсонської області): Монографія / Д. С. Мальчикова. – Херсон: ПП Вишемирський В.С., 2005.
 8. Наукові записки Херсонського відділу Українського географічного товариства. Зб. наук. праць. – Випуск 1, 2, 3, 4.
 9. Памятники природы Херсонской области /Сост. Вирлич А. Э. – Симферополь: Таврия, 1984. Природа Херсонської області. Фізико-географічний нарис / [Відп. ред. М. Ф. Бойко]. – Київ: Фітосоціоцентр, 1998. – 120 с.
 10. Путешествие по Херсонщине: энциклопедия-путеводитель / [общ. ред. Ольга Алеферко]. – Херсон: Наддніпряночка, 2008. – 300 с., 1000 ил.

Додаткова література

1. Алаев Э.Б. Социально-экономическая география: Понятийно-терминологический словарь / Э. Б. Алаев. – М.: Мысль, 1983.
2. Богадьорова Л.М. Специалізація тваринництва господарств населення Херсонської області в межах зон впливу міських поселень // Науковий вісник Чернівецького університету: Зб. наук. праць. Географія / Л.М. Богадьорова, Д. С. Мальчикова. – Вип. 283. – Чернівці: Рута, 2006. – С. 125-131.
3. Бойко М.Ф. Заповідна справа: стан, проблеми, перспективи. Зб. наук. праць / За ред. М.Ф.Бойка. – Херсон: Айлант, 1999.
4. Географічна енциклопедія України: В 3-х томах /Редкол.: О. М. Маринич та ін. – К.: Укр. Енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1989-1993. – Т.1-3.
5. Географія природно-ресурсного потенціалу України. – К.: Вища школа, 1993.
6. Заповідники і національні природні парки України / Гол. ред. З. Городиська. – К.: Вища школа, 1999.
7. Заставний Ф. Д. Географія України: у 2-х книгах / Ф. Д. Заставний. – Львів: Світ, 1994.
8. Игнатенко А.Н. Рекреационные территориальные системы: научные основы развития и функционирования / А. Н. Игнатенко. – К.: УМК ВО при Минвузе УССР, 1989.
9. Конструктивно-географические основы рационального природопользования в Украинской ССР. Теоретические и методические исследования / Маринич А. М., Горленко И. А., Руденко Л. Г. и др. – Киев: Наукова думка, 1990. – 200 с.
10. Леоненко В. Б. Атлас об'єктів ПЗФ України / В. Б. Леоненко, М. П. Стеценко, Ю. М. Водний. – К.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2003.
11. Людський розвиток регіонів України: методика оцінки та сучасний стан. / Монографія підг. авт. колективом у складі: Лібанова Е. М., Власенко Н. С., Власюк О. С., та ін. – К.: "СПД Савчина" 2002.
12. Малеев В. О. Водні ресурси та розвиток сільських населених пунктів Херсонської області // Материалы Международной научно-практической конференции «Сбалансированное природопользование: современный взгляд, тенденции и перспективы», материалы и доклады / ред. Колегия:

- Пилипенко Ю. В., Корниенко В. А., ответственный редактор Яковлева Н. И.; Херсонский государственный аграрный университет / В. О. Малеев, О. В. Машкова. – Херсон: Колос, 2010. – С.56-58.
13. Мальчикова Д. С. Оптимізація використання суспільно-історичних рекреаційно-туристичних ресурсів Херсонської області / Географія та туризм: Наук. зб. / Д. С. Мальчикова, О. В. Машкова – К.: Альтерпрес, 2010. – С.50-53.
 14. Мальчикова Д.С. Класифікація агроecosистем Херсонської області за рівнем антропогенної трансформації // Географічна освіта і наука в Україні. Матер. II Міжнар. наук.-практ. Конф / Д. С. Мальчикова. – Київ, 2003. – С. 158-159.
 15. Мальчикова Д.С. Соціально-екологічна адаптація систем сільського розселення до змін умов землеробства Херсонської області // Фальцфейнівські читання. Зб. наук. праць. В 2-х т / Д. С. Мальчикова. – Херсон: Терра, 2005. – Т.2 – С. 15-17.
 16. Марченко О.А. Суспільно-географічне обґрунтування раціонального використання та охорони рекреаційних ресурсів Херсонської області: дис. ... канд. геогр. наук / Одеський національний ун-т ім.І.І.Мечникова / О. А. Марченко. – Одеса, 2000.
 17. Машкова О. В. Районування Херсонської області за рівнем захворюваності сільських жителів як один з підходів визначення якості життя сільського населення / Ольга Машкова // Регіон–2007: стратегія оптимального розвитку: матер. Міжнар. наук.–практ. конф. (Харків, 17–18 квітня 2007 р.) / М-во освіти і науки, Харк. нац. ун-т. ім. В. Н. Каразіна. – Харків: ХНУ, 2007. – С. 175-176.
 18. Пилипенко І. О. Соціально-економічні портрети електоральних регіонів Херсонської області // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. Вип. 246: Географія / І. О. Пилипенко. – Чернівці: 2005. – С.181-188.
 19. Пилипенко І. Просторова оцінка змін чисельності сільського населення / І. Пилипенко, О. Машкова, В. Тихончук // Наук. записки Херсон. відділу Укр. геогр. товариства. – Вип.4. – Херсон: Вишемирський В. С., 2008. – С. 70-82.
 20. Пилипенко І.О. Морегосподарський комплекс Українського Приазов'я: суспільно-географічне дослідження: Монографія / І. О. Пилипенко. – Херсон: ПП Вишемирський В.С., 2005.
 21. Регионы Украины: поиск стратегии оптимального развития // Под ред. Голикова А.П. – Харьков: 1994.
 22. Руденко В.П. Географія природно-ресурсного потенціалу України. У 3-х частинах. Підручник. – К.: ВД «К.-М. Академія» – Чернівці: Зелена Буковина, 1999.

INTERNET-ресурси

1. www.artkavun.kherson.ua
2. www.city.kherson.ua
3. www.mycity.kherson.ua
4. www.oda.kherson.ua
5. www.ukrstat.gov.ua

Навчальна програма дисципліни «Географія Українського Причорномор'я»

*Укладачі: доцент, доктор географічних наук Д.С. Мальчикова
доцент, кандидат географічних наук О.В. Машкова*

Пояснювальна записка

Мета курсу – формування у студента системи знань, яка розкриває наукові основи становлення, функціонування і розвитку соціально-економічного комплексу Причорномор'я.

Завдання курсу:

Теоретичні: аналіз історичних особливостей заселення, формування і розвитку українського Причорномор'я, суспільно-географічної оцінки природних умов та природних ресурсів як передумови розвитку господарства регіону, демографічної ситуації та розселення населення, загальні закономірності і територіальні умови відтворення економіки регіону, зокрема в системі єдиного економічного простору держави, зовнішніх економічних зв'язків регіону, екологічної ситуації.

Практичні: робити глибокий, всебічний аналіз еколого-економічного розвитку регіонів як цілісних мезоекономічних просторових систем, на базі глибокого аналізу і регіональної еколого-економічної діагностики сучасного стану регіону передбачати перспективи економічного, соціального та екологічного розвитку українського Причорномор'я у єдиному економічному просторі держави, розробляти конкретні проекти з охорони навколишнього середовища регіону.

Фахові предметні компетентності:

- Освоєння теоретичних та практичних основ методики аналізу регіону;
- Здійснення стратегічного планування на регіональному рівні;
- Розробка і реалізація конкретних проектів з управління розвитку регіону.

Очікувані результати навчання:

- Знати історичні особливості заселення, формування і розвитку українського Причорномор'я;
- Знати суспільно-географічну оцінку природних умов та природних ресурсів як передумову розвитку господарства регіону,
- Знати демографічну ситуацію та розселення населення,
- Знати загальні закономірності і територіальні умови відтворення економіки регіону,
- Знати зовнішні економічні зв'язки регіону, екологічну ситуацію;
- Уміти використовувати можливості довідково-інформаційної глобальної комп'ютерної мережі Internet для оновлення інформації з даного курсу.
- Уміти планувати, і за потреби реалізовувати різні види еколого-економічних проектів в межах регіону;
- Уміти знаходити потрібні форми спілкування із суб'єктами господарювання, жителями області для отримання нової інформації про регіон.
- Уміти робити глибокий, всебічний аналіз еколого-економічного розвитку регіонів як цілісних мезоекономічних просторових систем, на базі глибокого аналізу і регіональної еколого-економічної діагностики сучасного стану регіону передбачати перспективи економічного, соціального та

екологічного розвитку українського Причорномор'я у єдиному економічному просторі держави;

- Уміти розробляти конкретні проекти для поліпшення демографічної, економічної ситуації і охорони навколишнього середовища регіону.

Міждисциплінарні в'язки. Засвоєння навчального матеріалу курсу базується на знаннях і вміннях студентів із таких навчальних дисциплін: «Фізична географія України», «Економічна та соціальна географія України», «Географія транспорту», «Соціальна географія», «Туристсько-рекреаційний комплекс України», «Рекреаційна географія».

Зміст дисципліни

Вступ. Об'єкт і предмет дослідження дисципліни. Мета, завдання і функції курсу. Історія формування сучасної території та адміністративно-територіальний поділ українського Причорномор'я.

Загальна характеристика Українського Причорномор'я. Історичні особливості заселення, формування і розвитку регіону. Суспільно-географічне положення українського Причорномор'я. Історичні особливості заселення, формування і розвитку українського Причорномор'я: в період переселення народів; у добу Київської Русі і монголо-татарського панування; у козацьку добу; у добу панування російської імперії; у радянський період; е) пострадянський період. Сучасні зміни в адміністративно-територіальному устрої українського Причорномор'я. Процес формування територіальних громад в межах регіону. Паспорти областей. Стратегія розвитку до 2020 року. Структура виконавчої і судової влади регіону.

Природні умови, геологічні та водні ресурси регіону.

Природні умови як невід'ємний фактор розвитку та розміщення народного господарства. Класифікація природних ресурсів. Природні умови та ландшафтні комплекси регіону. Тектонічна будова. Закономірності поширення гірських порід різного віку і корисних копалин різного походження по території регіону, роль ендегенних та екзогенних процесів у їх формуванні. Історія використання мінеральних ресурсів. Основні групи мінеральних ресурсів. Горючі, рудні, нерудні. Рівні розвідки мінеральних ресурсів. Прояви корисних копалин. Родовища корисних копалин. Оцінка господарського значення мінеральних ресурсів: балансові та позабалансові. Рівні вивченості запасів корисних копалин: промислові та прогнозні.

Характерні риси кліматичних елементів. Температурний режим. Середні місячні, середні річні та екстремальні температури повітря. Вологість повітря. Абсолютна та відносна вологість. Атмосферні опади. Просторова та часова диференціація опадів. Тип річного ходу опадів на території. Загальні закономірності розподілу опадів по сезонам року. Сніговий покрив. Вітровий режим. Неприятливі метеорологічні явища: грози, град, тумани, суховії, хуртовини, промерзання ґрунту, ожеледі, відлиги.

Водозабезпечення. Водогосподарський комплекс. Структура водних ресурсів. Оцінка водозапасів. Забезпеченість регіонів водними ресурсами. Види забруднення водних ресурсів та особливості їх розподілу. Охорона водних ресурсів.

Ґрунтові та біотичні ресурси регіону. Особливості територіальної диференціації ґрунтів по території. Фактори, що впливають на формування,

закономірності розподілу ґрунтів і зміни їх родючості. Рослинні і тваринні природні ресурси регіону.

Ландшафти Українського Причорномор'я. Географія несприятливих природно-техногенних явищ на території Українського Причорномор'я. Ландшафти та фізико-географічне районування регіону. Географія несприятливих природно-техногенних явищ на території українського Причорномор'я. Явища гідрологічного походження. Геологічні небезпечні явища. Географія несприятливих природно-техногенних явищ на території українського Причорномор'я. Геологічні небезпечні явища. Явища гідрологічного походження. Кліматичні небезпечні явища. Загальна характеристика природно-заповідного фонду українського Причорномор'я. Біосферні заповідники. Національні природні парки. Заказники. Заповідні урочища. Пам'ятки природи. Дендрологічні парки і парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва.

Геодемографічна характеристика Українського Причорномор'я. Демовідтворювальний регіональний комплекс, його функції і територіальна структура. Закономірності демографічних процесів. Єдність і протиріччя демографічного процесу. Демографічна ситуація та її оцінка. Динаміка чисельності, народжуваність, смертність, природний приріст населення, тривалість життя в регіоні. Розміщення і густота населення. Структура народонаселення: статево-вікова, етнічна, шлюбна, релігійна, соціальна, економічна, сімейна, освітня, кваліфікаційна, культурна. Теорії і концепції народонаселення. Територіальна спільність людей. Якість населення: суть, зміст, критерії. Соціально-демографічна політика.

Структура економіки регіону і особливості її трансформації в ринкових умовах. Примисловість Українського Причорномор'я. Смысловое поле поняття «структура економіки». Структура економіки регіону і особливості її трансформації. Соціально-економічний комплекс регіону як система і його структура (галузева, функціональна, територіальна). Міжгалузеві комплекси. Вплив НТР на структуру економіки і розміщення продуктивних сил. Реструктуризація економіки регіону: сутність, задачі і організація. Технологія реструктуризації виробництва. Диверсифікація економіки регіону. Динаміка і ефективність структурної трансформації економіки.

Рівні соціально-економічного розвитку регіонів. Рівні розвитку регіонів як об'єкт управління. Поняття «рівень розвитку регіону». Критерії зближення регіональних рівнів економічною розвитку. Засоби зближення регіональних рівнів економічного і соціального розвитку. Показники рівня економічного та соціального розвитку регіонів. Зарубіжний досвід визначення рівнів економічного розвитку регіонів. Територіальні пропорції і рівні соціально-економічного розвитку регіонів. Рівні економічного розвитку регіонів. Зближення рівнів розвитку регіонів. Зовнішні економічні зв'язки країн регіону.

Інфраструктура в системі економіки регіону. Інфраструктура в розширеному відтворенні. Розвиток послуг інфраструктури. Класифікація галузей інфраструктури. Ринкова інфраструктура. Методичні основи оцінки рівня розвитку елементів ринкової інфраструктури. Оцінка рівня соціально-економічного розвитку українського Причорномор'я і господарське районування.

Характеристика паливно-енергетичного комплексу. Характеристика металургії і машинобудівного комплексу. Характеристика хімічної промисловості. Характеристика промисловості будівельних матеріалів. Характеристика деревообробної і меблевої промисловості. Характеристика легкої промисловості. Характеристика харчової промисловості.

Агропромисловий комплекс Українського Причорномор'я

Структура АПК регіону і особливості її трансформації. Вплив НТР на структуру АПК. Рослинництво українського Причорномор'я. Тваринництво регіону. Проблеми і перспективи розвитку АПК регіону.

Сталий розвиток і охорона навколишнього середовища регіону. Теоретичні основи сталого розвитку регіональних соціально-економічних систем. Концепція сталого розвитку: нова соціально-економічна парадигма. Регіональний рівень концепції сталого розвитку. Економіко-організаційний механізм сталого розвитку. Критерії і показники сталого розвитку.

Суть та принципи охорони природи. Види охорони природи. Класифікація природоохоронних заходів за напрямками природоохоронної діяльності, за видами витрат і за часом вкладення засобів. Екологічна інфраструктура. Охорона атмосфери. Забруднювачі атмосфери: механічні, хімічні, радіоактивні і природні. Антропогенні забруднювачі атмосфери і пов'язані з ними зміни в ній. Структура інгредієнтів забруднення. Вплив забруднення повітряного басейну на стан природних і соціально-економічних систем. Шляхи вирішення проблеми чистої атмосфери.

Охорона водних ресурсів. Основні споживачі води. Види забруднення поверхневих вод. Очистка стічних вод. Охорона мінеральних ресурсів. Охорона природи при розробці мінеральних ресурсів. Охорона земельних ресурсів. Вплив природних і антропогенних факторів на ґрунт. Захист ґрунтів від забруднення промислових підприємств, внесення мінеральних добрив, гербіцидів, видобутку корисних копалин. Охорона лісів. Заходи по охороні, раціональному використанні і відтворенні лісів. Захист від електромагнітних і радіаційних випромінювань. Адміністративні методи управління в галузі природокористування і охорони навколишнього середовища. Економічні методи регулювання в галузі природокористування і охорони навколишнього середовища.

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Бойко М. Ф. Екологія Херсонщини / М. Ф. Бойко, С. Г. Чорний. – Херсон: Terra, 2001. – 210 с.
2. Бойко М. Ф. Растительный мир Херсонской области: Науч. – попул. очерк / М. Ф. Бойко, Н. В. Москов, В. И. Тихонов. – Симферополь: Таврия, 1987. – 144 с.
3. Географія Херсонщини: навч. посібник / І. О. Пилипенко, Д. С. Мальчикова, С. Л. Єрмакова та інші. – Херсон: ПП Вишемирський В. С., 2007. – 221 с.
4. Історія міст і сіл Української ССР. Херсонська область / Касьяненко О.Є. та ін. – Харків: Головна редакція УРЕ АН УРСР., 1972.
5. Коробов В.К. Про стан соціально-політичного та соціально-економічного розвитку Херсонської області / В.К. Коробов, І. О. Пилипенко, Д. В. Білий, М. А. Гоманюк. – Херсон: Графіка, 2004.

6. Коробов В. К. Аналітичний звіт про соціально-політичну ситуацію на Херсонщині під час виборів 2006 р / В. К. Коробов, Д. В. Білий, М. А. Гоманюк, І. О. Пилипенко. – Херсон: ОЛДИ-плюс, 2006. – 119 с. Пилипенко І. О.
7. Мальчикова Д.С. Географічні основи кадастру сільськогосподарських земель Півдня України (на матеріалах Херсонської області): Монографія / Д. С. Мальчикова. – Херсон: ПП Вишемирський В.С., 2005.
8. Наукові записки Херсонського відділу Українського географічного товариства. Зб. наук. праць. – Випуск 1, 2, 3, 4.
9. Памятники природы Херсонской области /Сост. Вирлич А. Э. – Симферополь: Таврия, 1984. Природа Херсонської області. Фізико-географічний нарис / [Відп. ред. М. Ф. Бойко]. – Київ: Фітосоціоцентр, 1998. – 120 с.
10. Путешествие по Херсонщине: энциклопедия-путеводитель / [общ. ред. Ольга Алеферко]. – Херсон: Наддніпряночка, 2008. – 300 с., 1000 ил.

Додаткова література

1. Алаев Э.Б. Социально-экономическая география: Понятийно-терминологический словарь / Э. Б. Алаев. – М.: Мысль, 1983.
2. Богадьорова Л.М. Спеціалізація тваринництва господарств населення Херсонської області в межах зон впливу міських поселень // Науковий вісник Чернівецького університету: Зб. наук. праць. Географія / Л.М. Богадьорова, Д. С. Мальчикова. – Вип. 283. – Чернівці: Рута, 2006. – С. 125-131.
3. Бойко М.Ф. Заповідна справа: стан, проблеми, перспективи. Зб. наук. праць / За ред. М.Ф.Бойка. – Херсон: Айлант, 1999.
4. Географічна енциклопедія України: В 3-х томах /Редкол.: О. М. Маринич та ін. – К.: Укр. Енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1989-1993. – Т.1-3.
5. Географія природно-ресурсного потенціалу України. – К.: Вища школа, 1993.
6. Заповідники і національні природні парки України / Гол. ред. З. Городиська. – К.: Вища школа, 1999.
7. Заставний Ф. Д. Географія України: у 2-х книгах / Ф. Д. Заставний. – Львів: Світ, 1994.
8. Игнатенко А.Н. Рекреационные территориальные системы: научные основы развития и функционирования / А. Н. Игнатенко. – К.: УМК ВО при Минвузе УССР, 1989.
9. Конструктивно-географические основы рационального природопользования в Украинской ССР. Теоретические и методические исследования / Маринич А. М., Горленко И. А., Руденко Л. Г. и др. – Киев: Наукова думка, 1990. – 200 с.
10. Леоненко В. Б. Атлас об'єктів ПЗФ України / В. Б. Леоненко, М. П. Стеценко, Ю. М. Водний. – К.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2003.
11. Людський розвиток регіонів України: методика оцінки та сучасний стан. / Монографія підг. авт. колективом у складі: Лібанова Е. М., Власенко Н. С., Власюк О. С., та ін. – К.: "СПД Савчина" 2002.
12. Малеев В. О. Водні ресурси та розвиток сільських населених пунктів Херсонської області // Материалы Международной научно-практической

- конференції «Сбалансованное природопользование: современный взгляд, тенденции и перспективы», материалы и доклады / ред. коллегия: Пилипенко Ю. В., Корниенко В. А., ответственный редактор Яковлева Н. И.; Херсонский государственный аграрный университет / В. О. Малеев, О. В. Машкова. – Херсон: Колос, 2010. – С.56-58.
13. Мальчикова Д. С. Оптимізація використання суспільно-історичних рекреаційно-туристичних ресурсів Херсонської області / Географія та туризм: Наук. зб. / Д. С. Мальчикова, О. В. Машкова. – К.: Альтерпрес, 2010. – С.50-53.
 14. Мальчикова Д.С. Класифікація агроєкосистем Херсонської області за рівнем антропогенної трансформації // Географічна освіта і наука в Україні. Матер. II Міжнар. наук.-практ. Конф / Д. С. Мальчикова. – Київ, 2003. – С. 158-159.
 15. Мальчикова Д.С. Соціально-екологічна адаптація систем сільського розселення до змін умов землеробства Херсонської області // Фальцфейнівські читання. Зб. наук. праць. В 2-х т / Д. С. Мальчикова. – Херсон: Terra, 2005. – Т.2 – С. 15-17.
 16. Марченко О.А. Суспільно-географічне обґрунтування раціонального використання та охорони рекреаційних ресурсів Херсонської області: дис. ... канд. геогр. наук / Одеський національний ун-т ім.І.І.Мечникова / О. А. Марченко. – Одеса, 2000.
 17. Машкова О. В. Районування Херсонської області за рівнем захворюваності сільських жителів як один з підходів визначення якості життя сільського населення / Ольга Машкова // Регіон–2007: стратегія оптимального розвитку: матер. Міжнар. наук.–практ. конф. (Харків, 17–18 квітня 2007 р.) / М-во освіти і науки, Харк. нац. ун-т. ім. В. Н. Каразіна. – Харків: ХНУ, 2007. – С. 175-176.
 18. Пилипенко І. О. Соціально-економічні портрети електоральних регіонів Херсонської області // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. Вип. 246: Географія / І. О. Пилипенко. – Чернівці: 2005. – С.181-188.
 19. Пилипенко І. Просторова оцінка змін чисельності сільського населення / І. Пилипенко, О. Машкова, В. Тихончук // Наук. записки Херсон. відділу Укр. геогр. товариства. – Вип.4. – Херсон: Вишемирський В. С., 2008. – С. 70-82.
 20. Пилипенко І.О. Морегосподарський комплекс Українського Приазов'я: суспільно-географічне дослідження: Монографія / І. О. Пилипенко. – Херсон: ПП Вишемирський В.С., 2005.
 21. Регионы Украины: поиск стратегии оптимального развития // Под ред. Голикова А.П. – Харьков: 1994.
 22. Руденко В.П. Географія природно-ресурсного потенціалу України. У 3-х частинах. Підручник. – К.: ВД «К.-М. Академія» – Чернівці: Зелена Буковина, 1999.

INTERNET-ресурси

1. www.oda.kherson.ua
2. www.ukrstat.gov.ua

Навчальна програма дисципліни «Просторовий аналіз методами геоінформаційних технологій»

Укладач: доцент, кандидат географічних наук А.Ю. Саркісов

Пояснювальна записка

Мета курсу – оволодіння методами ГІС-технологій для потреб просторового аналізу.

Завдання курсу:

Теоретичні: сформувати уявлення про особливості застосування геоінформаційних технологій для потреб науки та практики; оволодіти методикою геоінформаційного аналізу.

Практичні: навчання методам геоінформаційного аналізу та практичного застосування положень геоінформатики.

Фахові предметні компетентності:

- Здатність вільно працювати в операційній системі Windows.
- Здатність працювати у спеціалізованих ГІС-пакетах
- Здатність здійснювати збір, введення та обробку простороої і атрибутивної суспільно-географічної інформації в ГІС.
- Здатність вільно застосовувати знання для проведення просторового аналізу методами ГІС-технологій.
- Здатність здійснювати картометричний, геостатичний, оверлейний, мережевий аналіз та ГІС-моделювання.
- Здатність оперувати просторово-зорієнтованої інформації у геоінформаційних системах нстільного картографування.
- Здатність візуалізувати результати досліджень на базі ГІС.
- Здатність вирішувати практичні завдання з використанням ГІС-технологій.

Очікувані результати навчання:

- Знати структуру сучасних геоінформаційних систем;
- Знати особливості застосування ГІС-технологій для вирішення теоретичних та практичних завдань;
- Вміти працювати у спеціалізованих ГІС-пакетах;
- Вміти вільно застосовувати знання для проведення просторового аналізу методами ГІС-технологій.
- Вміти вирішувати практичні завдання з використанням ГІС-технологій.

Міждисциплінарні зв'язки. Засвоєння навчального матеріалу курсу базується на знаннях і вміннях студентів із таких навчальних дисциплін, як методи і методика суспільно-географічних досліджень, геоінформаційні системи і технології, геостатистика та ін.

Зміст дисципліни

Вирішення аналітичних завдань у ГІС. Моделі даних у ГІС. Організація та обробка інформації у ГІС. Моделі представлення просторових даних. Принципи організації інформації у ГІС. Введення інформації у ГІС. Введення даних у ГІС з растровою моделлю даних. Помилки оцифрування мап. Аналіз інформації у ГІС. Буферизація. Оверлейні операції. Перекласифікація.

Картометричні функції. Районування. Мережевий аналіз. Інші аналітичні операції. Підготовка звітів, мап, схем. Моделювання просторових задач.

Вступ до ГІС-аналізу. Сутність ГІС-аналізу. Просторові (географічні) об'єкти. Типізація просторових об'єктів. Дискретні об'єкти (точкові, лінійні, площинні). Неперервні явища. Узагальнені за площею явища. Позиційні та атрибутивні дані (категорії, ранги, кількість, величина, відношення). Способи представлення просторових даних. Робота з таблицями даних. Вибірка. Обчислення. Статистичний аналіз.

Аналіз місце розташування об'єктів. Що дає аналіз місце розташування об'єктів? Способи відображення об'єктів на мапі. Підготовка даних. Присвоєння географічних координат. Присвоєння категорії. Нанесення на мапу однотипних даних. Групування об'єктів. Відображення об'єктів за категоріями. Групування категорій. Вибір умовних позначень. Складення легенди мапи. Аналіз розподілу об'єктів.

Аналіз розподілу числових показників. Мапи розподілу числових показників. Вибір об'єктів для нанесення їх на мапу. Відображення кількості. Кількість та величина як узагальнені характеристики географічних об'єктів. Відношення. Класифікація. Використання класів. Створення класів вручну. Використання традиційних схем класифікації. Природня розбивка. Квантиль. Різні інтервали. Середньоквадратичне відхилення. Аномальні значення.

Створення мапи. Вибір типу мапи. Використання шкали символів. Використання шкали кольорів. Використання діаграм. Використання ізоліній. Створення тривимірних перспективних відображень. Точка спостереження. Z-фактор. Джерело світла. Відображення перспективи. Пошук закономірностей.

Мапи щільності. Навіщо потрібні мапи щільності? Відображення щільності на мапі. Оцінка вихідних даних. Два способи відображення щільності. Відображення щільності розподілу об'єктів. Створення поверхні щільності. Вибір методу. Визначення величини щільності для дискретних областей. Створення мапи щільності точок. Створення поверхні щільності. Розрахунок величини щільності. Використання шкали кольорів. Використання ізоліній.

Пошук об'єктів всередині області. Значення пошуку об'єктів всередині області. Постановка аналізу. Кількість досліджуваних областей. Аналіз дискретних та неперервних об'єктів. Шляхи визначення об'єктів всередині області. Побудова просторового запиту. Аналіз шляхом накладання шарів. Вибір методу. Візуальне співставлення. Створення мапи. Точки та лінії. Дискретні області. Неперервні об'єкти. Використання результатів. Загальне число. Частота Узагальнення числових атрибутів. Накладання областей на дискретні об'єкти. Накладання області на неперервні категорії та класи даних. Векторний метод. Растровий метод. Що доцільніше використовувати – вектор чи растр? Використання результатів. Одна область та множинність категорій. Багато областей з одним класом об'єктів. Декілька областей та множинність категорій. Співставлення дискретних областей з неперервними величинами.

Аналіз оточення. Необхідність аналізу оточення. Пошук та оцінка оточення. Оцінка віддаленості за відстанню до об'єкта або часом його досягнення. Оцінка оточення за відстанню до об'єкта або витратами на його досягнення. Концентричні зони. Окремі області. Три способи оцінки оточення.

Найкоротша відстань. Відстань чи витрати за мережею. Витрати по поверхні. Створення буферної зони. Аналіз оточення декількох джерел. Вибір об'єктів в межах заданої відстані. Оцінка віддаленості об'єкту. Створення променевих діаграм. Створення дистанційної поверхні. Визначення максимальної відстані. Вимірювання відстаней чи витрат за мережею. Елементи мережевого шару. Оцінка параметрів вуличної мережі. Оцінка витрат на переміщення. Встановлення параметрів руху. Визначення зупинок та поворотів. Обчислення витрат по поверхні. Модифікація поверхні витрат. Використання бар'єрів.

Аналіз просторових змін. Значення аналізу просторових змін. Типи змін. Зміни місцеположення. Зміна розмірів або властивостей об'єкту. Типи об'єктів. Рухомі об'єкти. Об'єкти, що змінюють властивості або розміри. Час спостереження. Моделі часового ряду. Розподіл часу спостереження. Вибір часової шкали. Оцінка масштабу зміни. Оцінка швидкості зміни. Три способи нанесення на мапу змін. Створення часових рядів. Створення мап спостереження. Кількісна оцінка змін.

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Митчелл Энди. Руководство по ГИС-анализу. Часть 1: Пространственные модели и взаимосвязи. – Издательство ESRI, 2000. – 179 с.
2. Геоинформатика. Толковый словарь основных терминов / Под ред. А.М. Берлянта и А.В. Кошкарёва. – М.: ГИС-Ассоциация, 1999. – 204 с.
3. Берлянт А.М. Геоинформационное картографирование. – М.: 1997. – 64 с.
4. Зейлер М. Моделирование нашего мира (руководство ESRI по проектированию базы геоданных). – М.: МГУ, 2001. – 255 с.
5. Картография с основами топографии: Учеб. пособие для студентов педагогических институтов по специальности «География». Под ред. Г.Ю. Грюнберга. – М.: Просвещение, 1991. – 368 с.
6. Самардак А.С. Геоинформационные системы. – Владивосток, 2005. – 124 с.
7. Світличний О.О., Плотницький С.В. Основи геоінформатики. Навчальний посібник / Загальна ред. О.О. Світличного. – Суми: Університетська книга, 2005. – 320 с.
8. Гитис В.Г., Ермаков Б.В. Основы пространственно-временного прогнозирования в геоинформатике. – М.: ФИЗМАТЛИТ, 2004. – 256 с.

Додаткова література

1. Серапинас Б.Б. Математическая картография: Учебник для вузов / Балис Балио Серапинас. – М.: Издательский центр «Академи», 2005. – 336 с.
2. Peterson Gretchen N. GIS Cartography: A Guide to Effective Map Design / Gretchen N. Peterson. – Boca Raton – London – New-York: CRC Press, 2009. – 227 p.

INTERNET-ресурси

1. <http://gisa.ru>
2. <http://www.gisok.spb.ru/>

Навчальна програма дисципліни «Геоінформаційні технології в регіональному аналізі»

Укладач: доцент, доктор географічних наук І.О. Пилипенко

Пояснювальна записка

Мета курсу – вивчення теоретичних основ та набуття практичних навичок з розробки та використання геоінформаційних технологій в регіональному аналізі.

Завдання курсу:

Теоретичні: розкрити методологічні засади інформаційного менеджменту; розкрити теоретичні основи функціонування географічних інформаційних систем (ГІС); висвітлити прикладні географічні аспекти геоінформаційних технологій; виявити можливості та сфери застосування сучасних стандартних пакетів програм користувача (Word, Excel, Statistica)

Практичні: вміти самостійно створювати та оновлювати бази географічної інформації; застосовувати сучасні інформаційні бази при побудові картографічного матеріалу для завдань регіонального аналізу; вміти надавати інтерпретацію картографічним зображенням для завдань регіонального аналізу

Фахові предметні компетентності:

- Здатність використовувати знання, уміння, навички в галузі організації, інформаційного забезпечення та ефективності наукових досліджень.

- Здатність і готовність аналізувати та моделювати стан та розвиток регіональних суспільних і природних систем.

- Здатність і готовність спрямувати дії на розв'язання складних непередбачуваних задач і проблем у сферах регіонального розвитку, природокористування, природоохоронної діяльності, міського і районного планування.

- Здатність використовувати відповідне програмне забезпечення (мови програмування, пакети) для картографування природних, суспільних явищ і процесів та екологічних досліджень.

- Здатність розв'язувати широке коло географічних проблем та задач шляхом розуміння їх фундаментальних основ та використання як теоретичних, так і експериментальних методів.

- Здатність аналізувати географічні об'єкти і процеси як природного походження, так і антропогенні, з погляду фундаментальних принципів і знань природничих наук, а також на основі відповідних методів.

- Вміння проектувати, планувати і проводити дослідні завдання в межах своїх професійних обов'язків, здійснювати їх інформаційне, методичне, матеріальне, фінансове та кадрове впровадження у виробництво.

- Вміння формулювати задачі моделювання, створювати моделі об'єктів і процесів у геосферах та їхніх компонентах із використанням математичних, картографічних методів і геоінформаційних технологій

- Здатність аналізувати існуючі суспільно-географічні комплекси, моделі природокористування з метою сталого розвитку регіонів

Очікувані результати навчання:

- Знати структуру сучасних геоінформаційних систем;

- Знати особливості застосування геоінформаційних технологій для вирішення теоретичних та практичних завдань;
- Вміти працювати у спеціалізованих ГІС-пакетах;
- Вміти вільно застосовувати знання для проведення просторового аналізу методами геоінформаційних технологій в регіональному аналізі.
- Вміти вирішувати практичні завдання з використанням ГІС-технологій.

Міждисциплінарні зв'язки. Засвоєння навчального матеріалу курсу базується на знаннях і вміннях студентів із таких навчальних дисциплін, як методи і методика суспільно-географічних досліджень, геоінформаційні системи і технології, геостатистика та ін.

Зміст дисципліни

Мета, завдання та структура курсу. Зв'язок з іншими курсами. Значення оволодіння ЕОМ при підготовці фахівців зі спеціальності 106 "Географія".

Можливості застосування ЕОМ в науковій і прикладній діяльності географів. Комп'ютерне прогнозування/моделювання як важливий сучасний метод наукових досліджень. Комп'ютерне програмне забезпечення.

Математичні операції з рядками чисел. Розрахунок за формулами. Блок статистичної обробки інформації. Стандартні функції. Математичні та статистичні функції. Графічний блок Excel. Майстер діаграм. Побудова графіків, гістограм, діаграм. Стандартні і нестандартні діаграми. Блок аналізу даних. Розробка сценаріїв. Розв'язок оптимізаційних задач. Кореляційно-регресивний аналіз.

Statistica for Windows. Загальний вигляд на екрані. Меню користувача. Панелі інструментів. Документи Statistica, їх типи. Експорт-імпорт документів. Робота з файлами. Введення нових даних. Модуль "Basic Statistics". Розрахунок описової статистики. Побудова кореляційної матриці. Тести на відповідність нормальному розподілу. Модуль "Multiple Regression". Кореляційно-регресивний аналіз. Розрахунок рівняння регресії. Оціночні параметри. Модуль "Cluster Analysis". Кластерний аналіз. Об'єднавчі методи. Метод к-середніх. Ієрархічні методи. Побудова дендрограми. Модуль "Discriminant Analysis". Дискримінантний аналіз. Розрахунок дискримінуючих та класифікаційних функцій.

Модуль "Factor Analysis". Факторний аналіз. Вибір кількості факторів. Аналіз факторних навантажень. Оцінка факторних ваг. Модуль "Time Series Forecasting". Аналіз динамічних рядів. Перевірка динамічних рядів на стаціонарність. Виявлення тренду. Усунення автокореляції. Згладжування динамічних рядів. Експоненційне згладжування. Сезонне згладжування.

Геоінформатика як наука про ГІС. Формування геоінформатики на стику географії, інформатики, теорії інформаційних систем, картографії та інших дисциплін із застосуванням загальнонаукових методів пізнання та найновіших досягнень в області обчислювальної техніки. Методологічна база геоінформатики.

Наукове та прикладне значення ГІС. ГІС як джерело інтегральних знань про території. Роль ГІС в географічних і негеографічних дослідженнях. Геоінформаційний підхід в суспільно-географічних дослідженнях. Сфери застосування ГІС: містобудування та муніципальне управління, кадастрові

дослідження, інженерне проектування, транспорт і логістика, маркетинг, телекомунікаційні послуги, соціально-демографічний, економічний, екологічний моніторинг, лісове, водне, сільське господарство, військова справа.

Виникнення ГІС. Причини виникнення ГІС. Використання ЕОМ як якісно новий етап у розвитку ГІС: автоматизовані геоінформаційні системи. ГІС “першого покоління” (1960-70-ті рр.), їх змістовні особливості та технічна недосконалість. Пріоритет канадської (Р.Ф.Томлінсон) та шведської (Університет Лунда) шкіл. ГІС “другого” (1980-ті рр.) та “третього” (з початку 1990-х рр.) поколінь. Пріоритет американської школи. Формування світової геоінформаційної індустрії. Геоінформаційний “бум”. Сучасні ринки ГІС-технологій. Вітчизняний досвід створення ГІС. Формування геоінформатики в СРСР (початок 1980-х рр.). Казанська (М.Панасюк, А.Трофімов), Далекосхідна (О.Кошкарьов, В.Каракін) та Московська (В.Тікунов, С.Сербенюк) школи. Становлення ГІС в Україні. Особливості розвитку українських ГІС-технологій. Відсутність єдиної національної мережі ГІС. Внесок одеської, харківської, львівської, київської наукових шкіл. ГІС-асоціація України. Концепція багатоцільової Національної ГІС України (НГІС).

Особливості та функції ГІС. Принципові особливості ГІС: багаторівневність, адаптивність, блоковість, мультиінформативність, просторово-часова впорядкованість даних, їх багатоаспектне використання. Автоматизація виконання географічних досліджень (аналізу, моделювання, прогнозування) як універсальна функція будь-якої сучасної ГІС. Внутрішні та зовнішні, загальні та спеціальні функції. Комунікативна, навчально-пізнавальна, конструктивно-прикладна (проектно-дослідна), консультаційна функції ГІС.

Класифікація та структура ГІС. Необхідність класифікації ГІС. Класифікація ГІС за основними критеріями: за територіальними масштабами (глобальні, міжнародні, національні, регіональні та локальні); за метою (багатоцільові, спеціалізовані, у т.ч. інформаційно-довідкові, інвентаризаційні, для потреб планування та ін.); за тематичною орієнтацією (загальногеографічні та галузеві, у т.ч. суспільно-географічні, еколого-географічні, земельно-інформаційні та ін.). Структура ГІС. Поняття “структура”, “будова”, “архітектура” ГІС. Підсистеми, блоки та модулі як складові ГІС. Основні структурні компоненти ГІС: апаратне забезпечення, програмне забезпечення, інформаційне забезпечення. Інтерактивний характер процесу створення ГІС. Планування, проектування, реалізація, експлуатація ГІС. Змістовий (географічний), картографічний, технічний (програмно-апаратний), правовий, економічний аспекти створення ГІС. Планування ГІС. Усвідомлення необхідності використання ГІС для вирішення поставленого завдання, аналіз предметної області. З’ясування і обґрунтування чітких цілей системи. Обґрунтування та огляд функцій ГІС відповідно до вимог користувача. Визначення набору вихідних даних. Визначення кола можливих користувачів. Основні вимоги користувача до ГІС: зручність інтерфейсу; достатнє унаочнення; простота та зручність експлуатації; діалоговий режим роботи; повнота, достовірність, несуперечливість інформації. Проектування ГІС. Оцінка інтенсивності інформаційних потоків. Підбір методів розв’язання необхідних задач. Визначення потреби у технічних засобах. Аналіз можливих видатків і

прибутків, попередній розрахунок очікуваної ефективності ГІС. Зміст та призначення пілот-проекту створення ГІС. Реалізація ГІС. Завершення технічної підготовки. Розробка базової системи. Створення бази даних. Дослідна експлуатація ГІС. Якісне та кількісне тестування. Розробка ГІС у повному обсязі. Експлуатація ГІС. Рівні використання та управління ГІС. Поняття “кінцевий користувач” ГІС. Групи користувачів за середовищем управління: „ГІС-глядачі”, „ГІС-користувачі-аналітики”, „конструктори ГІС”. “Прозорість” ГІС.

Інтерактивний (діалоговий) та пакетний режими роботи з програмним забезпеченням. Базові програмні модулі ГІС: введення і верифікації даних; збереження і маніпулювання даними; перетворення систем координат і трансформації картографічних проєкцій, аналізу та обробки зображень; просторового аналізу і моделювання; виведення і представлення даних, відображення зображень; взаємодії з користувачем. Інтерфейс ГІС-пакетів. Інтерфейс користувача як середовище управління ГІС. “Дружній” інтерфейс. Основні типи інтерфейсів користувача: команда, меню, піктографічні меню, вікна, національна мова інтерфейсу. Інтелектуальний інтерфейс. Огляд сучасних ГІС-пакетів. Рейтинг програмних ГІС-продуктів на світовому ринку. ГІС-пакети MAPINFO, ARCINFO, ARCVIEW, ATLAS*GIS, INTERGRAPH, GEOGRAPH/GEODRAW, Q-GIS. Їх функціональні можливості та сфери застосування.

Введення даних в ГІС. Автоматизовані та напівавтоматизовані технології введення даних в ГІС. Особливості введення просторових та непросторових даних. Картометричні та тематичні бази даних. Особливості перетворення континуального простору у дискретні цифрові об’єкти баз даних. Введення просторових даних. Типи структури просторових об’єктів: точка, лінія, контур (полігон, таксон), поверхня. Способи просторової локалізації даних: векторний (структурно-описовий) та растровий (позиційний), їх відмінності та механізм застосування. Переваги та недоліки растрових і векторних форматів. Способи представлення точкових, лінійних, контурних, тривимірних об’єктів. Введення атрибутивних даних. Непросторові дані в ГІС, їх представлення як баз даних. Основні типи тематичних баз даних: ієрархічні, сітьові, реляційні, їх особливості та функціональні можливості. Централізована та розподілена архітектура баз даних. Стандартизація даних в ГІС. Проблема єдиного стандарту.

Територіальні одиниці збору та відображення даних (інформації). Поняття “територіальні носії інформації”, операційні територіальні одиниці. Реальні та штучні мережі територіальних одиниць. Реальні мережі: мережі точкових, лінійних та площинних об’єктів. Адміністративно-територіальні одиниці як основні оперативні інформаційні одиниці в ГІС. Ступінь контрастності розмірів територіальних одиниць збору та відображення даних. Штучні мережі територіальних одиниць: регулярні та нерегулярні.

Виведення інформації в ГІС. Візуалізація інформації, її суттєві особливості. Виведення просторової інформації. Системи автоматизованого картографування. Виведення атрибутивної інформації. Прямі та непрямі запити. Типові запити.

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Світличний О.О., Плотницький С.В. Основи геоінформатики: Навч. посіб. – Суми: Університетська книга, 2008. – 294 с.
2. Бусыгин Б.С., Гаркуша И.Н., Серединин Е.С., Гаевенко А.Ю. Инструментарий геоинформационных систем (справочное пособие). – К.: ИРГ "ВБ", 2000. – 172 с.
3. Светличный А.А., Андерсон В.Н., Плотницкий С.В. Географические информационные системы: технология и приложения. – Одесса: Астропринт, 1997. – 196 с.
4. Іщук О. О. Просторовий аналіз і моделювання в ГІС: навчальний посібник / За ред. акад. Д. М. Гродзинського. / О. О. Іщук, М. М. Коржнев, О. Е. Кошляков – К.: Видавничополіграфічний центр „Київський університет”, 2003. – 200 с.
5. Самойленко В. М. Основи геоінформаційних систем. Методологія: навчальний посібник. / В. М. Самойленко – К.: Ніка-Центр, 2003. – 276 с.

Додаткова література

1. ДеМерс М.Н. Географические информационные системы. – М.: Изд-во СП Дата+, 1999. – 491 с.
2. Матерон Ж. Основы прикладной геостатистики. – М.: Мир, 1968. – 408 с.
3. Митчелл Э. Руководство по ГИС-анализу. Ч. 1: Пространственные модели и взаимосвязи: Пер. с англ. – К.: ЗАО ЕСОММ Со; Стилос, 2000. – 198 с.
4. Zeiler M. Моделирование нашего мира. Пособие ESRI по проектированию баз геоданных: Пер. с англ. – К.: ЗАО ЕСОММ Со, 2004. – 254 с.
5. Суховірський Б.І. Геоінформаційні системи і технології в регіональному розвитку. – К., 2002. – 210 с.
6. Введение в ArcView. – М.: Дата +, 1995. – 114 с.
7. Підручник користувача MapInfo. – Трой – Нью-Йорк, 1994. – 254 с.
8. Шевченко В.О., Бондаренко Е.Л., Гордєєв А.Ю. Автоматизація картографічних робіт. – К.: Темп, 2000. – 63 с.
9. Шевченко В.О., Бондаренко Е.Л., Селезньов О.М., Нечай А.П. Картографічні ресурси Інтернет. – К., 2001. – 30 с.

**Навчальна програма дисципліни
«Управління регіональними туристсько-
рекреаційними комплексами»**

*Укладач: доцент, кандидат географічних наук **О.В. Машкова***

Пояснювальна записка

Мета курсу – сформулювати у студентів знання стосовно геопросторових аспектів організації, функціонування, розвитку і управління туристсько-рекреаційним комплексом Херсонської області.

Завдання курсу:

Теоретичні: визначення природних, природно-антропогенних та суспільно-історичних складових туристсько-рекреаційного потенціалу Херсонської області, вивчення характерних рис та особливостей геопросторової організації туристсько-рекреаційного комплексу області, виявлення основних проблем та перспектив розвитку туристичної індустрії Херсонщини у відповідності до світових вимог та необхідності інтеграції в глобальну індустрію туризму, особливостей управління регіональним туристсько-рекреаційним комплексом.

Практичні: аналізувати літературні, картографічні й статистичні дані про природу, історію й культуру рідного краю, оцінювати антропогенне навантаження на рекреаційно-туристичні ресурси області, розробляти різні види туристичних продуктів, просувати їх на туристичному ринку, виховувати бережливе ставлення до природи під час різних форм рекреаційної діяльності; розвивати вміння спостерігати і пояснювати природні явища, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, самостійно застосовувати теоретичні знання і навички під час пошукових експедицій та в різних проблемних ситуаціях, вміти проводити маркетингові дослідження ринку туристичних послуг.

Фахові предметні компетентності:

- Освоєння теоретико-методологічної основи дослідження регіонального економічного розвитку
- Здійснити економічне обґрунтування територіальної організації туристсько-рекреаційного господарства і його ресурсного забезпечення
- З'ясувати структуру управління регіональним розвитком в умовах розгортання туристсько-рекреаційного комплексу в окремо взятих регіонах України.

Очікувані результати навчання:

- Знати природні, природно-антропогенні та суспільно-історичні складові туристсько-рекреаційного потенціалу Херсонської області,
- Знати основні методичні прийоми дослідження рекреаційно-туристичних ресурсів області, характерні риси та особливості геопросторової організації туристсько-рекреаційного комплексу області,
- Знати основні проблеми та перспективи розвитку туристичної індустрії Херсонщини у відповідності до світових вимог та необхідності інтеграції в глобальну індустрію туризму,
- Знати особливості управління регіональним туристсько-рекреаційним комплексом;

- Вміти аналізувати літературні, картографічні й статистичні дані про природу, історію й культуру рідного краю,
- Вміти оцінювати антропогенне навантаження на рекреаційно-туристичні ресурси області,
- Вміти розробляти різні види туристичних продуктів, просувати їх на туристичному ринку,
- Вміти виховувати бережливе ставлення до природи під час різних форм рекреаційної діяльності;
- Вміти розвивати вміння спостерігати і пояснювати природні явища, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки,
- Вміти самостійно застосовувати теоретичні знання і навички під час пошукових експедицій та в різних проблемних ситуаціях, вміти проводити маркетингові дослідження ринку туристичних послуг.

Міждисциплінарні зв'язки: Засвоєння навчального матеріалу курсу базується на знаннях і вміннях студентів із таких навчальних дисциплін: «Основи туризму»; «Туристичні ресурси України»; «Фізична географія України»; «Економічна та соціальна географія України»;

Зміст дисципліни

Вступ. Поняття «туристсько-рекреаційний комплекс». Об'єкт, предмет, мета й завдання курсу. Історія формування туристсько-рекреаційного комплексу Херсонської області. Основні дослідники рекреаційної географії та географії туризму Херсонщини.

Геопросторові особливості рекреаційно-туристичного ресурсного потенціалу Херсонщини. Туристсько-рекреаційне районування Херсонської області. Природно-географічні рекреаційно-туристичні ресурси рідного краю: кліматичні, водні, земних надр і земної поверхні, бальнеологічні, біотичні, ландшафтні, природні уніками. Природно-антропогенні рекреаційно-туристичні ресурси рідного краю: біосферні заповідники, національні природні парки, заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища, дендрологічні парки, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва. Суспільно-історичні рекреаційно-туристичні ресурси рідного краю: архітектурно-історичні, біосоціальні, пам'ятки подій. Духовні рекреаційно-туристичні ресурси рідного краю. Місцеві особливості матеріальної культури Півдня України: приготування їжі, виготовлення одягу, народні промисли і знаряддя праці, організація житла. Генеалогія й геральдика в краєзнавчих дослідженнях для масового туризму. Суспільно-історичні рекреаційно-туристичні ресурси області, занесені до Державного реєстру національного надбання. Оцінка антропогенного навантаження на рекреаційно-туристичні ресурси області. Методика дослідження рекреаційно-туристичних ресурсів області. Організація краєзнавчих гуртків, туристських зльотів, змагань із спортивного орієнтування.

Туристична індустрія Херсонської області. Внутрішній, в'їзний та виїзний туристичні потоки, їх часова динаміка, структурний (по видам туризму) та геопросторовий розподіл. Доходи від туристичної індустрії. Місце Херсонської області на національному і міжнародному туристичному ринках. Організатори туризму. Перевезення. Готельна індустрія. Система громадського

харчування. Розваги та система атракцій. Методика проведення екскурсій, туристичних походів і експедицій, розробки інших туристичних продуктів. Інфраструктура туризму: страхування, банківські та фінансові послуги, інформаційні послуги.

Маркетинг та менеджмент рекреаційно-туристичного комплексу області. Діяльність державних і громадських установ, що організовують управління туристичною сферою області. Проблеми і перспективи туристичного бізнесу Херсонщини. Кластеризація туристсько-рекреаційного комплексу Херсонської області. Маркетинг рекреаційно-туристичного комплексу області. Інвестиційні проекти. Управління організаторами туризму, перевізниками, готельною індустрією, ресторанним господарством, закладами системи розваг на регіональному рівні.

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Бойко М. Ф. Екологія Херсонщини / М. Ф. Бойко, С. Г. Чорний. – Херсон: Terra, 2001. – 210 с.
2. Бойко М. Ф. Растительный мир Херсонской области: Науч. – попул. очерк / М. Ф. Бойко, Н. В. Москов, В. И. Тихонов. – Симферополь: Таврия, 1987. – 144 с.
3. Емельянов Б. В. В помощь экскурсоводу / Б. В. Емельянов. – М., Профиздат, 1976. – 112 с.
4. Калитюк В.А. Рекреаційно-туристичний комплекс в умовах ринку / В. А. Калитюк. – Львів, 1999. – 162 с;
5. Марус В. Крым. Карпаты. Херсонщина.Украинский туризм/ В.Марус//Гривна. – 2003. – №8. – 20 февраля. – С.6.
6. Пилипенко І. О. Географія Херсонщини: навч. посібник / І. О. Пилипенко, Д. С. Мальчикова, С. Л. Єрмакова та інші. – Херсон: ПП Вишемирський В. С., 2007. – 221 с.
7. Природа Херсонської області. Фізико-географічний нарис / [Відп. ред. М. Ф. Бойко]. – Київ: Фітосоціоцентр, 1998. – 120 с.
8. Путешествие по Херсонщине: энциклопедия-путеводитель / [общ. ред. Ольга Алеферко]. – Херсон: Наддніпряночка, 2008. – 300 с., 1000 ил.

Додаткова література

1. Бабарицька В. К. Менеджмент туризму. Туроперайтинг. Понятійно-термінологічні основи, сервісне забезпечення тур продукту: навч. посібник / В. К. Бабарицька, О. Ю. Малиновська. – 2-е вид., перероб. та допов. – К.: Альтерпрес, 2008. – 288 с.
2. Бардачева С. Херсон и область могут привлечь громадные инвестиции, историки и археологи считают, что уникальные исторические памятники края дадут фору крымским /С.Бардачева//Херсонський вісник. 2003. – 30 січня. – С.4.
3. Башмакова О. Екологічний туризм. Перспективи та шляхи розвитку /О.Башмакова// Екологічний вісник Херсонщини. – Херсон, 2008.– №4. – С.5.

4. Башмакова О. Кооператив «Оберіг Херсонщини»: модель розвитку сільського туризму /О.Башмакова// Екологічний бюлетень. – 2009. – №1. – С.59-62.
5. Безкровна Н. Проект «Зелені хутори Таврії» /Н.Безкровна// Екологічний вісник Херсонщини. – Херсон, 2008. – №4. – С.3.
6. Бейдик О. О. Рекреаційно-туристські ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування / О. О. Бейдик. – К, 2001. – 395 с.
7. Бондаренко С. Шкільні краєзнавчі екскурсії / С. Бондаренко // Краєзнавство. Географія. Туризм. – 2009. – № 8. – С.11-18.
8. Дудник В. Чернівецькі святині. Розробка екскурсійного маршруту / Дудник В // Краєзнавство. Географія. Туризм. – 2009. – № 24. – С. 3-10.
9. Любіцева О. О., Туристичні ресурси України: навч. посібник / О. О. Любіцева, Є. В. Панкова, В. І. Стафійчук. – К.: Альтерпрес, 2007. – 369 с.: іл., картосхеми.
10. Мальська М. П. Основи туристичного бізнесу: навч. посібник / М. П. Мальська, В. В. Худо, В. І. Цибух. – Київ: Центр навчальної літератури, 2004. – 272 с.
11. Мальчикова Д. С. Оптимізація використання суспільно-історичних рекреаційно-туристичних ресурсів Херсонської області / Географія та туризм: Наук. зб. / Д. С. Мальчикова, О. В. Машкова – К.: Альтерпрес, 2010 – С.50-53.
12. Машкова О.В. Экологический туризм: аспекты понятийно-терминологического аппарата /О.В.Машкова, Д.С.Мальчикова // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И.Вернадского. Серия: География. – 2010. – Т.23(62). – №3. – С.352–355.

INTERNET-ресурси

1. www.angelina.ks.ua
2. www.artkavun.kherson.ua
3. www.brigantinaua.com
4. www.chamber.ua
5. www.city.kherson.ua
6. www.dnepr.mz.ua
7. www.elena.ks.ua
8. www.fst.ks.ua
9. www.greentour.com.ua
10. www.hotel-diligence.com.ua
11. www.hotelfregat.com
12. www.imperial.kherson.ua
13. www.ires.at.ua
14. www.kovcheg-hotel.com.ua
15. www.meridian.bizcenter.com.ua
16. www.muscat.kherson.ua
17. www.mycity.kherson.ua
18. www.ninel.bizcenter.com.ua

19. www.oda.kherson.ua
20. www.premier-hotels.com.ua
21. www.pro100.com.ua
22. www.tourism.gov.ua
23. www.tourlib.net
24. www.turbiz.turistua.com
25. www.turmir.com
26. www.ukrstat.gov.ua
27. www.versal-hotel.com
28. www.zepelin.ks.ua
29. www.z-mir.ks.ua

Навчальна програма дисципліни «Географія торгівлі і сфери послуг»

Укладач: доцент, кандидат географічних наук Л.М. Богадьорова

Пояснювальна записка

Мета курсу – ознайомлення студентів з основними поняттями з географії торгівлі і сфери послуг, надання цілісного уявлення про місце торгівлі у господарському комплексі України та окремих районів, її структуру, принципи територіальної організації і регіональні відмінності у рівнях торговельного обслуговування населення, виявити взаємозв'язки розміщення об'єктів внутрішньої торгівлі з розміщенням виробництва і розселенням населення.

Завдання курсу:

Теоретичні: вивчення сучасного стану і перспектив подальшого розвитку споживчого ринку, соціальних і економічних аспектів його функціонування в період трансформації суспільства, переходу до ринку, становлення принципово нових відносин у товарному виробництві, характері розподілу, обміну і споживання товарів.

Практичні: навчити виділяти основні риси і проблеми у розвитку торговельних відносин між країнами світу, визначати торговельний баланс України, чинники які впливають на його зміни.

Фахові предметні компетентності:

- Здатність аналізувати чинники, які впливають на розвиток міжнародної торгівлі та сфери послуг.
- Давати оцінку сучасному рівню розвитку міжнародної торгівлі та сфери послуг.
- Виявляти територіальні відмінності у рівнях розвитку міжнародної торгівлі та сфери послуг.
- Знати сучасний стан торговельного потенціалу України, його структуру.

Очікувані результати навчання:

- Знання основних понять курсу.
- Засвоїти основні етапи формування міжнародної торгівлі в системі світового господарства.
- Вільно володіти знаннями товарно-ресурсного потенціалу міжнародної торгівлі (виробництво товарів народного споживання (ТНС) – продовольчих і непродовольчих); галузеву (особливості розвитку і розміщення підприємств торгівлі); територіальну (поєднання виробництва і торгівлі ТНС на різних рівнях у вигляді регіональних споживчих комплексів); організаційно-управлінську.
- Вільно володіти географічною моделю сфери послуг світового господарства.

Міждисциплінарні зв'язки засвоєння навчального матеріалу курсу базується на знаннях і вміннях студентів із таких дисциплін як вступ до фаху, фізична географія материків і океанів, географія світового господарства, географія транспорту, історія, економіка, географія населення.

Зміст дисципліни

Вступ.

Географія внутрішньої і зовнішньої торгівлі як одна з галузевих суспільно-географічних дисциплін. Місце географії торгівлі у системі географічних наук і підготовці спеціалістів з проблем регіонального управління і викладання географії. Об'єкт вивчення географії торгівлі – торгівля як галузь народного господарства, її товарні ресурси і торговельне обслуговування населення; предмет – територіальні аспекти цієї діяльності. Внутрішня і зовнішня торгівля, їх взаємозв'язки.

Методи географії торгівлі. Статистика внутрішньої і зовнішньої торгівлі. Джерела знань курсу. Основні терміни і поняття географії торгівлі. Роздрібний товарообіг, забезпеченість населення торговельною площею, кількість підприємств торгівлі у розрахунку на 10 тис. жителів, фактичні і раціональні норми споживання продовольчих і непродовольчих товарів, "споживчий кошик", обсяги продажу окремих груп товарів та їх співвідношення тощо. Основні завдання курсу – вивчення товарних ресурсів торгівлі, формування і розміщення роздрібного товарообігу у територіальному аспекті, розміщення торговельної мережі у системах міського і сільського розселення, роль експортно-імпортних поставок у розвитку і реформуванні економіки України, виявлення територіальних відмінностей у рівнях виробництва, реалізації і споживання основних груп товарів.

Структура господарства, його поділ на матеріальне виробництво і невиробничу сферу. Торгівля як галузь матеріального виробництва і сфери обслуговування населення. Основні форми товарного обігу: товарний обіг засобів і знарядь виробництва; товарний обіг предметів споживання. Функції торгівлі у системі директивно-адміністративних і ринкових економічних відносин. Економічна роль торгівлі з доведення вироблених товарів до споживача і зміни форм власності з товарної на грошову; соціальна роль торгівлі – надання населенню торговельних послуг, підвищення рівня життя, раціоналізація використання позаробочого часу; виховні функції торгівлі – формування розумних потреб, вимог до споживчих якостей товарів, естетичних смаків. Місце торговельних систем як структурних елементів територіальних суспільно-географічних систем, їх взаємозв'язок з іншими підсистемами: природно-ресурсною, виробничою, інфраструктурною, розселенською та ін. Критерії раціональності тери зв'язки торгівлі з іншими галузями господарства та їх роль у розвитку матеріально-технічної бази торгівлі. Особливості основних фондів торгівлі. Напрями удосконалення технологічних процесів у торгівлі. Класифікація міжгалузевих зв'язків на зв'язки з доставки товарів і формування товарних ресурсів; забезпечення устаткуванням і обладнанням; забезпечення пакувальними, конструкційними та допоміжними матеріалами. Формування виробничо-торговельних комплексів.

Регіональні зв'язки торгівлі у системі "виробництво – торгівля – споживання". Класифікація регіональних зв'язків торгівлі: 1) з визначення попиту; 2) укладання договорів і контрактів за участю ярмарків, бірж, посередницьких структур; 3) з їх реалізації. Аспекти формування регіональних зв'язків: товарно-асортиментний, комерційно-правовий, територіально-функціональний та їх поєднання: товарно-комерційний, товарно-

територіальний і комерційно-територіальний. Оптимізація регіональних зв'язків торгівлі через раціональне розміщення і спеціалізацію виробництва ТНС. Зміни у співвідношенні оптової і роздрібною ланок торгівлі в умовах ринкових відносин, підвищення ролі зовнішньої торгівлі у насиченні споживчого ринку. Зовнішньоекономічні зв'язки і торгівля.

Аспекти вивчення географії внутрішньої торгівлі: 1) як частини суспільного відтворення; 2) як самостійної галузі народного господарства і сфери обслуговування. Завдання першого аспекту – вивчення умов і територіальних особливостей формування товарних ресурсів і товарних потоків, торговельно-виробничих систем і комплексів; завдання другого аспекту – вивчення закономірностей, принципів і факторів розміщення, територіальних особливостей розвитку і організації торгівлі, формування регіональних торговельних систем і елементів територіальної структури торгівлі – торговельно-економічних зон, районів, центрів торговельного обслуговування населення різних рангів у містах і сільській місцевості. Групування факторів регіональної диференціації розвитку і розміщення торгівлі – виробничо-економічних, демографічних, соціальних, природно-екологічних.

Співвідношення понять "територіальна організація" і розміщення підприємств торгівлі. Вплив економічних законів суспільства на характер територіальної організації торгівлі. Закономірності як просторовий вираз дії економічних законів: раціональність, пропорційність, комплексність, рівномірність, соціальна пріоритетність. Принципи розміщення підприємств торгівлі: максимальна доступність торговельних послуг для всіх територіальних груп населення; узгодження динаміки і структури роздрібного товарообігу з чисельністю і структурою населення; вирівнювання територіальних відмінностей у рівнях розвитку торгівлі; врахування спеціалізації господарства району і участі в міжрайонних і міжнародних торговельно-економічних зв'язках; врахування інтересів охорони навколишнього природного середовища та ін.

Поняття "торговельний потенціал", його ієрархічні рівні. Дві складові структури торговельного потенціалу: товарно-ресурсна (обсяги і асортимент ТНС); територіально-галузева (особливості розміщення і забезпечення території закладами торгівлі). Зв'язок торговельного і економічного потенціалів. Джерела формування товарних ресурсів внутрішньої торгівлі. Підходи до класифікації ТНС. Поділ ТНС на товари повсякденного, періодичного, епізодичного і унікального попиту. Зміни у структурі споживання окремих груп ТНС в залежності від соціально-економічного становища і платіжоспроможного попиту населення.

Роль сфери послуг в суспільному відтворенні. Місце сфери послуг в країнах світу. Традиційні та нові види послуг. Сутність сфери обслуговування. Значення сфери послуг. Особливості сфери послуг.

Становлення географії сфери обслуговування населення як науки. Науковці, що займалися дослідженням соціальної сфери. Географія сфери обслуговування як галузь суспільної географії. Об'єкт та предмет дослідження. Кількісний та територіальний аспекти дослідження сфери послуг. Місце географії сфери обслуговування в системі географічних наук. Зв'язок з

негеографічними науками (економіка та галузеві економічні дисципліни, комплекс наук про населення, соціологічні дисципліни)

Місце сфери обслуговування в невиробничій сфері. Структура сфери обслуговування, характеристика її складових: сфера обслуговування виробництва, сфера обслуговування населення. Сутність понять: сфера нематеріального виробництва (невиробнича сфера), сфера обслуговування (послуг), соціальна сфера. соціальна інфраструктура.

Сутність поняття «послуга», послуга – основа структуризації об'єкта дослідження. Економічна та соціальна сутність послуги. Характеристика послуг. Невідчутність послуг. Невіддільність від джерела. Мінливість послуг. Незбереження послуг.

Класифікації послуг за різними ознаками. Функціонально-компонентна структура сфери обслуговування населення: матеріально-побутовий, оздоровчий, культурно-просвітницький блоки, особливості їх організації та функціонування.

Статистика послуг. Джерела інформації. Класифікація показників. Вартісні, трудові та локалізаційні показники, їх розрахунок і оцінка. Статистичні, економіко-математичні, картографічні методи в географії сфери обслуговування. Принципи відбору показників, їх змістовна оцінка. Застосування кореляційного та факторного аналізу до оцінки впливу чинників на рівень розвитку галузей сфери обслуговування населення в цілому та на її територіальну структуру.

Терміни і поняття географії сфери обслуговування населення: центр обслуговування, поріг послуги, радіус і зона обслуговування, ієрархічність послуг і центрів обслуговування.

Розміщення підприємств послуг як процес і результат вияву певних законів, Закономірності територіального розміщення сфери послуг. Залежність рівня розвитку та структури сфери послуг від рівня розвитку та розміщення продуктивних сил суспільства. Територіальна диференціація розвитку сфери послуг. Територіальна концентрація підприємств послуг. Територіальна інтеграція в структурі регіонального господарського комплексу. Збалансовано-пропорційний розвиток територіального комплексу підприємств сфери послуг. Основні залежності, що відображають територіальний розвиток сфери послуг.

Принципи розвитку сфери послуг. Принцип економічної доцільності. Принципи соціальної ефективності. Принцип оптимальної доступності. Принципи відповідності потужності підприємства послуг та потреб зони обслуговування. Принципи нормативної збалансованості потужності (асортименту) послуг та рангу центру послуг. Принцип оптимізації мережі центрів послуг та величини (радіусу) їх зони.

Соціально-економічне середовище як основний фактор функціонування сфери обслуговування населення. Структурованість соціально-економічного середовища. Фактори розвитку і територіальної організації сфери обслуговування населення. Класифікація факторів. Динамічні та інерційні фактори.

Сутність управління територіальними системами послуг. Самокерованість територіальних систем послуг.

Формування цілей і засобів управління. Принципи управлінської діяльності територіальними системами послуг. Об'єкт управління. Мета та завдання управління територіальним розвитком сфери послуг.

Рівні управління. Механізм впливу на систему.

Сутність прогнозування розвитку сфери послуг. Основні етапи прогнозування. Методи прогнозування. Методи прогнозування. Основні прогнозні параметри сфери послуг.

Моделювання територіальних систем обслуговування. Картографічне моделювання. Потенціал поля обслуговування. Визначення напрямків удосконалення територіальної організації сфери обслуговування населення: удосконалення територіальної структури сфери обслуговування населення шляхом розвитку центрів обслуговування та підвищення їх комплексності; вирівнювання рівнів обслуговування населення в регіональному і галузевому аспектах, удосконалення управління сферою обслуговування.

Сутність державного планування сфери послуг.

Джерела фінансування сфери послуг. Бюджетне і позабюджетне фінансування сфери послуг. Державні соціально-страхові фонди. Сучасний стан і проблеми фінансування сфери послуг. Завдання і напрямки покращення фінансування сфери обслуговування в Україні.

Специфіка функціонування світового ринку послуг. Поняття про послугу як продукт світового ринку. Структура світового ринку послуг: компонентна і територіальна. Комерційна угода як основа функціонування ринку послуг. Характеристика основних галузевих ринків: туристського, транспортного, готельних, ділових послуг тощо. Характеристика регіональних ринків послуг: ринок послуг країн ЄС, Центральноєвропейський ринок послуг тощо. Поняття про національний ринок послуг, ознаки його сформованості.

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Гриненко А.М. Соціальна політика: Навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисципліни. – К.: КНЕУ, 2004. – 309 с.
2. Дудник І.М. Територіальна організація послуг. Курс лекцій. – Полтава: ПБ МНТУ, 2002. – 100 с.
3. Заблоцька Р.О. Світовий ринок послуг: Підручник. – К.: Знання України, 2003. – 280 с.
4. Иванов Н.Н. Сфера услуг как объект исследования и управления. – СПб.: Изд-во С.-Петербург. гос. ун-та экономики и финансов, 2000. – 22 с.
5. Котилко В.А. Сфера услуг и проблемы занятости населения. – М., 2001.
6. Кочерга А.И. Сфера обслуживания населения. – М.: Мысль, 1979. – 293 с.
7. Куценко В.І., Остафійчук Я.В. Трансформації соціальної сфери України: регіональний аспект.: Монографія / За ред. С.І.Дорогунцова. – К.: Оріони, 2005. – 400 с.
8. Леонтьєва Галина Григорівна. Географія сфери обслуговування населення (факультативний курс): Навч. посібник. – Суми: Слобожанщина, 1998. – 64 с.
9. Мазаракі Анатолій Антонович, Ващенко Наталія Петрівна, Воронова Євгенія Миколаївна, Гоголан Іван Кирилович, Іванова М. Г. Світовий ринок товарів та послуг: регіональна структура: Навч. посіб. / Міністерство

- освіти України; Інститут змісту та методів навчання; Київський держ. торговельно-економічний ун-т / Анатолій Антонович Мазаракі (заг.ред.). – К.: Видавничий центр КДТЕУ, 1998. – 168 с.
10. Меркушева Л. А. География сферы обслуживания и населения (теория и методология). – Красноярск: Изд-во Красноярского ун-та, 1989. – 184 с.
 11. Новіков В.М. Організація і розвиток соціальної сфери (зарубіжний і вітчизняний досвід). – К.: ІЕ НАН України, 2000. – 247 с.
 12. Территориальная организация производства товаров и услуг. Монография в 2 т. / Под ред. А.И.Кочерги. – К.: Наукова думка, 1987. – Т.2: Производство и потребление услуг / А.И.Кочерга, В.И.Куценко, Ф.С.Пятакова и др. – 223 с
 13. Топчієв О.Г. Основи суспільної географії: Навчальний посібник. – Одеса: Астропринт, 2001. – 560 с.
 14. Юрковский В.М. География сферы обслуживания: Учебное пособие. – Киев: УМК ВО, 1989. – 82 с.
 15. Ягодка А.Г. Соціальна інфраструктура і політика: Навчальн. посіб. – К., 2000. – 210 с.

Навчально-методичне видання

ЗБІРНИК НАВЧАЛЬНИХ ПРОГРАМ

**ДЛЯ СПЕЦІАЛЬНОСТІ
106 ГЕОГРАФІЯ
СТУПЕНЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ «МАГІСТР»**

ISBN 978-617-7573-74-5

Підписано до видання 06.03.2019 р. Формат 60×84/8.

Гарнітура Times. Наклад 100 прим.

Ум. друк. арк. 5,99. Обл.-вид. арк. 6,44.

Замовлення № 1067.

Книжкове видавництво ФОП Вишемирський В.С.

Свідоцтво про внесення до державного реєстру суб'єктів видавничої справи:
серія ХС № 48 від 14.04.2005

видано Управлінням у справах преси та інформації

73000, Україна, м. Херсон, вул. Соборна, 2.

Тел. (050) 133-10-13, (050) 514-67-88

e-mail: printvvs@gmail.com